

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

VED

J. O. BRO JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆR

UNDER MEDVIRKNING AF

GUNNAR KNUDSEN OG CHR. AXEL JENSEN

TIENDE BINDS 1STE OG 2^{DET} HÆFTE

FOR 1933

KØBENHAVN

H. HAGERUP'S FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1933

LANDSARKIVET I AABENRAA.

Før 1864 beskæftigede man sig ikke, for Hertugdømmernes Vedkommende lige saa lidt som for Kongerigets, synderligt med de lokale Embeders Arkiver. De blev uden videre liggende ved Embederne, og Embedsmændene maatte selv om, hvorledes de opbevarede dem og holdt Orden i dem. En enkelt Undtagelse for Sønderjyllands Vedkommende skal omtales nedenfor under Retsarkiverne.

Efter Hertugdømmernes Indlemmelse i Prøjsen blev det allerede i 1868 besluttet, at der skulde oprettes et Statsarkiv for Provinsen Slesvig-Holsten, i hvilket Rigskammerrettens og det Plønske Arkiv skulde indlemmes, senere hen ogsaa de Arkivalier, som skulde udleveres fra Danmark. Fra første Færd havde man ogsaa Opmærksomheden henvendt paa de lokale Arkiver, og ved et Kommissorium af 15. April 1869 blev det paalagt fhv. Auskultator ved Landsoverretten i Breslau Friherre K. C. von Reitzenstein at berejse Slesvig og Holsten for at udtage de ældre Akter i Embedernes Arkiver, som var egnede til at indgaa i det nye Statsarkiv. Meget har Friherren næppe faaet udrettet. I Juni 1869 besøgte

han Raadstuearkivet i Aabenraa, men en Skrivelse af 21. Juli 1869 fra Kredsretsdirektøren i Flensborg til Amtsretterne viser, at det da var opgivet at gennemgaa deres Arkiver nøjere. Formodentlig har v. Reitzensteins Rejse kun været 2—3 Maaneder, og hans arkivalske Indsigt har næppe været altfor stor. I den omtalte Skrivelse af 21. Juli 1869 til Amtsretterne opstilles der en Fortegnelse over, hvad der ved Kassationer i Retsarkiverne bør udskilles og afleveres til Statsarkivet. Om denne Fortegnelse er udarbejdet paa Grundlag af v. Reitzensteins Undersøgelser, faar staa hen. For en dansk Arkivmand tager den sig i hvert Fald mærkelig ud.

For det første skulde alle Slags »Urkunden« og Akter fra Tiden før 1650 afleveres. Fra nyere Tid ønskede man Sager, der angik Højforræderi, Brud paa Landefred, Dueller, Røveri, navnlig Sø-røveri, Slavehandel, Mord, navnlig Giftmord osv. osv. Udtagelsen af Arkivalierne til Aflevering til Statsarkivet overlodes altsaa Embederne. Formodentlig er det især underordnede Embedsmænd, hvem dette Hverv er bleven betroet, og som Tilfældet synes at have dikteret Forskriften for Afleveringerne, saaledes har det sikkert i endnu højere Grad raadet ved selve Udtagelsen. Naar Georg Hille siger¹⁾, at store Masser blev bragt til Gottorp, tør man dog vistnok drage i Tvivl, om Masserne virkelig har været saa store. Naar man har set, hvad der laa ved Embederne endnu i 1920, bliver denne Tvivl bestyrket. Senere Skrivelser fra Landsoverretspræsidenten i Kiel — fra 1885 og 1888 — til Amtsretterne viser ogsaa, at Arkivet dog ikke var tilfreds med Afleveringerne.

Forholdet ved Genforeningen var da det, at langt den største Del af de lokale Embedsarkiver i Sønderjylland endnu laa ved Embederne, idet dog det første Punkt i Ønskesedlen af 21. Juli 1869, nemlig at Arkivalier ældre end 1650 skulde afleveres til Statsarkivet, formodentlig nogenlunde var bleven overholdt — antagelig fordi det var lettest at opfylde. Derimod var det meget tilfældigt og temmelig begrænset, hvad der var afleveret af yngre

¹⁾ G. Hille: »Uebersicht über die Bestände des K. Staatsarchivs zu Schleswig«. (Leipzig. 1900) S. 2.

Sager, om end Forholdet synes at være temmelig forskelligt for de forskellige Embeder.

Da Genforeningen stod for, kom ogsaa Spørgsmaalet, hvad der skulde foretages med de sønderjydske Lokalkarkivalier, frem, og Tanken om et særligt sønderjydsk Landsarkiv dukkede da op. Rigsarkivar Erslev mente i hvert Fald i Maj 1919, at der maatte oprettes et Landsarkiv i Sønderjylland, antagelig i Haderslev eller Aabenraa. Han antog da, at det vilde blive oprettet i Løbet af et Aarstid, og tænkte sig, at en Del af Nørrejylland kunde lægges ind under det. Denne sidste Tanke blev ogsaa gjort gældende i forskellige Avisartikler, men mødte energisk Modstand bl. a. fra Landsarkivar Saxild. Først et Aarstid efter Genforeningen blev der dog taget praktisk fat paa Spørgsmaalet, idet daværende Underarkivar i Viborg, nuværende Landsarkivar i Odense Hans Knudsen blev sendt til Sønderjylland for at fremskaffe en orienterende Oversigt over, hvad der fandtes af Arkivalier ved Embederne. I de 2 Maaneder fra 29. Marts til 26. Maj 1921 besøgte Knudsen alle Amts-, Dommer- og Raadstuearkiverne i Nordslesvig, opmaalte Arkivmasserne fra Tiden før 1864, optog Fortegnelse over Protokollerne og orienterede sig i Arkivsystemet under det præjssiske Styre, ligesom han undersøgte Afleverings- og Kassationsbestemmelserne fra denne Tid. De i Indledningen givne Oplysninger om Afleveringerne til det præjssiske Statsarkiv grunder sig tildels paa Knudsens Oplysninger. Derimod naaede han ikke at undersøge de gejstlige Embeders Arkiver.

Hermed var der skabt et omtrentligt Grundlag for Vurderingen af, hvor store Arkivaliemængder det drejede sig om. Det viste sig, at det var betydeligt mindre, end man havde tænkt sig, og Erslev, der vist nu havde opgivet Tanken om at lægge en Del af Nørrejylland under et sønderjydsk Landsarkiv, fandt, at der var faa Arkivalier til et særligt Landsarkiv, og blev herefter Modstander af et sønderjydsk Landsarkiv, men ønskede i Stedet, at Landsarkivet i Odense skulde udvides til ogsaa at rumme de sønderjydske Arkivalier. Denne Tanke mødte Modstand ikke blot i Sønderjylland, men ogsaa hos Undervisningsminister Appel. En Tanke om at oprette et Depot i Sønderjylland under Landsarkivet

i Viborg kunde heller ikke gennemføres. I 1922 fremkom da Tanken om at skyde Spørgsmaalets endelige Løsning ud; men da Arkivalierne ikke kunde blive liggende under de uheldige Forhold, hvorunder de de fleste Steder laa, besluttede man foreløbig at samle dem sammen i et midlertidigt Arkivdepot i Aabenraa. Dette Samlerarbejde maatte kunne gøres i Løbet af et Par Aar. Man havde da først et helt og fuldt Overblik over Arkivalierne, og Tidspunktet vilde saa være inde til at træffe den endelige Afgørelse. Man oversaa; at der i denne Udsættelse af Spørgsmaalets Afgørelse laa en Fare for en fortsat Udskyden, længere end heldigt var. Naar det Tidspunkt kom, da man ikke kunde opsætte Afgørelsen længere, kunde Forholdene muligvis være saaledes, at en tilfredsstillende Løsning af Spørgsmaalet vanskeligere kunde naas end i de første Aar efter 1920.

Til Leder af det midlertidige Arkivdepot, d. v. s. til at foretage Indsamlingsarbejdet, blev Forfatteren af nærværende, da Underarkivar ved Landsarkivet i København, antaget. Arkivdepotet blev henlagt direkte under Rigsarkivaren og i denne Henseende altsaa ligestillet med et Landsarkiv. Til Anbringelse af Arkivalierne blev der lejet Lokaler i Amtsbygningen i Aabenraa. I Januar Maaned 1923 rejste jeg til Aabenraa for at begynde Arbejdet. Ved ministerielle Bekendtgørelser af 18. August 1923 og 30. Juni 1925 bestemtes, hvilke Arkivalier der var afleveringspligtige. Hovedreglen var, at Arkivalierne fra Tiden før det prøjsiske Akt-hæftesystems Indførelse ca. 1867—70 skulde afleveres. Dog blev ogsaa Amtsforstanderarkiverne (fra 1889 til 1920) og Kontraminiesterialbøger, der var udskrevet før 1891, gjort afleveringspligtige, samt Skyld- og Panteprotokoller og Bibøgerne dertil indtil Grundbøgernes Anlæggelse i 1880'erne. Ved alle Embederne med større Arkiver og ved langt over Halvdelen af Præsteembederne er Arkivalierne overtaget paa Stedet, idet jeg selv udtog dem og som oftest ogsaa besøgede deres Nedpakning.

Med Udgangen af 1925 var Indsamlingen af Arkivalierne praktisk talt tilendebragt. Der burde nu have været taget Bestemmelse om Arkivaliernes endelige Anbringelse, men foreløbig viste det sig umuligt at faa de skiftende Regeringer til at forelægge

noget Lovforslag herom. I Efteraaret 1927 blev derimod Initiativet taget fra sønderjydsk Side, idet Historisk Samfund for Sønderjylland paa sit Aarsmøde i Gram vedtog en Resolution, hvori man krævede det midlertidige Arkivdepot omdannet til et Landsarkiv. Resolutionen fik senere Støtte af mere end fyrretyve Historikere, der opfordrede Undervisningsministeren til at iværksætte Oprettelsen af et sønderjydsk Landsarkiv snarest muligt til Støtte for Studiet af sønderjydsk Lokalhistorie som et Modtræk imod den Iver, hvormed man netop i de Aar fra tysk Side kastede sig over Studiet af Sønderjyllands Historie.

I sønderjydske Blade begyndte man i den kommende Tid at drøfte, hvor Landsarkivet burde ligge. Indenfor Historisk Samfunds Bestyrelse var der størst Stemning for Aabenraa, hvor Arkivdepotet fandtes, og man fremhævede især dets centrale Beliggenhed og den Fordel, det var, at det sønderjydske Landsbibliotek laa der. Fra anden Side blev foreslaaet Løgumkloster, idet man mente, at Klosterbygningen, naar den var færdigrestaureret, vilde være egnet til at rumme Arkivet, og Tønder, hvor man hævdede, at den tidligere tyske Rigsbankbygning, der i 1920 var købt af den danske Stat og anvendt til Telegrafvæsenet, indtil dette flyttedes over i Posthuset, kunde bruges til Arkivbygning. Senere dukkede endnu flere Forslag frem.

Endelig den 20. Marts 1928 forelagde Undervisningsminister Byskov i Folketinget Forslag om at oprette et sønderjydsk Landsarkiv i Tønder. Forslaget blev sendt i Udvalg, men paa det fremrykkede Tidspunkt i Rigsdagssamlingen naaede Udvalget ikke at faa Sagen behandlet, inden Rigsdagen hjemsendtes. I næste Samling forelagde Undervisningsministeren den 9. Oktober 1928 atter det samme Forslag, og det blev igen sendt i Udvalg. Imidlertid var Tanken om at lægge de sydlige nørrejydske Amter sammen med de sønderjydske atter dukket frem, og Kolding gjorde nu ogsaa Krav paa at faa Landsarkivet, som man mente eventuelt kunde anbringes i en af Koldinghus' Fløje. Det nedsatte Folketingsudvalg foretog en Rejse til Tønder, Aabenraa og Kolding for at orientere sig angaaende Forholdene. Klosterbygningen i Løgumkloster havde vist sig ganske ubrugelig til Landsarkiv, hvor-

for der ikke længere var Tale herom. Udvalget syntes efter dets Udtalelser at dømme at være klar over, at det i hvert Fald var uforsvarligt at udskyde Sagens Afgørelse længere; ikke desto mindre hengik Rigsdagssamlingen, uden at man kom til noget Resultat, og omtrent 5 Aar, inden man kunde flytte ind i det nye Landsarkiv.

I Rigsdagssamlingen 1929—30 flyttedes Sagen over til Lands-tinget, hvor Landstingsmand Ellinger den 4. December 1929 op- tog det afgaaede Ministeriums Forslag om at oprette Arkivet i Tønder. Sagen blev sendt i Udvalg, men heller ikke i denne Sam- ling kom det til noget Resultat. Det blev dog vist klart, at der næppe kunde opnaas Flertal for Tønder. Derimod havde Tanken om at henlægge de sønderjydske Arkivalier til Landsarkivet i Vi- borg nogen Stemning for sig, men den mødte bestemt Modstand fra de fleste Sider i Sønderjylland. De historiske Samfund for Ribe og Vejle Amter arbejdede nu atter for, at Arkivalierne fra disse Amter skulde forenes med de sønderjydske Arkivalier i et Landsarkiv i Kolding eller Ribe.

Nu tog imidlertid Ministeriet sin Beslutning, og i den næste Rigsdagssamling forelagde Undervisningsminister Borgbjerg den 11. Februar 1931 Forslag om Oprettelsen af et Landsarkiv i Aabenraa og Opførelsen af en Bygning hertil, og endelig den 13. Marts 1931 vedtoges Forslaget af Folketinget og den 31. Marts af Landstinget. Den 28. April stadfæstede Kongen Loven.

Aabenraa By skænkede Grunden til Arkivet, beliggende i den nordlige Udkant af Byen ved Haderslev Landevej. Det blev over- ladt til kgl. Bygningsinspektør K. Lehn Petersen, Odense, at ud- arbejde Tegningen til Bygningen. Tiden gik imidlertid hen indtil o. 1. Juli 1932, inden man var naaet saa vidt, at Byggearbejdet kunde begynde. Et Aar efter, midt i Juli 1933, kunde Arkivet aabnes for Besøgende, saa selve Bygningens Opførelse og Over- flyttelsen af Arkivalierne til det nye Arkiv har kun taget kort Tid i Forhold til den lange og trælse Vej, der har været at vandre, inden man kunde begynde at bygge.

Undervisningsministeren anslog ved Lovforslagets Fremlæg- gelse Udgifterne til Bygning og Inventar til 160,000 Kr. I Sam-

menligning med de Udgifter, man i Udlandet beregner til en Arkivbygning, der skal rumme tilsvarende Arkivaliemængder, er det kun et ringe Beløb, og Summen er endda ikke helt medgaaet. Men nægtes kan det vel heller ikke, at Arkivet og dets Indretning bærer Præg af at være bleven til paa et Tidspunkt, hvor den allerstørste Sparsommelighed var paakrævet, selv om det siden vil medføre større Udvidelser, saa at det i Længden ikke bliver det billigste.

I Arkivet er der Bolig til en Arkivbetjent, derimod ikke til Landsarkivaren som ved de andre Landsarkiver. Der er indrettet en lille Læsesal, der kan modtage 5—6 Besøgende ad Gangen, og i Forbindelse hermed et ganske lille Kontor til Landsarkivaren.

I det følgende skal der gives en kort Oversigt over Landsarkivets Bestand ved dets Aabning. Et Par Bemærkninger maa forudskikkes. Man vil af det foregaaende forstaa, at man, hvad de verdslige Embeders Arkiver angaar, ikke kan vente i Landsarkivet at finde meget, der er ældre end 1650. Det meste af, hvad der 1869 fandtes af ældre Sager, er bleven afleveret til det prøjsiske Statsarkiv i Slesvig, nu i Kiel. Hvis den Overenskomst om en Arkivalieudveksling imellem Danmark og Tyskland, hvorom der har været forhandlet siden 1920, bliver gennemført, vil disse Sager komme til Danmark og formodentlig ogsaa til Landsarkivet i Aabenraa, hvor de hører hjemme. Men foreløbig kan der altsaa ikke tages Hensyn til disse Arkivalier, og kun enkelte Steder i den efterfølgende Oversigt vil der blive hentydet til dem.

Endvidere skal der gøres opmærksom paa, at store Mængder af de indsamlede Arkivalier endnu henligger i uordnet Stand eller kun rent foreløbig ordnede, men deraf følger, at her kun kan blive Tale om en rent skematisk Oversigt og ikke om en mere indgaaende Fortegnelse.

AMTSARKIVERNE.

Haderslev Amtsarkiv indtil 1869. Der findes Registraturer, udarbejdede i Conrad Detlef Reventlows Tid (Amtmand 1725—

1731) over Arkivet, som det blev overleveret ham i 1725, og over de i hans Embedstid tilkomne Sager. Ligeledes findes der en Registratur over det Vieregge'ske Arkiv. (Carl Hinrich Vieregge var Amtmand 1731—40) Endvidere er der bevaret Registraturer, som er optagne o. 1790 i Anledning af Amtets Deling i et Østeramt og et Vesteramt. Delingen varede imidlertid næppe 2 Aar. Fra denne Tid og indtil 1846 findes der samtidig førte Registraturer. Fra 1831 findes der ogsaa Journaler, og i hvert Fald efter 1850 er Sagerne ordnede efter Journalnumrene, medens de for den foregaaende Tid ligger efter Registraturens Rubrikker: Kancellisager, Overretssager, Rentekammersager, Skov-, Mose- og Jagtsager, Fattigvæsenssager osv.

Det synes, som om der ikke er gaaet meget tabt af Arkivet, siden C. D. Reventlow 1725 tiltraadte Amtmandsembedet. Fra sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede er der bevaret lidt, men først fra Aarene forud for 1725 bliver Arkivet temmelig fuldstændigt.

Haderslev Landraadsarkiv 1870—1920 er ogsaa afleveret. Det er ordnet efter det prøjsiske Akthæftesystem, men da det foreløbigt næppe bliver almindelig tilgængeligt, behøves der vist ikke her at gøres Rede for dette System.

Aabenraa Amtsarkiv indtil 1868. I Arkivet er der saa godt som intet bevaret fra den gottorpske Tid. Det gaar altsaa ikke længere tilbage end til 1720'erne. Arkivet er ordnet efter Amtmændene: v. Massows Arkiv (1723—52) v. d. Lühes og Behrs Arkiv (1752—68), v. Wedels, Holck-Winterfeldts og Bardenfleths Arkiv (1768—74), 1., 2. og 3. v. Schmettaus Arkiv (1776—86, 1787—98, 1799—1804), v. Blüchers Arkiv (1805—14), 1. og 2. v. Stemanns Arkiv (1814—18 og 1818—28), 3. v. Stemanns og 1. v. Tillischs Arkiv (1829—37). Fra 1814 findes der samtidig udarbejdede Registraturer. 1838 er Anlægget af 2. v. Tillischs Arkiv begyndt, men fra 1839 er Sagerne henlagt efter Journalnumre. Fra 1821 er der nemlig ført Journaler, fra 1839 er disse delt i forskellige Rubrikker, og Sagerne er mærket med Rubrikkens Nummer og vedkommende Sags Løbenummer indenfor Rubrikken.

Amtmand v. Schmettau (1775—1802) har ladet udarbejde

Oversigter over og Vejledninger i Amtets Organisation, Forretningsgangen m. m. De er bevarede og yder god Hjælp til at orientere sig i Arkivet. Dette er gennemgaaende knap saa godt bevaret som Haderslev Amtsarkiv, især synes en stor Del af Arkivet fra før v. Schmettaus Tid at være gaaet til Grunde.

Aabenraa Landraadsarkiv 1869—1920 og Kredsudvalgsarkiv 1889—1920 er afleveret til Landsarkivet samtidig med Indflytningen i den nye Arkivbygning.

Nordborg og Sønderborg Amters Arkiv indtil ca. 1870. Fra Tiden før disse 2 Amters Forening 1777 findes der kun lidt, dog er enkelte spredte Ting fra Nordborg Amt fra det 17. Aarh. bleven bevaret, for Sønderborg Amt Vedkommende derimod med Undtagelse af nogle Regnskaber for de bortforpagtede Godser intet ældre end 1700 og meget lidt ældre end 1730. Fra 1777 er Arkivet nogenlunde fuldstændigt bevaret. Det er ligesom Aabenraa Amters Arkiv delt efter Amtmændenes Embedstid. Ca. 1830 er der optaget Registratur over Arkivet fra 1730—1830. Fra 1805 er der ført Journaler, men først fra 1851 er Sagerne henlagt efter Journalnumrene. Journalerne for Tiden 1851—64 er indrettet ganske efter samme Skema som Aabenraa Amters Journaler, hvilket er meget naturligt, da de 2 Amter i den Tid havde fælles Amtmand (Heltzen). Fra 1805 findes der i hver enkelt Pakke Registratur over Pakkens Indhold.

Tønder Amters Arkiv indtil 1872. Arkivet synes ordnet 1789, saaledes at der dengang er optaget en Registratur, og Sagerne er henlagt efter Registraturen. Af Registraturen findes kun Bind III i Landsarkivet, medens de 2 første Bind vistnok findes i Statsarkivet i Kiel. Af Sagerne fandtes der 1923 kun lidt fra Tiden før 1789 i Amtshuset i Tønder. For Tiden 1789—1811 er der igen foretaget en Arkivordning og formodentlig anlagt en Registratur, men denne (Bd. IV og V) fandtes ikke i Arkivet i 1923. Om den skulde findes i Kiel, vides ikke. Siden har man igen begyndt en Registrering for Tiden 1812—28, men har ikke faaet Registraturerne færdige. Fra 1812 er Arkivet nogenlunde fuldstændig bevaret. For Tiden 1829—49 er Sagerne ordnede systematisk i samme Rubrikker som for Tiden før 1829, men der findes ingen

Registraturer over dem. Ogsaa for Tiden 1850—71 er Sagerne ordnede systematisk, men i andre Afdelinger end før 1850. Der findes Registraturer for Aarene 1850—52, 1861 og 1862. Fra 1800—1872 findes der Journaler, men Sagerne er ikke henlagt efter Journalerne, saa de har mindre Betydning. Det er saaledes Tønder Amts Arkivalier, som det er vanskeligst at orientere sig i.

I Amtsarkiverne findes der en Afdeling Arkivalier vedrørende Amtmandens Jurisdiktion. Dette angaar dog kun lidet betydelige Sager og indskrænker sig oftest til en Forligsmands Virksomhed. En Del Udskrivningssager, Lægdsruller og Sessionsprotokoller findes ogsaa i Amtsarkiverne. I Haderslev Amtsarkiv findes der en Del Udskiftningsakter. Den største Del af Kirkevisitatorialarkiverne findes ved Amtsarkiverne. Kirkevisitatorierne bestod af Amtmand og Provst. De havde Tilsyn — nærmest i økonomiske Anliggender — med Kirke-, Skole- og Fattigvæsen¹⁾. Deres Arkivalier findes som nævnt væsentligst i Amtsarkiverne, men Dele deraf kan ogsaa findes i Provstearkiverne. Amtmanden i Tønder var Overdiggreve, hvorfor der i Tønder Amtsarkiv findes adskillige Overdiggrevsarkivalier.

Man bør være opmærksom paa Omlægningen af Amtsgrænserne gennem Tiderne. Den betydeligste Omlægning skete ved Cirku-lærskrivelsen af 17. Septbr. 1850, hvorved Løgumkloster Amt blev skilt fra Aabenraa Amt og lagt til Tønder Amt, medens Lundtoft Herred blev henlagt fra Tønder Amt til Aabenraa Amt, og samtidig ophævedes Bollerslev Fogderi under Haderslev Amt, og af dets 3 Distrikter blev Genner og Bollerslev henlagt til Aabenraa Amt, og Strandelhjørn til Haderslev Amt. Ved Genforeningen blev Hviding Herred taget fra Haderslev Amt og lagt til Tønder Amt.

AMTSTUEARKIVERNE.

Medens der i Landsarkivet intet findes af gamle Amtstuearkivalier fra Haderslev Øster- og Vesteramtstue og kun lidt fra Aabenraa, Sønderborg, Nordborg, Sundeved og Løgumkloster Amtstuer,

¹⁾ Se f. Eks. I. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet i Slesvig. 1864. Alm. Del. S. 51.

findes der et fyldigt Amtstuearkiv fra Tønder Amtstue (for Geestherrederne) fra ca. 1720—1867.

RETSARKIVERNE.

Medens man, som i Begyndelsen nævnt, ikke fra oven før 1864 beskæftigede sig med de lokale Arkiver, kom der dog undtagelsesvis en Bestemmelse i 1854 fra det slesvigske Ministerium, der paa bød, at Retsprotokollerne ved Underretterne i Hertugdømmet Slesvig, ældre end 1713 — Aaret for den slesvigske Overrets Oprettelse — skulde afleveres til Appellationsretten i Flensborg til Opbevaring. Det har formodentlig været paa Initiativ af Præsidenten for Appellationsretten Dr. C. L. E. v. Stemann, der havde Brug for dem til sine retshistoriske Studier, og som i »Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im siebenzehnten Jahrhundert« (1855) har givet Uddrag af dem. Afleveret blev fra Nordslesvig Retsprotokollerne for Hviding Herred fra 1635, for Nørre-Rangstrup Herred fra 1667, for Haderslev Herred fra 1641, for Gram Herred fra 1662, for Højer Herred fra 1685, for Slogs Herred fra 1608, for Als Nørre Herred fra 1670, for Als Sønder Herred fra 1697 og for Graasten paa Ærø fra 1702¹). Desværre kom denne Foranstaltning i Længden ikke til at betyde, at disse Arkivalier blev bevarede, men tværtimod det modsatte, idet de i eller efter 1864 synes at være sporeløst forsvundne, i hvert Fald har det ikke været muligt at faa oplyst, hvor de er bleven af²).

Man maa derfor kun undtagelsesvis vente at træffe Tingprotokoller, ældre end 1713, i Landsarkivet. Nedenfor skal gives en Fortegnelse over de i Landsarkivet beroende

Tingbøger fra de enkelte Embeder:

Haderslev By: 1764— (1788—89 mangler); Tingprotokollerne for
1629—39 og 1665—1763 skal findes i Statsarkivet i Kiel.
Haderslev Herred: 1720—
Tyrstrup H.: 1723—27, 1753—

¹) C. L. E. v. Stemann, anf. Skr. Fortalen. S. 1.

²) For Gram Herreds Vedkommende synes de dog helt eller delvis at være bleven leveret tilbage, se Fortegnelsen nedenfor.

Gram H.: 1667—92, 1706—17, 1736—44, 1752—70, 1792—1867;
kan vist suppleres noget fra Rigsarkivet og fra Statsarkivet
i Kiel.

Frøs og Kalslund H.: 1691—98 (Kalslund), —99 (Frøs); i Stats-
arkivet i Kiel skal der findes Retsprotokoller herfra 1699—
1755, om end med Lakuner. .

Gram og Nybøl Godser: 1818—

Hviding og Nørre Rangstrup H.: ingen; i Statsarkivet i Kiel skal
de findes delvis fra 1716—1867.

Aabenraa By: 1671—1849 (med Lakuner); i Statsarkivet i Kiel
findes en Stadtdingsprotokoll 1603—41.

Rise og Sønder-Rangstrup H.: ingen; det vides ikke, om de er
gaaet til Grunde, eller hvad der er blevet af dem, de har i
hvert Fald ikke været til at finde.

Nybøl H.: 1780—

Grevskabet Reventlow (Sandbjerg): 1810—

Ballegaard 1764—90; fra 1790 sammen med Bøgskov.

Blansgaard: 1792—1815.

Sønderborg By: 1825—

Als Sdr. H.: 1788—

Rønhave og Ladegaard: 1747—54.

Rønhave, Ladegaard, Majbølgaard og Kegnæsgaard = Augusten-
borg Sdr. H.: 1764—1853.

Augustenborg og Rumohrsgaard: 1754—1853.

Gammelgaard: 1754—1853.

Augustenborg H.: 1853—67.

Tønder By: 1595— (med nogle Lakuner).

Tønder H.: 1729— (1812—25 mangler).

Højer H.: 1715—

Højer Birk: 1716—

Slogs H.: 1716— (1736 mangler).

Løgumkloster Birk: 1814—67.

Løgumkloster Amts 6 Fogderier: 1781—1864.

Lø H.: 1860—

Hvad Indretningen af *Skyld- og Panteprotokollerne* og Bi-
bøgerne til dem angaar, henvises til Dr. phil. Holger Hjelholts
Afhandling om Købstædernes Skøde- og Panteprotokoller i »For-

tid og Nutid« 1926, S. 36 f., idet der dog skal bemærkes, at der ofte foruden Bibøger er ført Kontrakt- eller Ekspeditionsprotokoller, i hvilke Købekontrakter og andre Overdragelsesdokumenter er indførte. I nævnte Afhandling S. 57 findes der en Fortegnelse over Skyld- og Panteprotokollerne og Bibøgerne for de sønderjydske Byers Vedkommende. Her skal der gives en Fortegnelse for Herredernes Vedkommende:

Haderslev H.: Skyld- og Panteprotokoller 1677—1734, svarende til de senere Bibøger og til Skøde- og Pantebøgerne i Kongeriget; Skyld- og Panteprotokoller 1737—1886; Bibøger 1737—1887; Ekspeditionsprotokoller 1780—1865.

Tyrstrup H.: Skyld- og Panteprotokoller 1669—1735 (svarende til de senere Bibøger), 1737—1887; Bibøger 1737—1887.

Gram H.: Skyld- og Panteprotokol 1730—35 (svarende til de senere Bibøger), 1737—1887; Bibøger 1737—1887.

Frøs og Kalslund H.: Skyld- og Panteprotokoller 1778—1885; Bibøger 1768—1885; Kontraktprotokoller 1820—49.

Gram og Nybøl Godser: Skyld- og Panteprotokoller ca. 1775—1885; Bibøger 1773—1868.

Hviding og Nørre-Rangstrup H.: Skyld- og Panteprotokoller 1737—1891; Bibøger 1737—1891.

Rise og Sønder-Rangstrup H.: Skyld- og Panteprotokoller ca. 1736—1884; Bibøger 1707—1885.

Lundtoft H.: Skyld- og Panteprotokoller 1698—1781, 1868—84 (findes for Tiden 1735—1850 ogsaa sammen med Tønder, Højer og Slogs H., se nedenfor); Bibøger 1739—1884; Kontraktprotokoller 1806—1872.

Nybøl H.: Skyld- og Panteprotokoller 1780—1885; Bibøger 1780—1885; Kontraktprotokoller 1791—1867.

Grevskabet Reventlow: Skyld- og Panteprotokoller 1788—1885; Bibøger 1788—1885; Kontraktprotokoller 1788—1867.

Bøgskov og Ballegaard: Skyld- og Panteprotokoller 1784—1884; Bibøger 1784—1885; Ballegaard: Kontraktprotokoller 1737—1867, Bøgskov: 1784—1867.

Als Sdr. H.: Skyld- og Panteprotokoller 1734—1886; Bibøger 1799—1866, 1872—86; Kontraktprotokoller 1787—95, 1803, 1827—63.

- For Rønhave, Ladegaard, Kegnæsgaard, Majbølgaard, Augustenborg, Rumohrsgaard og Gammelgaard findes der med enkelte Lakuner Skyld- og Panteprotokoller med Bibøger for Tiden 1747—83, dernæst for det samlede Augustenborg Herred: Skyld- og Panteprotokoller 1784—1885; Bibøger 1786—1886.
- Als Nørre og Egen H.: Skyld- og Panteprotokoller 1756—1884; Bibøger 1734—1884; Kontraktprotokoller 1773—1871.
- Tønder H.: Skyldprotokol 1698—ca. 1734; Kontraktprotokoller 1746—1879.
- Højer H.: Skyldprotokol 1698—1734.
- Slogs H.: Skyldprotokol 1698—1743; Koncepter til Kontrakter og Kontraktprotokoller 1728—43, 1765—71, 1773—75, 1785—1867.
- Tønder, Højer, Slogs og Lundtoft H.: Skyld- og Panteprotokoller 1735—1892; Bibøger for alle Geestherrederne: 1734—1896. (Se ogsaa under de enkelte Herreder foran).
- Højer Birk: Skyld- og Panteprotokoller 1740—1892.
- Højer Birk og H.: Kontraktprotokoller 1742—1876.
- Rudbøl Kog: Skyld- og Panteprotokoller 1734—1892; Bibøger 1734—1873.
- Frederiks Kog: Skyld- og Panteprotokol 1735—1892; Bibøger 1724—1873.
- Solvig Kommune: Skyldprotokol 1706—ca. 1869; Bibog 1734—1758 (derefter sammen med Geestherrederne).
- Stoltelund Gods: Skyld- og Panteprotokoller 1786—1892.
- Løgumkloster Amt: Skyld- og Panteprotokoller 1725—1885; Bibøger 1718—1885.
- Løgumkloster Birk: Kontraktprotokoller 1792—97, 1803—78 (1863—78 sammen med Løgumkloster Amts 6 Fogderier).
- Løgumkloster Amts 6 Fogderier: Kontraktprotokoller 1838—78 (1863—78 sammen med Løgumkloster Birk).
- Lø H.: Skøde- og Pantebøger 1699—1883.
- Ballum Birk: Pantebøger 1732—1810.
- Møgeltønder Birk: Panteprotokoller 1731—1810.

Møgeltønder og Ballum Birker: Panteprotokoller 1810—67 (der efter sammen med Lø Herred).

Skyld- og Panteprotokollerne fra Tiden før Forordn. af 10. Septbr. 1734 er indrettet anderledes end de fra Tiden efter Forordn. For Haderslev Amts Vedkommende svarer de nærmest til de senere Bibøger (eller til Kongerigets Pantebøger), idet selve Hæftelsesdokumenterne er indførte i Afskrift i Protokollerne; for Tønder Amts Vedkommende ligner de mere Hertugdømmernes senere Skyld- og Panteprotokoller. Ved Hjælp af disse kan man ofte konstatere Gaardenes (ogsaa Fæstegaardenes) Besiddere ned igennem Tiden fra 1730'erne. Undertiden findes ogsaa Ekstrakter af Skifter indført i Skyld- og Panteprotokollerne eller i Bibøgerne, nemlig naar Arvedelingen medførte, at Ejendommen blev behæftet. Disse Ekstrakter af Skifter saavel som Overdragelsesdokumenter, der er indført i Kontrakt(Ekspedition)protokollerne, er ofte af stor Betydning ved personalhistoriske Studier, saa meget mere som det kun er lidet af egentlige Skiftesager, der findes i Retsarkiverne.

Her skal i Hovedtrækkene angives, hvad der findes af *Skiftesager*, idet der dog skal bemærkes, at der findes betydeligt mindre, end det kan se ud til af Fortegnelsen, da det, selv for de Tidsrum, hvorfra der er bevaret Skifteprotokoller eller andre Skiftesager, kun er forholdsvis faa Skifter, der er indført i Protokollerne, eller som er bevarede. Af Skifteprotokoller eller andre Skiftesager findes:

Haderslev By: Skifteprotokoller 1716—1806, 1815—22.

Haderslev H.: 1 lille Pakke Skiftesager 1763—1870.

Tyrstrup H.: 1 lille Pakke Skiftesager 1839—67.

Gram H.: 1 lille Pakke Skiftesager 1743—1867.

Frøs og Kalslund H.: intet.

Hviding og Nørre-Rangstrup H.: 5 Pakker Skiftesager 1696—1868.

Aabenraa By og Amt: kun nogle ganske enkelte Skiftesager fra det 19. Aarhundrede.

Nybøl H.: 3 Pakker Skiftesager 1842—50, 1859—66.

Grevskabet Reventlow: Skifteprotokol 1788—1825.

Ballegaard: Skifteprotokoller 1737—1857.

- Bøgskov: Skifteprotokoller 1784—1867.
 Blansgaard: Skifteprotokol 1792—1815.
 Sønderborg By: 1 Pakke Skiftesager 1801—72 og 1 Pakke Ud-
 sigelsesakter (d. e. Skifte med Børn af tidligere Ægteskab
 ved Indgaaelse af nyt Ægteskab) 1802—56.
 Als Sdr. H.: Skiftesager 1822—67.
 Augustenborg H.: Skiftesager 1747—1802, 1812—71; Skiftebreve
 1795—1838.
 Als Nørre H.: Skifteprotokoller 1730—1872.
 Egen H.: Skifteprotokoller 1743—1872.
 Tønder By: enkelte Skifter fra sidste Halvdel af det 18. og Beg.
 af det 19. Aarh.
 Tønder H.: Skifteprotokol 1700—1713.
 Højer H.: Skifteprotokoller 1725—1828.
 Højer Birk: Skifteprotokoller 1734—1861.
 Slogs H.: Skifteprotokol 1783—1830; 1 Pakke Skiftesager 1791—
 1846.
 Stoltelund Gods: Skifteprotokol 1745—1843.
 Løgumkloster Amt: intet.
 Lø H.: Skifteprotokol 1829—46.
 Ballum Birk: Skifteprotokoller 1817—51.
 Rømø og List: Skifteprotokol 1825—60.
 Møgeltønder Birk: Skifteprotokoller 1820—51.
 Lø H., Møgeltønder og Ballum Birker: Skifteprotokol 1851—68.
 Trøjborg Gods: Skifteprotokoller 1816—50.

I Amtsarkiverne findes der ikke Skiftesager. I Slesvig Stift var der ikke særlige gejstlige Skifteretter, derimod findes der for de Dele af Sønderjylland, der hørte under kongerigske Stifter, gejstlige Skifteprotokoller: for Als Nørre Herred 1741—1832, for Als Sdr. Herred 1795—1834 og for Lø Herred 1696—1751. I ældre Tid kan Skifter være indført i Tingprotokollerne, senere kan der, som nævnt, findes Skifter eller Ekstrakter af dem indført i Skyld- og Panteprotokollerne eller i Bibøgerne og Kontraktprotokollerne.

I Retsarkiverne findes der nogle faa *Testamentsager* og nogle *Formynderprotokoller*. Forøvrigt er det væsentligst Protokollerne, der er bevarede i Retsarkiverne, medens Pakkerne for største Delen er forsvundne.

Ved Forordning af 26. Juni 1867 blev den dømmende og den administrative Myndighed i Slesvig og Holsten adskilt fra 1. Septbr. s. A. Den dømmende Myndighed henlagdes til *Amstretterne*. Af deres Arkiver er væsentligst kun afleveret Skyld- og Panteprotokollerne med Bibøger fra 1867 til Grundbøgernes Indførelse (se Fortegnelsen foran). Dog er det lille Nordborg Amtsretsarkiv helt afleveret.

Den administrative og politimæssige Myndighed henlagdes i Byerne til Borgmestrene, paa Landet til Herredsfogderne i de gamle *Herredsfogderier*. Disse bestod indtil 1. April 1889, da der i Henhold til den nye Kredsordning for Provinsen Slesvig-Holsten dannedes »Amtsbezirke« under Amtsforstandere. Hvad der har kunnet findes af *Herredsfogderiarkiverne* (1867—1889), som Regel paa Amtshusenes Lofter, er afleveret til Landsarkivet. Ligeledes findes *Amtsforstanderarkiverne* (1889—1920) i Landsarkivet, for saa vidt det har været muligt at opspore dem.

BYARKIVER.

Af disse er endnu kun *Aabenraa* Byarkiv (indtil ca. 1870) afleveret til Landsarkivet. Fra de andre Byarkiver er afleveret, hvad der fandtes i dem af Retsprotokoller og dertil hørende Dokumenter, Skifte- og Overformynderisager, Politiforvaltningssager og Borgerskabsprotokoller.

Af *andre verdslige Arkiver*, der er afleveret til Landsarkivet, skal nævnes: Husfogedarkiver, Brandforsikringsarkiver, Fysikatsarkiver, Rudbøl, Højer og Frederiks Koges Arkiver, Gram Godsarkiv, nogle Godsarkivalier fra Graasten, Augustenborg og Refsø, samt nogle Landkommunalarkiver. Søgaard og Trøjborg Godsers Arkiver vil blive overflyttet fra Hovedarkivet til Landsarkivet i Aabenraa.

PROVSTIARKIVERNE.

Der er afleveret Arkivalier fra alle 5 Provstier: Tørninglen, Tønder, Haderslev, Aabenraa og Sønderborg. Der findes heri ikke meget, der er ældre end Midten af det 18. Aarhundrede, det meste er fra det 19. Aarhundrede. Fra Haderslev Provsti er der dog bevaret adskillige Skrivelser fra det 17. Aarh. Nogle

Konsistorialprotokoller findes i Provstiarkiverne, for Haderslev Provstis Vedkommende tilbage til 1650. Som nævnt findes der kun i de kongerigske Stifter gejstlige Skifte- og Justitsprotokoller, og herfra kun Skifteprotokol 1696—1751 for Lø Herred, 1741—1832 for Als Nørre Herred og 1795—1834 for Als Sønder Herred (se foran), samt Provsteprotokol 1720—1771 for Møgeltønder Birk og Højer Herred og 1689—1762 for Als Sdr. Herred, Justitsprotokol 1791—1870 for Als Nørre Herred og 1797—1872 for Als Sdr. Herred og Auktionsprotokol 1797—1828 for Als Sdr. Herred.

PRÆSTEARKIVERNE.

En Fortegnelse over de i Landsarkiverne beroende Kirkebøger vil udkomme i den nærmeste Fremtid. Der vil derfor ikke være Grund til her at gaa nærmere ind paa, fra hvilken Tid de sønderjydske Kirkebøger er bevarede, eller hvilke Lakuner der findes i Kirkebogsrækkerne, da det vil fremgaa af denne Fortegnelse. Kun skal der gøres opmærksom paa, at skønt der mange Steder — tildels paa Grund af de Uroligheder, der i Tidernes Løb er gaaet hen over Sønderjylland — er gaaet Kirkebøger til Grunde, saa at de for flere Sognes Vedkommende først er bevaret fra et sent Tidspunkt, er der dog en Del Sogne, hvorfra der findes Kirkebøger temmelig langt tilbage. Saaledes er der fra følgende Sogne bevaret Kirkebøger tilbage til det 16. Aarh.: Hjordkær fra 1573, Aastrup fra 1574, Højst fra 1590, Grarup fra 1593—95, ellers først fra 1637, Starup fra 1595, ellers først fra 1637.

For følgende Sognes Vedkommende er der bevaret Kirkebøger (dog ikke alle Vegne for alle Ministerialiernes Vedkommende) fra Tiden før Svenskekrigen 1658—60: Hagenbjærg fra 1606, Toftlund fra 1610, Sønderborg fra 1618, Østerløgum fra 1620, Nordborg fra 1621, Lysabild fra 1626, Aabenraa fra 1631, Asserballe fra 1640, Okshøl for 1640—50, ellers først fra 1667, Nybøl fra 1642, Hviding, Jels og Oksenvad fra 1648, Udbjærg fra 1649, Emmerlev fra 1650, Tinglev fra 1651, Tønder og Ketting fra 1653, Hygum fra 1655 og Ensted fra 1656.

I Krigsaarene 1658—60 er sikkert en Del Præstearkiver gaaet til Grunde, for mange Sognes Vedkommende rækker Kirkebø-

gerne da heller ikke længere tilbage end til Aarene efter 1660. Adskillige af de ovenfor nævnte Kirkebøger, der gaar tilbage til Tiden før Krigsaarene, aflægger tydeligt Vidnesbyrd om de Ulykker, Krigen og den ledsagende Pest medførte for Befolkningen.

Nærmere Bestemmelser om, hvorledes Kirkebøgerne i Sognene under Slesvig Stift skulde føres, er først givet i Reskript af 6. Aug. 1762 og ved et Skema, der blev approberet 9. April 1763¹⁾. Ved Reskript af 17. Oktbr. 1775 blev det paabudt, at der i Hertugdømmet Slesvig skulde føres et Duplikat af Kirkebøgerne. Afskriften skulde begynde med Aaret 1763. I Duplikateksemplarerne skulde Konfirmations- og Trolovelsesregistrene ikke indføres. For de lyksborgske Sognes Vedkommende, Broager, Ullerup, Sottrup og Nybøl, begynder Duplikateksemplarerne først 1780, for Graastens og Adsbøls Vedkommende 1776, og i de sønderjydske Sogne, der hørte under kongerigske Stifter (d. v. s. Enklavesognene, Sognene i Tørninglen Provsti og Sognene paa Als med Undtagelse af Sønderborg og Kegnæs), indførtes Kontramini-sterialbøger naturligvis først ca. 1814. Til Landsarkivet er afleveret Hovedministerialbøgerne for Tiden, inden Kontramini-sterialbøgerne indførtes, og Kontramini-sterialbøgerne for Tiden derefter. Af det foregaaende fremgaar, at man ikke maa vente at finde Konfirmations- og Trolovelsesregistre i de i Landsarkivet beroende Kirkebøger fra Slesvig Stift for Tiden efter 1763. Undertiden kan man dog finde Konfirmanderne opført for sig i Kommunikantregistrene. Kirkebøgerne er naturligvis ført meget forskelligt af de forskellige Præster, inden der kom nærmere Bestemmelser om, hvorledes de skulde føres. I Kirkebøgerne i Slesvig Stift efter 1763 er især Vielses- og Dødsregistrene som oftest ført meget udførligere, end man er vant til fra de kongerigske Kirkebøger. I Vielsesregistrene er som Regel angivet Navnene paa Brudgoms og Bruds Forældre. I Dødsregistrene er som oftest angivet Navnene paa den afdødes Forældre og Ægtefælle og paa deres Børn, undertiden ogsaa, hvem disse er gift med, og deres Børn. Disse udførlige Opgivelser er tit en god Erstatning for de som Regel manglende Skiftesager.

¹⁾ Trykt i »Systematische Sammlung der für die Herzogthümer Schleswig und Holstein erlassenen — — — Verordnungen u. Verfügungen«. 3. Bd. S. 447 ff.

I Præstearkiverne fra Slesvig Stift findes der ingen Liber daticus, derimod er der ca. 1763 optaget et Kirkeinventarium, som giver Oplysning om Kirkernes og Præsteembedernes faste Ejendomme og om Præsternes og Degnenes Indtægter. En Del Tienderegnskabsbøger er bevaret, undertiden ret langt tilbage. I Præstearkiverne findes der ogsaa en Del Fattigvæsens- og Skolesager.

Kirkeregnskabsbøgerne, der dels findes i Provste- og dels i Præstearkiverne, er udskilt i en særlig Afdeling. Fra Haderslev Provsti er der for næsten alle Sognes Vedkommende bevaret Kirkeregnskabsbøger fra 1564, for enkelte Sogne paa Als (Tandslet og Ketting) er de endda bevaret fra 1551. Fra enkelte Sogne i Tørninglen Provsti (Bevtoft, Branderup, Skærbæk, Spandet og Toftlund) er de bevaret fra 1607—09, fra Aabenraa Provsti derimod først fra 1721. Personalhistorisk Betydning har især Kirkeregnskaberne fra Byerne, naar de er bevaret for Tidsrum, fra hvilke der ikke er bevaret Dødsregistre, idet Regnskabet over Indtægter ved Begravelser giver Oplysninger om Døds- eller Begravelsesdagen. Saaledes er der bevaret Kirkeregnskaber fra Haderslev Frue Kirke for Tiden 1672—80 og fra 1706 (med nogle Lakuner), medens der først findes Dødsregister fra 1759, fra Sønderborg for Aarene 1602—49, medens Dødsregister først findes fra 1711, og fra Tønder fra 1661 (Dødsregister først fra 1740).

Historisk Samfund for Sønderjylland har taget Initiativet til en Indsamling af *private Arkivalier* til Anbringelse i Landsarkivet. Derved vil der antagelig blive indlemmet en Del Arkivalier i Arkivet, som vil være af Betydning for Sønderjyllands Lokalhistorie og for Sønderjyllands Historie i Tiden 1864—1920. Det er meget at ønske, at der i Landsarkivet findes saa fyldigt Arkivstof som muligt til Belysning af disse to Spørgsmaal, saa at det bliver i Aabenraa disse først og fremmest maa studeres. Af Privatarkiver, som enten er indgaaet i Landsarkivet, eller i den nærmeste Fremtid vil indgaa, kan nævnes det Arkiv, som Sønderjyderne allerede før Krigen grundlagde paa Folkehjem, Gustav Johannsens efterladte Papirer, Johan Ottosens Arkiv, H. P. Hanssens Arkiv, Vælgerforeningens Arkiv, Lebecks Samlinger og Breve fra Krigstiden.

Frode Gribsvad.

DANSK FOLKEMUSEUMS VIRKSOMHED

I FINANSAARENE 1930—31 OG 1931—32.

I foregaaende Aarsberetninger er omtalt Museets Byggesag og Ønskerne om en Reorganisation af Frilandsafdelingen ved Lyngby. Det her omhandlede Toaar har ikke bragt nogen Afgørelse i disse for Museet saa vægtige Spørgsmaal, men det kan dog noteres, at saavel Undervisningsministeriet som Museet har beskæftiget sig med Sagen, og at Aaret 1933 vil bringe endelig Afgørelse.

FRILANDSMUSEETS VIRKSOMHED.

I Museumsparken ved Lyngby har der stadig ikke kunnet foretages større Arbejder, saa længe Rammerne for Frilandsmuseets fremtidige Udformning og Virkemidler endnu ikke var fastlagt af Ministerium og Bevillingsmyndigheder. Nu afdøde Ingeniør A. Vanggaard har været tilkaldt som Konsulent ved Drøftelse af Midler til Bekæmpelse af Insektangreb i de gamle Bygningers Træværk, og Architekterne Carl Brummer og Mogens Clemmensen har velvilligst bistaet Museet ved et Syn over Bygningernes Vedligeholdelsestilstand.

Medens der paa Grund af de særlige Forhold stadig ikke har kunnet genopføres Bygninger paa Frilandsafdelingen, saa har det dog været nødvendigt at nedbryde den i Elling ved Frederikshavn beliggende Parallelgaard og magasinere Materialerne i Lyngby, da de gamle Bygninger led for meget ved at henstaa ubeboede paa Hjemstedet. Ligeledes har det været nødvendigt at fortsætte Bygningserhvervelserne. For hvert Aar, der gaar, vokser Faren for, at Bygningstyper, der er optaget paa Museets Udvidel-

sesplan, skal forsvinde eller blive ødelagt ved Modernisering, og saafremt Frilandsmuseet skal udbygges efter de vedtagne Planer, kan Bygningserhvervelserne ikke opsættes Aar efter Aar.

Den firelængede Gaardtype har Museet ved tidligere Erhvervelser faaet repræsenteret ved en fynsk og en sjællandsk Gaard, hvoraf der paa Museumsterrainet foreløbig kun er opstillet de to Længer af den første, en karakteristisk, sulebygget Gaard fra

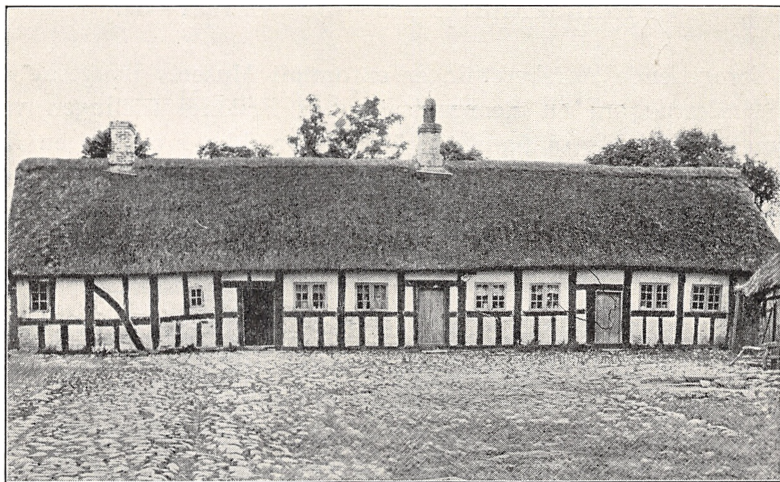

Fig. 1. Engkjærgaarden i True ved Aarhus. Stuehuset set fra Gadeporten.

Vestfyn. Men en typisk Repræsentant for den firelængede Gaard, saaledes som den er udformet i Østjylland, har Museet hidtil maattet savne, og da der i 1930 blev Lejlighed til paa antagelige Vilkaar at erhverve en af de bedste, ældre Gaarde af denne Art, nemlig Engkjærgaarden i True Vest for Aarhus, blev denne Gaard købt tillige med forskelligt tilhørende Bohave. Ved dette Køb fik Museet udmærket Bistand af Museumsforstander H. P. Hansen, Herning.

Engkjærgaardens Stuelænge (Fig. 1) synes at have faaet sin nuværende Indretning i 1759, hvilket Aarstal tidligere har været at se paa et nu forsvundet »Pandetræ« i Yderstuen. Dog er Bygningen sikkert ældre. Den har to Skorstene. Hoveddrømmene er

de fire, som i Almindelighed findes i jyske Stuehuse Syd for Aarhus, nemlig Bryggers med aaben Skorsten og Bagerovn, Yderstue med aabent Ildsted til Madlavning og til Stuens Opvarming, endvidere en Kakkeltue (med tilstødende Sengekammer med Alkove) og yderst mod Øst en Øverstestue, der efter en Udvidelse er det største af alle Rummene. — Udhuslængerne (Fig. 2) er blevet sammenbyggede i Tidsrummet mellem 1759 og 1783,

Fig. 2. Engkjærsgaardens Udlænger, set fra Stuehuset imod Gadeporten.

og den sydligste Længe er utvivlsomt den yngste. Øst- og Sydlængen indeholder to Hestestalde og et Nøds (Nødhus = Kostald), Herberg (for Karlen), et Tørvehus og Hælmot (Avnehus) samt Foderrum. I Vestlængen og en Del af Sydlængen er der Korngulve og Loer, anbragt mellem to Indkørselsporte, een i Vest- og een i Sydlængen.

Bindingsværket er som sædvanligt i østjyske Gaarde rigt udstyret med Fyldtømmer, og Tavlene er rødkalkede. Baade i det Ydre og Indre er denne Gaard en særlig fortrinlig Repræsentant for den østjyske Byggeskik, som denne er kendt fra Vejleegnen og op til Aarhus. Desværre maa Museet paa Grund af de omtalte Forhold, hvorunder det har ført sin Tilværelse i de sidste

Aaringer, opsætte Gaardens Overflytning til Frilandsmuseet paa ubestemt Tid.

En anden Erhvervelse til Frilandsmuseet er en Bullade fra Haderslev Næs, hvis Materialer er overført til Lyngby og foreløbig opmagasineret her. Det er Tanken i Fremtiden at lade denne Bygning indgaa som Udhyslænge i den nordslesvigske Gaard paa Frilandsmuseets Terrain.

Som Følge af de vanskelige Tider er Besøget paa Frilandsmuseet indenfor Toaaret gaaet lidt tilbage. Som sædvanligt har Museet paa Grund af sin Beliggenhed kun haft særlig stort Besøg paa Sommersøndage med godt Vejr. En Forbedring af den direkte Trafik til Frilandsmuseet, derunder ogsaa en udvidet Rutebilsdrift til Porten, vilde utvivlsomt være af stor Betydning for Besøget.

Efter Sædvane har der i Museets Sommersaison, saavidt muligt hveranden Søndag, været afholdt forskellige Opvisninger, hvortil Museets Besøgende har haft Adgang uden Ekstrabetaling. Museet skylder Folkdansens Vänner i Helsingborg, Foreningen til Folkedansens Fremme, Københavns Højskoleforenings Folkedanserhold, St. Knuds Legere, Lærere og Elever i Brede Skole samt Fru Bjørnum Tak for Bistand ved Fremførelse af Folkedanse, af Legen om St. Knud Hertug og af Sanglege samt ved Demonstration af Spil paa Langeleg.

LANDSUNDERSØGELSER.

Ved Museets systematiske Undersøgelser af *gamle Bygninger paa Landet* har det stadig vist sig, at Arbejdet foretages i ellefte Time, og at det umuligt kan opsættes, hvis man gennem de bevarede gamle Bondebygninger skal opnaa blot nogenlunde at faa klarlagt Byggeskikken i Landets forskellige Egne. Den gamle Byggeskik er det undertiden svært at spore, da de ældre Bygninger ofte har været Genstand for Ombygninger, hvorved adskillige Træk af den gamle Stueindretning, Ildstedsanordning og oprindelige Konstruktion er gaaet tabt. Ved saadanne Forandringer er de gamle Stuehuse paa visse Steder endog blevet helt igen-

nem ændrede, og da Ombygningerne i nogle Egne har været en ren Modesag og er sket forholdsvis tidligt, er det undertiden ret vanskeligt at skaffe Klarhed over den oprindelige Indretning. Dette gør sig naturligvis mest gældende ved Beboelsen, og der er derfor ved Undersøgelserne blevet lagt særlig Vægt paa at fremskaffe Oplysninger om Beboelseshuse. Men der er selvfølgelig ogsaa blevet opmaalt Udhuslænger, hvor det har været muligt at faa sikker Oplysning om, hvorledes de har været indrettede i ældre Tid.

Undersøgelserne har omfattet Egne, der har været saare svagt repræsenterede i det indsamlede Materiale, der forelaa, før Museet paabegyndte disse aarlige Undersøgelser, og ligesom i tidligere Aar har Museets Medarbejdere maattet indskrænke sig til at undersøge, opmaale og fotografere de Bygninger, der havde mest Betydning. Undersøgelserne er foretaget af Inspektør, Architect H. Zangenberg, der har haft en fortrinlig Hjælp af Architect H. Orlien, Lyngby, ved en Opmaalingsrejse til Rømø, samt af Architect A. Ludvigsen, København, der med største Offervilje og Interesse har deltaget i Opmaalingsarbejdet og Undersøgelserne i 1930 og 1931 paa Fyn og i Jylland. Desuden har Museumsbestyrer H. P. Hansen, Herning, ydet værdifuld Medhjælp ved at deltage i Undersøgelserne paa Egnen, og lignende virksom Støtte er givet Museets Medarbejdere af forhenværende Gaardejer C. A. Søgaard i Stauning samt Lærerne J. K. Nielsen i Grindsted og Chr. Wammen i Kjærby. Endelig blev der af Lunds Universitets Folkemindesamling udtalt Ønsket om at deltage for en kortere Tid i Dansk Folkemuseums Undersøgelsesrejser for saaledes at indlede et gensidigt og nyttigt Samarbejde ved Bygningsundersøgelserne her i Landet og østensunds. Dette Samarbejde udførtes saaledes, at Amanuenserne Albert Nilsson og Ingemar Ingers paa den nævnte Folkemindesamlings Bekostning i 1931 deltog i Undersøgelsesrejser paa Fyn og i Jylland (Ribe Amt); Amanuensen Nilsson var desuden Deltager i en kortere Rejse til Mellemslesvig. Ved denne sidste Rejse blev der ydermere givet en meget nyttig og virksom Vejledning af Lærer M. P. Ejerslev fra Flensborg samt af Magister A. Biering fra

København, der tilfældigt opholdt sig i Fjorde for at gøre Dialektstudier.

Fra Pastor Thade Petersen i Haderslev modtog Museet i 1930 en Meddelelse om, at en af de ældste og bedst bevarede Gaarde paa den nordlige Del af Rømø ved et nylig stedfundet Ejerskifte stod i Fare for en fuldstændig Ombygning; i April foretoges derfor en Rejse til Øen, hvorved Gaarden blev opmaalt og undersøgt. Den var opført i 1750 og havde ved forskellige Tilbygninger i 1773 og 1793 faaet den ejendommelige T-formede Grundplan, som har været saa karakteristisk for flere af de ældre Gaarde paa Rømø, og som uden Tvivl er dikteret af Ønsket om at skaffe Læ for Vestenstormen. Bygningerne var grundmurede og saavel i det Ydre som i det Indre prægede af den frisiske Kultur, der endnu tydeligt spores i Bønderhusene saavel paa Vesterhavsøerne som paa den slesvigske Vestkyst.

Ved et Par efterfølgende mindre Rejser i 1930—31 til de sønderjyske Egne Vest for Linien Skærbæk—Tønder blev der opmaalt en Gaard i Daler-Østerby, som Kommunalærer J. Frank i København havde henledt Museets Opmærksomhed paa, og en Gaard i Forballum. Begge disse Gaarde, der var udaterede¹⁾, syntes at stamme fra Tiden omkring 1700, og var nu grundmurede; men ved de Undersøgelser, der foretoges samtidigt med Opmaalingerne, lykkedes det at konstatere, at forskellige Partier af Gaardene tidligere har haft Bulvægge (d. v. s. Stolpernes Mellemrum har været udfyldt med vandretstillede Planker i Stedet for med Lerklining eller Tegl), især i Undervæggene, og desuden blev det oplyst, at Bulbygninger fra ældre Tider har eksisteret paa enkelte Steder i Vesteregnet endog saa sent som i 1890'erne. Det blev endvidere klarlagt, at der i den sydlige Vesteregns Beboelseshuse er en afgjort Tilbøjelighed til at henlægge Bryggerset med tilhørende Ildsteder til en af Gaardens Sidelænger, og ved Undersøgelser i Ribe Herred i 1931 viste det samme sig at være Tilfældet i Bygningerne Syd og Nord for Ribe og op langs Vest-

¹⁾ En Samling af Panelstykker med Inskription, opsat paa en Bjælke i Daler-Østerby-Gaarden, har ganske vist Aarstallet 1625, men dette Panel synes at være fra et ældre Stuehus til Gaarden, som er blevet afløst af det nuværende.

kysten til Nord for Darum i Gjørding Herred. For øvrigt har allerede H. F. Feilberg i »Dansk Bondeliv« været opmærksom paa dette Træk.

Paa den sønderjyske Østkyst er der desuden i 1930 foretaget Opmaaling af Frigaarden Sparlund i Øsby Sogn paa Haderslev Næs. Gaarden stod overfor en fuldstændig Ombygning, og den gamle Bulhuslade, der var blevet erhvervet til Frilandsmuseet, skulde nedrives. Gaarden var dateret 1734, men en stor Part af den synes dog at være meget ældre. For samtidig at faa nogen Klarhed over gammel Staldindretning paa Haderslev Næs foretoges nogle Undersøgelser i Sverdrupgaard og i Lilholt, hvor der desuden viste sig at have været Udhusbygninger med Bindingsværksvægge i den ene og med Bulvægge i den anden Langside. Lignende Bygninger fandtes paa den efterfølgende Rejse i de saakaldte »otte Sogne«, hvor der i Bindingsværksvæggene fandtes Stolper op til 26 cm.s Bredde, og hvori Dokkerne var 37—43 cm. brede. I denne Egn maalttes gamle Stuehuse i Byerne Agtrup og Binderup, hvoraf det sidstnævnte, der var dateret 1704, desværre senere er blevet nedrevet, uden at det, saaledes som paatænkt, var muligt at erhverve det til Frilandsmuseet. Begge Husene, der dog sikkert var ældre, — formodentlig fra Midten af det 17. Aarhundrede, — gav gode, men ikke ukendte Oplysninger om Boligernes ældre Indretning paa denne rige, jyske Østkystegn. Bulvægge konstateredes ogsaa i Gaarde i Erritsø, tæt sydvest for Fredericia, hvor der maalttes en Gaard, bygget 1790 og 1833, og desuden et Stuehus fra 1793. Stuehusene i denne By har ved Indførelsen af en saakaldt »Sommerstue« faaet en Inddeling, der afviger kendeligt fra andre kendte, østjyske Stuehuses Indretning, og det har desværre endnu ikke været muligt at fastslaa, om denne Stuehusindretning har nogen videre Udbredelse eller den kun findes indenfor et snævert begrænset, lokalt Omraade, og om den hviler paa gammel nedarvet Skik.

Stuehusundersøgelserne fortsattes yderligere paa forskellige Steder i Jylland ved kortere Rejser i 1930. Paa Mors opmaalttes Stuehuset ved Halkjærgaard i Dragstrup Sogn. Huset havde to Skorstene, og Stuehusindretningen var i det væsentlige uforan-

dret. Bygningen var fra Slutningen af det 18. Aarh., og var en typisk Repræsentant for ældre morsingsk Byggeskik med Højremskonstruktion og med Udskud paa begge Sider og paa den ene Gavl. Foruden dette Stuehus maalttes i Mollerup en enlænget Gaard eller større Boelssted, der ligeledes var et Højremshus af en meget anselig Længde, nemlig 36,25 m. Gaarden havde kun een Skorsten, hvorom alle Ildstederne var samlede, og havde baade i det Ydre og i det Indre den største Lighed med Byggeskikken i Thy og Vendsyssel.

I det gamle Ommersyssels østlige Del foretoges endvidere en Række Undersøgelser, hvorved de Iagttagelser, der i 1929 blev gjort med Hensyn til Ildstedernes Antal og Anbringelse, blev uddybede og mere afklarede. Da der i Stuehusene baade i Grenaaegnen og i det sydlige Himmerland som oftest kun er een Skorsten, hvorved samtlige Ildsteder er anbragt, skulde man have ventet, at lignende Ildstedsanordning maatte findes i det østlige Ommersyssel; men dette er ikke Tilfældet. Egnen viste sig at være et Blandingsomraade, hvori Stuehuse med een Skorsten for samtlige Ildsteder og med to Skorstene, hver med sin Ildstedsgruppe, findes Side om Side, endog i samme By; men ejendommeligt er det, at Stuehusene, der kun har een Skorsten, synes at være de ældste Bygninger. Det turde dog være forhastet deraf at slutte, at denne Ildstedsanordning og dermed følgende Stuehusindretning skulde være den ældste kendte i Øst-Ommersyssel. Endvidere maa det nævnes, at det flere Steder kunde konstateres, at de lukkede Alkover undertiden havde været anbragt i Dagligstuen langs Ydervæggene mod Gaarden, en Stueskik, som ikke er helt sædvanlig i Jylland.

Endelig foretoges der en Rekognosceringsrejse i Egnen Syd for Odder ned mod Horsens Fjord. Den gamle Stuehusindretning var det her meget vanskeligt at komme til Klarhed over, da Beboelseshusene i dette Omraade er meget ombyggede, men det lykkedes dog, vejledet af Beboernes Erindring om Benævnelserne paa de enkelte Stuer, at fastslaa, at Ruminddelingen i Hovedsagen er den samme som i Bjerge Herred. Beboelsen bestod saaledes i ældre Tid af fire Rum: Bryggers (Sals eller Frammers),

Yderstue (Sommerstue) og Kakkeltstue (Vinterstue) samt Overstue, og den har to Skorstene, den ene i Yderstuen, der ogsaa tjener som Køkken, og den anden i Bryggeret.

Ved en Rejse i det mellemste og nordlige Halland i 1930, hvortil Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencrone'ske Stiftelse havde ydet en meget væsentlig Støtte, blev undersøgt forskellige Gaarde for at klarlægge, hvor udbredt Sulebygningerne havde været i denne engang danske Provins, efter at det ved en tidligere Rejse var bragt i Erfaring, at der fandtes Sulebygninger her. Det lykkedes vel ikke helt at fastslaa Udbredelsen af disse Bygninger, men paa Rejsen, hvori Architect Mogens Clemmensen deltog paa egne og Intendenten Alb. Anderson Sandklef paa Varberg Museums Vegne, fandtes Sulebygninger med Bulvægge spredt i Himle og Viske samt i Fjäre Herred; i Hovedsagen havde Sulekonstruktionen her den største Lighed med den fynske. — Paa Hjemvejen fra Halland maalttes et gammelt skaansk Fiskerhus i Ålaboderna, som Lærer H. C. Rosted i Hørsholm havde gjort Museet opmærksomt paa, og som syntes at være indrettet paa samme Maade som de ældre, nu forsvundne Fiskerhuse i Rungsted Vest for Øresund.

Da Østfyn hørte til de Omraader, hvis Byggeskik har været daarligst oplyst fra tidligere Tid, foretoges i 1931 en ret indgaaende Undersøgelse af denne Landsdel. Resultatet var overraskende og Materialet herfra har sin særlige Værdi, fordi der paa Østfyn fandtes adskilligt flere ældre Stuehuslænger end paa Vestfyn, og fordi disse i det væsentlige havde bevaret den oprindelige Ruminddeling, saaledes at Grundplanen lettere lod sig fastslaa. Det blev godtgjort, at den gamle Indretning af Boligen synes at have været temmelig ensartet overalt paa Fyn, og endvidere lykkedes det paa denne Rejse at finde en Sulelade i Vindinge-Lamdrup, ca. 5 Kilometer Vest for Nyborg, altsaa i en Egn, hvor man hidtil har anset Sulebygninger som forlængst forsvundne. Der er næppe Tvivl om, at denne Sulelade, som efter Konstruktionen at dømme stammer fra 1760—70, er den eneste bevarede Øst for en Linie Svendborg—Odense—Kerteminde. — De forholdsvis faa bevarede, ældre Gaarde paa Langeland er 1931 undersøgt af Museumsinspektør Uldall.

I 1931 blev der desuden foretaget orienterende Rejser (i Forbindelse med Opmaalingsarbejder) til Hedeegnene, dels i Mellemlesvig og dels i det sydlige Jylland omkring Grindsted, og desuden blev der undersøgt tre gamle Stuehuse i Stauning Sogn. Siden R. Mejborg i 1890 behandlede mellemlesvigske Hedeegne i Værket om slesvigske Bøndergaarde, er der ikke foretaget nogen Bygningsundersøgelse fra dansk Side Syd for den nuværende Grænse, og da Mejborg kun har bragt et Par mindre Grundplaner fra Hedeegnen, ønskede Dansk Folkemuseum gerne at ud-
dybe Kendskabet til denne Egn. Det blev konstateret, at Hovedtypen for den mellemlesvigske Hedegaard er det store enlængede og som oftest fritliggende Hovedhus med Beboelse, Stald og Lade samlet i een Bygning, omgivet af Udhuse, bygget efter økonomisk Evne og til forskelligt Brug, hvilke Udhuse undertiden kan være sammenbyggede¹).

Ved Undersøgelserne i Hedeegnene omkring Grindsted og af Stuehusene i Stauning Sogn blev det klarlagt, at der ikke var nogen synderlig Forskel paa Indretningen af de gamle Beboelseslænger paa disse Steder. Alle havde de to Skorstene, een i Bryggerset og een i Køkkenet, hvilke Rum ligger Side om Side, og disse Stuehuse mindede stærkt om dem, der findes i Hedeegnene mellem Viborg og Randers, dog var der i de fleste af Grindstedegnens Stuehuse indføjjet en tredje Skorsten med en foranliggende Forstue mellem Dagligstuen og Storstuen; men det er vel næppe sandsynligt, at dette Træk er meget ældre end Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Foruden de her nævnte Undersøgelser og Rejser er der paa Sjælland i 1931 maalt en Panelstue i Hundige samt foretaget Ransagelse og Fotografering af enkelte Gaarde og Huse, Møller og gamle Landsbyer. Rekognoscering i forskellige Dele af Landet er tillige foretaget af Museumsinspektør Uldall. Fra Architekt Mogens Clemmensen har Museet modtaget en Redegørelse for Resultatet af hans Undersøgelsesrejse til en Del gamle Bøndergaardstomter i Vendsyssel. Inspektør Uldall har beset to Tomter

¹) H. Zangenbergs: »Den mellemlesvigske Hedeegns gamle Byggeskik«, »Sydlesvig« (C. A. Reitzels Forlag, Kbh. 1933), S. 105.

paa Knudshoved i Sydsjælland. Museet kunde ønske at foretage Udgravning af saadanne Tomter, der maa formodes at hidrøre fra middelalderlige Bondegaardsbebyggelser.

Undersøgelserne af *Folkedragter og Folketekstiler* m. m. fortsattes i 1930 og 1931 ved Rejser af Inspektør Frøken Elna Mygdal og Assistent Fru Ellen Andersen. I 1930 gik Turen til Bornholm. Der begyndtes i Rønne, hvor Bornholms Museums Dragter og Tekstiler blev gennemsete og delvis fotograferede. Navnlig gjaldt Fotograferingen de desværre ikke altfor talrige Rester af Bænke- og Agehynder, især flamskvævede, om hvilke Skifter fra Slutningen af det 17. og 18. Aarhundrede bringer Bud. Er deres Tal end ringe i Rønne, saa er det desværre endnu fattigere i Dansk Folkemuseum, idet dette Museum ikke ejer noget Eksempel paa bornholmske vævede eller syede Hynder, og trods grundig Eftersøgning er det ikke lykkedes at finde noget Eksempel udenfor Museet i Rønne. Hvad Dragterne angaar, er de egentlige Folkedragter forlængst forsvundne med Undtagelse af Hovedtøjerne, hvoraf Nølle samt »Hat og Hue« (Haue) først gik af Brug. Nøllen var sparsomt i Brug til ca. 1870. »Hat og Hue«, der brugtes af unge Piger, var tidligere bortlagt. Længst vedblev man at have »paa sig bundet«. En enkelt havde endnu 1907 saadant »Paabindetøj«, der bestod af Hue, som sattes over et lille kegleformet Papstykke, samt Korsklæde og »et Lag Sløjfer«, d. v. s. Nakke- og Hagesløjfer. Alle disse Former af Hovedtøj har været brugt til Dragt efter de skiftende Tidens Mode. Sammen med Hovedtøjet brugtes en slagformet Kappe af Silke, der naaede omtrent til Knæene og var kantet med Graaværk (Møsling) i Halsen. Var man velhavende, skulde man have tre, en rød til Fest, en sort til Sorg og en blaa, efter nogles Forklaring til Kirke-, efter anden Overlevering til almindeligt pænt Brug. I ældre Tider var Kapperne af Kattun eller Sirts. Fra Gudhjem fortælles om en sort Silkekappe, der i 1830'erne havde kostet 60 Rigsdaler. Det var saaledes en stor Luksus at anskaffe sig en Kappe, endsige at anskaffe tre. Rimeligvis er det for at give et misbilligende Udtryk for denne Luksus, at Kirkeklokken i Gudhjem efter Sigende ringer:

»Sild paa en Pind, Sild paa en Pind,
Silkekapper og intet Brød«,

det vil sige, at Fiskerbefolkningen i Gudhjem burde skaffe sig Brød i Stedet for at købe Silkekapper. Hovedtøjerne og Kapperne bares baade af Byernes velstillede Borgerskaber og af Bønderkvinderne. Ved »Bønder« forstaar man endnu paa Bornholm som paa gammelt Dansk Gaardmænd i Modsætning til Husmænd eller andre mindre Jordbrugere. — Med Rønne, Nexø og Gudhjem som Centrer blev Øens fire Herreder undersøgt.

I 1931 fortsattes Rejserne, dette Aar i Jylland, hvor navnlig Aarhus Amt — derunder ogsaa de lokale Museer — blev undersøgt, desværre uden at det lykkedes at faa samlet en fuldstændig Dragt. Museet erhvervede forskellige mindre Dragtdele samt Redskaber til Fremstilling af Baand, navnlig Vævespjæld og den nedennævnte »Kæltringvæv« fra Javngyde i Gjern Herred. Man var stødt paa saadanne Væve tidligere paa Turen, blandt andet ved en Undersøgelse ind over Grænsen af Viborg Amt, hvor i Sognebyen Sahl i Hovlbjerg Herred flere saadanne Væve endnu var i Brug til Fremstilling af ret grove Bomuldsbaand, nogle Centimeter brede, der efter Sigende brugtes til Sengebaand paa Hospitaler og Alderdomshjem. Der er dog i sin Tid ogsaa vævet kulørte Baand paa disse Væve, blandt andet Baand til at sætte forneden af Skørter, udvendig eller indvendig. — Efter Museumsbesøg og enkelte Undersøgelser i Vejle Amt gik Turen til Oksbøl i Ribe Amt, hvor Vesterbodragtens Rester blev studeret. Endvidere gjordes nogle Besøg syd for den gamle Grænse ind i Sønderjylland. Hjemturen foregik over Als, hvor enkelte Ting erhvervedes.

Desværre er det sidste Aar af en femaarig Periode, i hvilken Museet har haft en aarlig Bevilling til Studier af danske Folkedragter og danske Folketekstiler, nu udløbet, uden at Bevillingen er blevet fornyet, og Museet savner saaledes de fornødne Midler til at fortsætte disse Undersøgelser, som, skønt paabegyndt i allersidste Øjeblik, dog har givet bedre Resultater, end man paa Forhaand turde haabe. De for Tiden herskende økonomiske Forhold giver ikke stort Haab om Bevillingens snarlige For-

nylse; men for hvert Aar, der gaar, formindskes Mulighederne for at indhente det endnu forsømte.

Undersøgelser af *Indbo og Redskaber* m. m. er foretaget af Museumsinspektør Uldall ved Rejser i forskellige Dele af Landet, særlig i den nordlige Del af Ods Herred, i Sydsjælland, paa Samsø, Lolland, Strynø, Avernakø og Rømø samt i Dele af Himmerland og jyske Hedeegne. Samtidig er en Del Provinsmuseer gennemgaaet. — Nævnes kan det ogsaa, at Museet har haft Føling med de af Architect K. Millech ledede Undersøgelser af gamle Bygninger i København. — Paa Tomten af Gudumlund Fajencefabrik ved Aalborg er der — takket være beredvillig Imødekommenhed fra Ejeren, Proprietær T. Bjørnbak, Gudumholm — foretaget en Prøvegravning, hvorved der blev fremdraget en Samling Skaar som Prøver paa de der tilvirkede Fajencegenstande, deriblandt flere Bundskaar med Fabrikens Mærke, en indstemplet Bi (Flidens Symbol). Ved samme Lejlighed blev ogsaa fremdraget Fragmenter af Rudeglas, Drikkeglas og Flasker fra det Glasværk, der sammen med andre Fabrikvirksomheder fristede en kortvarig Tilværelse paa Gudumlund. — Orienterende Besøg er ogsaa aflagt ved Tomterne af Fajencefabrikerne ved Hesbjerg paa Fyn og ved Antvorskov paa Sjælland.

De af Inspektør Uldall foretagne *Optagelser af levende Billeder* paa Smalfilms af bevarede gammeldags Skikke og Arbejdsmetoder har kunnet fortsættes, idet der i Toaaret er faldet en særlig Bevilling dertil paa Finansloven. Af disse Optagelser er adskillige hentet fra Aarets forskellige Fester: De udklædte Børns Fastelavnsoptog til Gaardene, hvor de synger en Sang og modtager Æg og Penge til deres Gilde, er optaget i Hundige ved København, Fastelavnsridning med Gaardbesøg paa Amager. Paaskeskikken at koge Æg ved Blus paa Stranden er i 1930 kinematograferet paa Strynø, i 1931 i Klæsø paa Langeland. Den opretholdes nu kun af Børnene, der paa Strynø forbinder den med Ringdans og Sanglege, først ved Stranden og derefter ved Byens Majtræ, men paa Langeland erindres det endnu, at de

ældre tidligere har fulgt den samme Skik. Udenfor de sydfynske Øer har Skikken ikke mere kunnet opspores. Paa Langeland er endvidere optaget Films af andre Paaskeskikke, Plukningen af de »9 Slags Kaal«, Oprisning med Æblespisning Langfredag og Legen med »Hareæg«, d. v. s. de malede Paaskeæg, der gemmes i Haven og der skal opledes af Børnene. — Majtræfesten er optaget paa Strynø samt i Avernakø og Munkeby paa Avernakø, hvor de som Flagstang formede Majtræer endnu forefindes og smykkes med Grønt, paa Strynø af Ungdomsforeningen, paa Avernakø af Bylaget. Paa Avernakø var der tillige Lejlighed til at tage Billede af Kirkens Udsmykning med Majløv. Desuden er der sikret Film fra Gammel Skørping i Himmerland af »Majens« Plukning i Skoven og »Majbøgens« efterfølgende Udsmykning og Oprensning paa Bygaden. Sommer-i-By-Riddet er hentet fra Nordby paa Samsø samt fra Mors, St. Hansblus fra Frederikssundegnen.

I Viborg frembød der sig en sjælden Lejlighed til at optage Film af gammel Haandværkerskik, idet Byens Smede efter den gamle Oldermands Død i Procession flyttede deres Skilt til den nye Oldermands Bolig. Af gamle Lavsskikke fra Købsteder kan iøvrigt kun anføres Skipperbegravelse i Kerteminde, hvorved Kisten bares til Kirkegaarden paa en Ligbaare.

Blandt andre Motiver, der nu er indgaaet i Museets Filmsarkiv, kan anføres: Pottemagerarbejde paa Mors, Kulbrænding i Himmerland, Træskomagerarbejde, Kurvefletning, Reblægning, »Linkning« samt Spjældvævning af Baand, Snoresnoning med Knytte- eller Knopstokke, Faareklipping, Kartning, Spinding, Hosebinding og Valkning, Vandvisning med Pilekvist, Brandprøve, Tørvestikning m. m.¹⁾ — Værdifuld Hjælp, dels i Form af Indberetning om Optagelsesmotiver og dels ved Assistance ved Optagelserne, er især ydet Museet af Lærer Christiansen, Hundige, Apoteker Gottlieb, Tranebjerg, Amts læge V. Kjær, Viborg, Lærer C. Klæsøe, Humble, Lærer C. Larsen, Skørping Kirkeby, Lærer L. Larsen, Avernakø, Statsskovrider P. Lorenzen, Mos-

¹⁾ Dansk Folkemuseum modtager med Taknemlighed Forslag vedrørende Motiver, der maatte egne sig til Optagelse i levende Billeder.

skovgaard pr. Skørping St., Læge J. Lund, Øster Jølby, Lærer I. Nielsen, Strynø, samt Strynø Majtræforening, Hotelvært G. Petersen, Drejø, Lærer N. C. Petersen, Thorup, Mors, Lærer P. Petersen, Drejø, Lærer A. Sørensen, Bjærgby, Mors, og Læge E. Tryde, Grønbjærg St.

SAMLINGERNES TIL- VÆKST.

Museets Samling af *Lavs-genstande* og *Haandværkerredskaber* er, takket være et Tilskud fra Ny Carlsbergfondet, forøget med en Sølvvelkomst fra Kronborg Geværfabrik i Hellebæk, udført 1793 af den i Helsingør fødte, københavnske Guldsmed Ditlev Petersen (Fig. 3). Af de tilhørende Smaaskilte er kun bevaret to, som begge har siddet paa en ældre Velkomst. Det ældste har Acanthusving udenom Indskriften: »CRONBORG FABRIQUE — JOHAN DIDRICH CHRISTOPH NOLD 1754«, det yngre bærer Rocaillegravure og Navnet: SØREN NICOLAI 1776. Sølvstemplerne er henholdsvis: L. AMBERG, HELSINGØR, og: P. A. Denne Velkomst¹⁾ er saa

Fig. 3. Sølvvelkomst fra Kronborg Geværfabrik 1793 med to Skilte fra 1754 og 1776. Gave fra Ny Carlsbergfondet.

¹⁾ J. Olrik: »Nyerhvervet Sølvtoj i Nationalmuseet«, i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932«, S. 24 ff.

meget mere velkommen, som Museet i Forvejen ejer to andre Genstande fra Kronborg Geværfabrik. Et Signet af Messing fra Tiden ca. 1800 viser en Kam mellem to Løver samt Indskriften: »VI SAMTLIGE KAMMAGERSVENDE I KIØBENHAVN«.

Blandt Værktøj og Redskaber er en Samling Snedkerværktøj, som har haft hjemme i Frilandsmuseets Hus fra Flovt og er skænket af Snedkermester C. M. Hultgren, Haderslev. Et Saks-etui af Læder og et stort Naalehus af broget Fløjl med Ejerbogstaverne I. P. har tilhørt den sønderjyske Skrædder Jens Peder Uldrup, som i Aaret 1775 slog sig ned som Gaardmand i Lindelse Sogn paa Langeland. En Træmodel til en Vejrfloj i Form af en vinget Grif, præget af senere nyklassisk Stil, er foræret af M. P. Allerups Jærnstøberi, Odense.

Ovnsmalingen er som sædvanligt forøget med en Del Jærnovne. Ældst af disse er en af Tricotagehandler Tværmose, Hellestrup, skænket Bilæggerovn af smaalandsk Fabrikat, vistnok stammende fra Bornholm. Paa Kortsiden er Slægten RUDEBECK's Vaabenskjold, holdt af to Griffen, og derunder Jærnværkets Navn: EKEFORS BRUK 1681. Langsiderne har foroven Relief af St. Jørgens Kamp med Dragen, forneden af Aktæon, der sønderrives af sine Hunde. Haandværkerforeningen i København har overladt Museet ikke mindre end 9 Jærnovne fra det af Foreningen købte Moltkeske Palæ i Bredgade, alle fra 18. Aarh. og alle af norsk Tilvirkning. Kronborgmuseet har deponeret en fra Fanø hentet Bilæggerovn med Relief af Kvindebuste og Isaks Ofring indenfor Régenceornamentik. Til Ovnen hører en Del Fajencefliser fra Ovnvæggen. — M. P. Allerups Jærnstøberi i Odense har skænket en Træmodel til en Ovnplade med det reventlowske Vaaben i Nyrococo. Købt er bl. a. en Ovnfod af Sandsten fra 1708.

Møbler fra Købstads- og Herregaardshjem. Fra et sydsjællandsk Herregaardshjem hidrører en stor, rødbrun malet Egetræskiste, hvis Jærnbeslag er udhuggede og drevne i Roset- og Tulipanblomster. Paa Forsiden er med brogede Farver malet Slægterne Krabbes og Skeels Vaaben med vedføjede Bogstaver:

HOK — FBS — 1705, betegnende Statsmanden, Stiftsbefalingsmand paa Sjælland, Hr. Otto Krabbe til Holmegaard og hans tredje Hustru, Fru Birgitte Skeel, gift 1686. En jærnbeslaaet Kiste med den bekendte Jens Rostgaards Vaaben 1681 indvendig i Laaget er bleven forsynet med de senere Ejerbogstaver: NHS — 1753. — Et Kontor eller Kabinet, af Form som et med Klap

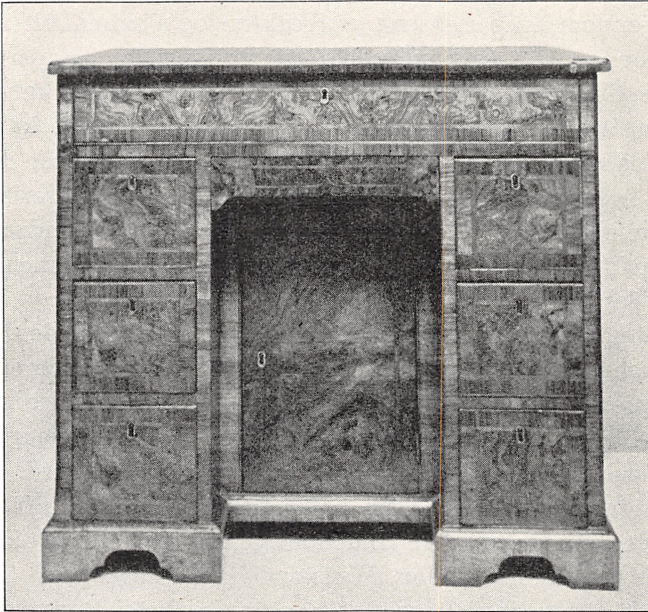

Fig. 4. Nøddetræsfineret Skrive-, Sy- og Toiletmøbel
ca. 1725—30. Testamentarisk Gave fra afd.
Frk. Mathilde Wulff, København.

forsynet Skuffemøbel paa Fod, fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede er malet i kinesisk Stil med Ornamenter paa blaa Grund. Paa Klappen og Siderne er anbragt Landskab mellem barokke Guirlander etc., paa Skufferne arabeskagtige Baandslyng eller Guirlander. Samme Alder har et Skab med Fløjdøre paa Bordfod, fineret med Palisander og Nøddetræ, dannende store Rosetter og Stjærner. Forsiden er inddelt ved tre udskaarne og gennembrudte Pilastre i Form af barokke, ophængte Blom-

sterguirlander. Som Fig. 4 afbildes et af Frk. Mathilde Wulff, København, testamenteret Skrive-, Sy- og Toiletmøbel fra Tiden ca. 1725, af nøddetræsfineret, indlagt Arbejde. Det har Form som et lille Skrivebord med Skrivepult og Toiletspejl under Pladen. Tilsvarende Møbel findes i Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, hvor dette af hollandsk-engelsk Møbelkunst prægede Arbejde er katalogiseret som vestsvensk.

En ejendommelig Feltseng af Teaktræ og Pokkenholt fra Begyndelsen af 18. Aarhundrede skal stamme fra Sønderjylland og have tilhørt Familien Grubbe. Dens Endestykker kan sættes sammen til en Kiste, hvori Sengens øvrige Bestanddele kan gemmes. Udslaet danner den et solidt Leje paa 6 drejede Ben og med en halvrund Himmel af Lister, bemalet med Kineserier. Fra Fru Annie Weffs Bo er som testamentarisk Gave indgaaet en Mahogni-Himmelseng fra Tiden ca. 1840—50, stammende fra Dansk Vestindien.

To Stole i traditionel Renaissanceform med drejede Ben og forsænket, ottesidet Rygfylde er brunligt marmorerede og bærer de maledede Navnebogstaver: M.P.T.S. — 1773. De skal efter Sælgerens Udsagn være kommet fra Erritsø i Fredericiaegnen og kan maaske nok have haft Hjemsted i en Bondegaard, selvom Typen snarest hører hjemme i den jævne Borgerkultur.

Mellem enkelte *mindre Indbøgenstande* er et højt Standur, hvormed Auktionsdirektør Winsløw har forøget sin tidligere skænkede Ursamling. Urværket, der er tilvirket i Danmark i det 18. Aarhundredes tidligere Del, er af ualmindelig Konstruktion og viser foruden Klokkeslet de 12 Maaneder, de 5 rørlige Fester, Solens Opgang og Nedgang samt Dagens og Nattens Længde. Af fire Vægspejle stammer et af Fru Anna Reinbach skænket, mahognifineret Spejl med malet Dekoration paa det øvre Glas fra den senere Empiretid, medens de tre andre bærer den tidlige Nyklassicismes Former fra Slutningen af 18. Aarhundrede. Nogle mindre Skrin til Sysager og andet Brug viser bl. a. Prøver paa forskelligartet Indlægningsarbejde. Indlagte Tinornamenter af Acanthusranker, Genier med Krone og Hjorte samt Damer ved Haandarbejde ca. 1700 har et Syskrin af Nøddetræ med skraat

Laag. En anden Genre tilhører et Syskrin af samme Form ved sin Beklædning af blyindfattet Glas med underlagt, rød Metalfolie, hvorpaa ses raderede Prydelser paa hvid Folie: Régenceornamenter, Genier med Frugtklase, Venus med brændende Hjærte, sejlene paa en Muslingeskal, Elskovspar med Amor m. m., dateret 1726. Indvendig i Bunden er Fremstilling af Sy-sager.

Af *Skilderier og andre Billeder* er adskilligt erhvervet, dels til Udstilling og dels til Museets Billedsamling. I den kronologiske Udstilling, ikke mindst i Interiørerne, vil en Del gamle Portrætter kunne finde Anvendelse, og saadanne Billeder har tillige dragthistorisk Betydning. Fra Dødsboet efter Enkefru Kretz, f. Fiedler, har Museet haft den Glæde at modtage en Del Familieportrætter, nemlig to Oliemalerier af Kancelliraad William Hammond og Hustru Louise Charlotte Hagerup, malet henholdsvis 1751 og 1753 af den danskfødte Maler P. Wichmann, som virkede i Bergen. Dette Ægtepar holdt Bryllup paa Møllegaard ved Trondheim 1750, og tilfældigvis ejer Folkemuseet fra ældre Tid et Par trykte Bryllupsvers fra denne Lejlighed. Endvidere medfulgte et af samme Maler udført Brystbillede af Hammond, signeret 1737, samt et Oliemaleri af hans Datter, Fru C. Fiedler, som Enke ca. 1830, og et andet af hendes Mand, Grosserer Fiedler i København. Desuden modtoges tre farvelagte Blyanttegninger i Ramme, hvoraf den ene forestiller Fiedler, den anden formentlig hans Hustru som yngre.

Ualmindelig er en »Passionsviser«, et Oliemaleri i yngre Ramme fra det 18. Aarhundrede med Fremstilling af Christus paa Korset, omgivet af 13 smaa Passionsscener for Klokkeslettene fra VI Morgen til VI Aften, Indskrifterne Esai. 53, 2—3 og Begr. I, 12 og danske Vers i pietistisk Manér. Et lignende Maleri hænger i en Gaard paa Læsø. — Videre kan anføres forskellige Kistebilleder, samt indrammede Billeder af udklippet Papir, Erindringskrans af Haar (Gave fra Frk. Fanny Larsen, København), Fuglebilleder af Fjer af den Art, som vides tilvirkede paa Als, ca. 1840—50, og flere lignende Snurrepiberier. Værdi som Folkelivsbillede har et Gouachemaleri af J. J. Bruun, »Prospect af

Taarnbye Kirche paa Ḡamel Amager-Land. Anno 1748«, visende Kirkegængernes brogede Dragter fra dansk Amager, samt to usignerede Oliemalerier fra Tiden omkring 1840, forestillende Rapstærskning paa et udlagt Sejl i et jysk Landskab og Almue-

Fig. 5. Drikkekande af Sølv, udført af Guldsmed Mogens Thommesen Løwenhertz i Horsens 1717. Højde 18,5 Centimeter.
Gave fra Ny Carlsbergfondet.

dans i et Kystlandskab, muligvis ved et Kildebesøg eller Kilde-marked i Nordsjælland. Det sidste Billede er uden Tvivl malet som Konkurrencearbejde til den Neuhausenske Præmie 1847.

En af Toaarets mest bemærkelsesværdige Erhvervelser falder mellem *Sølvtojet*, nemlig den paa Fig. 5 afbildede Drikkekande. Gennem en Aarrække har Museet haft sin Opmærksomhed rettet

mod dette Sølvarbejde, som i længere Tid har tilhørt en nu af-død københavnsk Privatsamler, og Museet har nu haft den Glæde at modtage det som Gave fra Ny Carlsbergfondet¹⁾. Den usædvanlig store Drikkekande, der rummer 3 Potter, er et fremragende Eksempel paa den ypperlige Sølvmedekunst, der omkring Aar 1700 udøvedes i de større Købsteder i Landet. Paa en Tid, da man i Hovedstaden allerede var ved at tabe Smagen for disse svære, massive Sølvdrikkekander med den kraftige, barokke Acanthusornamentik, blomstrede deres Tilvirkning i de jyske Købsteder. Nærværende Pragteksemplar er udført af Horsens-Guldsmeden Mogens Thommesen Løwenhertz og bærer i Laaget indgraveret Aarstallet: 1717 samt Forbogstaverne: NSSK. Hvem denne første Ejer var, vides ikke; antagelig har han dog tilhørt Bondestanden; i hvert Fald var Kanden 80 Aar senere i Bønders Eje, idet den bærer den prikkede Indskrift: »Maren Sørensdatter: denne er mig Foræret til Fader Gave af min Beste Fader Chresten Haaballe i Neder Knaverup« ^{22/7} 1797. Den nævnte Landsby ligger i Skibet Sogn, Tørrild Herred, Vejle Amt.

Jysk Guldsmedearbejde er muligvis ogsaa en fra Holstebro indgaaet, oval Sølvsukkerskaal fra Tiden ca. 1750—60, hvis da ikke Stemplet: IW viser hen til Guldsmed Johan Wittrock, der blev Mester i Odense 1741. Skaalen er buget og forsynet med vredne Knæ samt Bøjlehank og Ben i Rococoform. Et cylindrisk Kridthus af Sølv bærer graverede Ejerbogstaver: G.H.K. med det senere tilføjede Aarstal 1790. Det er ikke almindeligt at træffe saadanne Pengegemmer af ædelt Metal, medens de rør- eller tøndeformede Kridthuse af Messingblik forekommer ret ofte og som bekendt har givet Anledning til en gammel Talemaade. En cylindrisk Thedaase med Mestermærket: P.H. og graverede Borter og Ranker fra Empiretiden er tilvirket i Tønder og præges, ligesom andet Sølvtoj fra denne Købstad, af en vis borgerlig Soliditet, der lægger mere Vægt paa Form og Materiale end paa Ornamentik. En anden Tønderguldsmed med Stemplet: I.A.B. har ved samme Tid udført et ligeledes erhvervet Saltkar, hvis æg-

¹⁾ J. Olrik: »Nyerhvervet Sølvtoj i Nationalmuseet«, i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932«, S. 24 ff.

dannede Opalglas er indfattet i gennembrudt Sølvholder med spiralsvungne Ben paa tresidet Plint. Købt er ogsaa en vaseformet Kaffekande, typisk for den seneste Empiretid, med dreven Ornamentik af Æggestave og Acanthusborter med palmetformede Muslinger. Stemplerne, Københavns Bymærke 1832 og Mestermærket P.F., viser hen til C. P. Foght, der blev Mester i København 1825. Museumsinspektør Chr. A. Jensen har skænket en Sølvske fra Nyrocotiden med Haderslev Bymærke og Mestermærket: P.E.

Mellem forskelligt *Bord- og Køkkentøj* er et cirkelrundt fladt Glasplateau paa lav balusterformet Fod til Anbringelse af de smaa Syltetøjsanretninger og lignende, som man i 18. Aarhundrede kaldte Konfekt. Oprindeligt har der været flere tilsvarende Plateauer til at stille ovenpaa hinanden, aftagende i Størrelse opefter. Et stort Vinglas, i hvis Cuppa er indslebet en Egekrans, omsluttende Indskriften: »Lars Larsen — Den dobbelt glædelige — 25 Januarii 1797«, skal have hørt hjemme paa Amager og er skænket af Antikvitetshandler H. Ferlov. Købt er to Par signerede Laagkopper af Kantonemaille med broget Dekoration af Havuhyrer, Ranker m. m. paa blaa Bund. Fru Overdyrlæge Wandall, København, har betænkt Museet med adskillige Gaver, hvoraf en Del falder under denne Gruppe. Prøver paa det 18. Aarhundredes haandsmedede Vaffel- og Goderaadsjærn med forskellig Ornamentik er bl. a. indgaaet fra afdøde Architect Knud Engelhardts Samling af gamle Metalsager.

Samlingen af *danske Fajencer* har modtaget betydelige Ny-erhvervelser, hvoraf fem kan tilskrives Landets ældste Fajencefabrik i St. Kongensgade. Ny Carlsbergfondet har skænket den værdifuldeste af disse Fajencer, en stor usigneret Bispebolle til Punch fra St. Kongensgadefabrikkens ældre Periode. Kummen, der er velbevaret, medens Hankene er restaurerede, har tæt blaa Dekoration af Ædelstensbort for oven, samt paa hver Side en stor Volut- og Acanthuskartouche med Drueklaser, indrammende et Felt med Fremstilling af to Mænd i en Palæhave, for neden ses en Netværksbort, afbrudt af udsparede Felter med Blomsterkviste (Fig. 6). Til Fabrikkens yngre Periode henføres to Fade

med den for Gierløffs Tid typiske Dekoration af store Vækster, hvis spidsovale Blade har udsparede Ribber. Det ene, en Gave fra Gaardejer Topholm, Nørre Vissing Østergaard ved Venge, er af regelmæssig ottekantet Form og har under Bunden i Stedet for Signatur den paamalede Pris: 2 Mk., medens det andet er aflangt ottekantet med Signaturen BL (sammenskrevet). Prisangivelsen: 2 Mk. finder vi ogsaa anbragt under den utydelige Signatur: J (?) paa et fladt rundt Fad, dekoreret med to svævende Genier med Bue, Pilekogger og Blomster. Til St. Kongensgadefabrikkens blaadekorerede Fajencer maa ogsaa regnes et indkøbt stort Bakkebordsblad med Randbort af Drueklaser med Blade; indenfor en Ramme af Rococosving med Blomster udfyldes Bunden af et Landskab med slotslignende Bygninger og Staffagegruppe af en Kvinde paa et Æsel med Ko og Hund. Denne Bordbakke er beslægtet med den store Gruppe Fajencer, som kun med Tvivl er betragtet som St. Kongensgadefabrikat; men Bakkens Signatur: NS genfindes paa en typisk Gierløff-Terrin i Museet, og der er derfor næppe Grund til at tvivle om dens Herkomst. (Fig. 7).

Fig. 6. Bispebolle af blaadekoreret Fajence fra St. Kongensgadefabrikkens ældre Periode. Gave fra Ny Carlsbergfondet.

Fra Kastrupfabrikken, hvis bedre Varer fra den ældre, Fortlingske Periode nu saa sjældent dukker op paa Markedet, stammer enkelte nyindkøbte Fajencer. Et stort, i blaåt, manganbrunt og gult dekoreret Laagfad af Form som en And med en lille

Ælling paa Ryggen, savner dog Signatur og kan ikke med Sikkerhed bestemmes som Kastruparbejde. Fabrikkens egenartede, brogede Blomsterkvistdekoration med fliget Løv som Underglasurmaling findes paa et Sandhus og paa en lille Thepotte, der bærer Fortlings typiske Signatur: F. Det er denne sidste Fajence (I. W. Frohne: Danske Fajencer, Fig. 28), som i sin Tid kom til

Fig. 7. Bladekorert Fajence-Bakkebordsblad, signeret N. S.
Tilskrevet St. Kongensgadefabrikkens anden Periode.

at spille en særlig Rolle i Diskussionen om Fajencegruppens Herkomst fra Kastrup eller Kellinghusen¹⁾, og som dengang savnedes, efter at den fra Ørums Samling i Aarhus var overgaaet til en norsk Privatsamler. Fra Norge er den nu atter vendt tilbage til Danmark. Af Kastrupfabrikkens usignerede, med blaa Dekoration og Mangankonturering prydede Urhuse af firsidet, arkitektonisk Form kan blandt Nyerhvervelserne noteres et med de paamalede Ejerbogstaver: F.A.F.

¹⁾ J. Olrik: »Kastrup eller Kellinghusen«, i »Fra Arkiv og Museum«, Serie 2, Bd. I, S. 375 ff.

En noget gaadefuld Fajence, som oprindeligt skal stamme fra Danmark, er erhvervet i Oslo. Det er en usigneret, blaadekoreret Terrin af ovalt Tværsnit med buget, fladknækket Kumme. Laaget har radiale Knæk og hæver sig ved Profilled op i en høj Top, hvis Konsol synes at have baaret et siddende Dyr. Dekorationen er dels Strøkviste med Blomster, dels 2×2 Landskaber

Fig. 8. Blaadekoreret Thepotte af Morsøfajence, ca. 1780.

med Staffage af Herrer og Damer, ubehjælpsomt udført efter et Ornamentstik eller lignende Forlæg. Det kan være vanskeligt at henføre denne Terrin til nogen bestemt Fabrik, da den ikke viser Fællesskab med signerede Arbejder; den ubehjælpsomme Malemaade og den urene Glassur synes at vidne om et Begynderstadium. Muligvis er Terrinen en af de ukendte Varer fra Generalmajor Classens Fabrik paa Østerbro eller et Resultat af Eksperimenterne i Fajence- og Porcelænsværkstederne i Blaataarn. Laagets Form viser den Tilknytning til Meissenporcelænet, som man kan vente at finde ved Fabrikken i Blaataarn. Man har

tidligere antaget, at denne Terrin stammede fra den 1774 grundlagte Fajencefabrik ved Herregaarden Gammellund paa Mors, men efter at Kendskabet til Morsøjajencerne i de sidste Aar er uddybet nærmere, maa denne Bestemmelse betragtes som meget tvivlsom. Formen viser ogsaa tilbage til Tiden før 1770.

Netop fra Morsøjajerikken har Museet kunnet indføre flere Nyerhvervelser, alle indkøbt fra Norge, nemlig en lille Thepotte

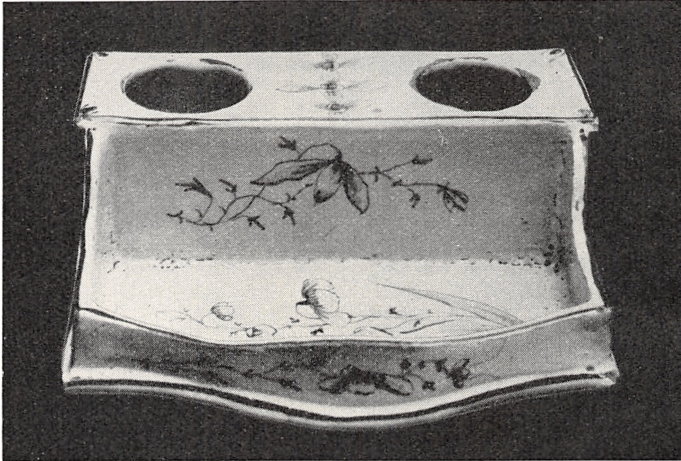

Fig. 9. Blaadekoreret Skriveskrin af Morsøjajence, ca. 1780.

(Fig. 8), to cylindriske Hankekrus med Tinlaag, et firsidet Skrive-skrin med fast, fremskydende Pennebakke (Fig. 9) og en flad Tallerken. Med Undtagelse af det ene Krus bærer de alle Signa-

turen fra Fabrikkens anden Periode: $\frac{\frac{L}{M A}}{K}$ Dekorationen
(sammenskrevet)

er den typiske blaa Blomsterkvist, hvorved Maleren ofte har søgt at efterligne Herrebøfabrikkens Dekorationer, dog har Tallerkenen en anden Bemaling med Ejerbogstaverne: Pm — MID og Aarstallet: 1782 indenfor en Krans af Tulipanbægre og et Randornament af fire Tulipanpalmetter med Slyngtraade i blaat og Mangan¹⁾.

¹⁾ K. Uldall: »Fajencefabrikken ved Gammellund paa Mors«, i »Hist. Aarvog for Mors 1931«, S. 25 ff.

Seks af de i Toaaret indkøbte Fajencer er i sin Tid udgaaet fra Fabrikken i Slesvig By. Anseligst er et Bakkebordsblad, dekoreret med Strøblomster indenfor en Bort af Kviste med Baandsløjfe og Festons, alt malet i manganviolet og en matgrøn Farve.

Signaturen læses: $\frac{S}{R}$. Det karakteristiske noget stive Mønster

pryder ogsaa en tidligere erhvervet Terrin og Frugtskaal og maa opfattes som et af Slesvigfabrikkens faste Stelmønstre. Fabrikken's andet og hyppigst benyttede Dekorationsmotiv af udstrøede Barokblomsterkviste ses i Mangan paa en Smørkande med Fabrikmærket: $\frac{S}{CB}$, og i blaat paa en Skrivetøjsbakke, signeret: $\frac{S}{NH}$, medens et blaadekoreret, ovalt, fladt Fad med Signaturen:

$\frac{SO}{L}$ har mere naturalistiske Blomsterkviste indenfor en (sammenskrevet)

reliefprydet Tungerand. To Slesvigfajencer, som har særlig Interesse ved en for Fabrikken's Varer fremmedartet Dekoration, er en stor balusterformet Potpourrivase med broget Blomsterdekoration, mærket: $\frac{S}{R}$, og en riflet lille Thepotte med blaat Musselmønster, signeret: S. Den sidste maa betragtes som et af Fabrikken's seneste Arbejder og stammer fra Rømø ved Sønderjyllands Vestkyst. — Maaske skal ogsaa et fra Fyn stammende, plumpt Grødfad med blaa Blomster tilskrives Slesvigværkstedet.

Fajenceværkstedet i Eckernförde repræsenteres ved en lav, rund Laagskaal med plastisk Udformning af Hank og Laagknop (Fig. 10 til h.). Dekorationen er blaa Blomster og Strøkviste,

Signaturen: $\frac{O}{E}$. Endvidere ved to plastisk modellerede The-

daaser af Rococoform, den ene broget stafferet paa gul Bund

(Signatur: $\frac{O}{Eckelför}$), den anden dekoreret med blaat Rocaille-

værk og Strøkviste (Signatur: $\frac{O}{E}$).

Muligvis kan ogsaa en usigneret, svær Jardinère af uregelmæssig buget og svejftet firsidet

Form henføres til Eckernfördefabrikken; den er marmoreret og har modellerede Blomster og Blade samt et Firben. — En Potpourrikrukke af buget Vaseform bærer Rendsborgfabrikkens Sig-

natur: $\frac{OR}{B \text{ (?)}} ; \frac{V}{V}$; den prydes af fire paalagte Reliefkviste
(sammenskrevet)

samt blaamalede Strøkviste og Insekter. — Til en af Fabrikkerne i Slesvig eller Holsten skal vistnok ogsaa henføres et usigneret, aflangt, ottesidet Fad med blaa Dekoration, der er stærkt

Fig. 10. Blaadekoreret Thedaase og Laagskaal af Eckernfördefajence.

paavirket af ostindiske Former, nemlig Kumme med Chrysanthemum eller lignende Vækster, Spiralvolutbort og Baandornamenter af Kviste med kinesiske Instrumenter.

To Tallerkener samt et brogetdekoreret Skriveskrin med gennembrudt Forside og Relief af en liggende Hund paa Oversiden er fabrikeret i Kellinghusen eller i en af de smaa kongerigske Fabrikker, der efterligner de større og ældre Virksomheder paa dette Sted.

Fra Johan Spiez' bornholmske Fabrik i Rønne er ifølge Signaturen: J.S. et Par smaa søjleformede Lysestager af hvidgul Fajence med manganbrun Marmorering og grønne Rande.

Grev Schimmelmanns Fabrik ved Herregaarden Gudumlund i Himmerland møder med en firsidet Thedaase med smaa bro-

gede Strøkviste og med et Skriveskrin med fast Pennebakke, dekoreret med brogede Blomsterkviste, Netværksrude og Fjerpen, begge usignerede men typiske Arbejder for denne i 1805 paa-begyndte jyske Virksomhed, paa hvis Tomt Museet har foretaget de ovennævnte Undersøgelser. Fabrikkens Mærke, en indstemp-let Bi, har derimod en flad Tallerken med en grov Dekoration i gult, grønt og brunt af en Bygning med Taarn bag et Busket, flankeret af to Træer.

Et Grødfad og et andet Fad (Fig. 11) af brogetdeko-reret Fajence røber sig ved Signaturen: H. som Varer fra den lille Fabrik ved Herre-gaarden Hesbjerg paa Fyn (ca. 1815) og tjener tillige til at bestemme en ligeledes fra Fyn indkommet, usigneret Tallerken med tilsvarende Dekoration som Hesbjerg-fabrikat. Hvor vanskeligt det iøvrigt kan være at skelne mellem usignerede Fajencer

Fig. 11. Brogetdekoreret Fad af Hesbjerg-fajence med Signaturen: H, ca. 1815.

fra de forskellige Provinsfabrikker, der fristede en kortvarig Tilværelse i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede, viser netop de hernævnte Erhvervelser af signerede Arbejder fra Gudumlund og Hesbjerg. Dekorationsmotivet med en Bygning mellem to Træer gaar igen paa dem alle med saa stærke Fællestræk, at de maa tænkes udført af en og samme Maler, som har gjort Tjeneste paa begge Fabrikker.

Udenlandsk Fajence. En Tallerken med blegblaa Dekoration af en Frugtkumme med Fugle, omgivet af barok Blomsterbort med Lambrequins er ifølge Signaturen: B.P. tilvirket i Bayreuth-fabrikken i Bayern ca. 1750. Kun undtagelsesvis træffer man saadanne sydtyske Fajencer herhjemme mellem ældre Brugsgen-stande, hvorimod Varer fra de nordtyske Fabrikker ikke er slet

saa sjældne, især har de nordtyske Fajencekrus med primitive Dekorationer af Landskaber, Heste og lign. været yndede af Almuen, hvorfor fire af disse Krus er mellem Toaarets Erhvervelser. Af de engelske Fajencer, som fra og med Slutningen af det 18. Aarhundrede oversvømmede det danske Marked, er som sædvanlig indgaaet adskilligt, ikke mindst imellem de fra Fru Overlæge Wandall modtagne Gaver.

Mellem det nyerehvervede *danske Porcelæn* kan noteres et af

Fig. 12. Laagkop af Fournierporcelæn med broget Dekoration. København ca. 1760.

de sjældne Stykker »blødt« Porcelæn fra Fourniers Værksted i Blaataarn ca. 1760. Det er en cylindrisk Laagkop med broget Blomsterdekoration og med Signaturen: F 5 (Fig. 12). Af Københavns Porcelænsfabriks Arbejder fra 1780'erne er købt en Figur, der uden Tvivl er udført af A. Hald, forestillende en Gartnerske med Vandkande i Haanden (Fig. 13). Fra ældre Tid har Museet ejet Pendantfiguren, en Urtegaardsmand. Fra Porcelænsfabrikkens tidligere Aar stammer ogsaa en Sukkerskaal med broget Blomsterdekoration, to Tallerkener med Rankebort og Blomster i Guld samt en lille Terrin paa Underfad med mus-

lingrifledede Ører, Rocailleknop paa Laaget og rødviolet Blomstermaling, og endelig en af Kunsthandler Mohrbutter skænket Saucekande med lignende Dekoration. Nærmere Aaret 1800 ligger en lille Underskaal af firsidet Form med afskaarne Hjørner og paa malet Hjerter Knægt med Omskriften: »Qui — no — la« samt et Par blaadekorerede Lysestager af Søjleform med rifledede Skafter, korinthiske Bladkapitæler og Sokkel i tre Trin. Af Fabrikens blaadekorerede Brugsgenstande er købt forskelligt, Kander, Fad, Fiskerist, Thedaaser m. m. Yngst er en Thepote fra 1850'erne, dekoreret med Vedbendranke og Guld. — En blaadekoreret cylindrisk Porcelænsflaske med paamalede Interiører fra en Porcelænsfabrik stammer fra Tiden omkring 1800 og er muligvis dansk Arbejde.

Blandt det indkøbte *ostindiske Porcelæn* er en Tallerken fra Tiden ca. 1785 med Minerva, der bekranser en Støtte med det danske Kongevaaben, samt en anden, lidt ældre Tallerken med Fremstilling af en Mand med en Ildtang og den hollandske Indskrift: »De Actiemars op de Tang«. Et dybt Fad prydet med broget Régenceornamentik bærer Aarstallet 1741 og i guldrandet Dobbeltcartouche Navnetrækkene: ASB — EBB, hvoraf det sidste efter Opgivelse skal betegne Elisabeth Bolette Brink. En tilsvarende Tallerken ejes af Vestlandske Kunstindustrimuseum i Bergen. Købt er ogsaa en Lysestage med skaalformet Fod af det velkendte Stel med Fremstilling af Frederik V's Rytterstatue paa Amalienborg samt Randskriften: TIL ERINDRING AF DET DANSKE ASIATISKE COMPAGNIE DEN XXI OCTOBER MDCCLXXIV. Porcelæn med denne Dekoration gaar sædvanligvis under Navnet Juliane Marie Stellet, hvilket dog, saaledes som Museumsdirektør O. Andrup har oplyst, kun er berettiget, hvor den ovenanførte Indskrift er ombyttet med Navnet: IULIANE MARIA og det danske Vaaben. Enkedronningen modtog Stellet, der bærer hendes Navn, som Gave fra Asiatisk Compagnie, og Stellet skal senere være kommet til Rendsborg. Porcelænet med den længere Indskrift til Minde om 21. Oktober 1774 (Dagen for Fuldførelsen af Rytterstatuens Rækværk og samtidig Arveprins Frederiks Formælingsdag) bærer mindre Forgyldning, men til Gengæld en grøn Bladbort med rødt. Et saadant Stel ejedes af Generalmajor Classen.

Af *Lertøj*, der iøvrigt omtales under Landbosamlingen, skal nævnes et lysbrunt glasseret Fiksérkrus med indridsede Blomster og gennembrudt Indskrift: »Odense — 1ste November — 1835«. Kruset er en Gave fra Fotograf Hudes Bo i Roskilde.

Fig. 13. Gartnerske.
Københavns Porcelæn.

Til Samlingen af Genstande vedrørende *Ildfrembringelse og Belysning* er paa Langeland indkøbt en Lysestage, dannet af en Fuglefod med Pibe af Sølv (Odense Stempel, ca. 1790), en Stageform, som tidligere har været ret almindelig, men kun sjældent forekommer fra saa sen Tid. Blandt flere Gaver kan fremhæves en klokkeformet Glasampel i Bronzegarniture fra 1790'erne, testamenteret af Frk. Mathilde Wulff.

Som Gaver er ogsaa modtaget adskillige *Smaating til personligt Brug*, Tobakssager, Spillesager og Legetøj.

Af Genstande vedrørende *Kirke og Myndigheder* er kun faa at notere. Museumsinsp. Johs. Olsen, Svendborg, har indsendt et Gravkors af Smedejærn fra Krarup (Jacob Nielsen, død 1878) til Supplering af Museets Samling af Jærngravminder fra Landsbykirkegaarde. Fra Tønder er kommet et Par ottekantede Messingblanketter fra et Ligbærerlav; derpaa ses graveret Dødningsbøse og Navnene: Peter Nickels og Jacob Gertzen. En Fattigbøsse af Kobber er opkøbt i Hamborg, men har ifølge sin graverede Indskrift været: COLDING FATIGES BØSSE N° 7; den maa stamme fra første Halvdel af 18de Aarhundrede. Hr. Knud Kannik har foræret et Brandskilt med Roskilde Byvaaben.

Til Samlingen af *Befordringstøj* er købt en malet Kane, udskåret i Form af en Sphinx. Mederne ender i jærnsmedede Blad og Blomsterduske og Sadeltæppet har Régenceornamentik. Gaardejer Hansen, Skovgaard, Bodilsker, har skænket Bjældelæder til Kaneforspand.

Fra *Jagtens og Fiskeriets Omraade* kommer et Par Haandtene eller Snovinder til Snoning af Reb og Snor samt Filér- og Bødenaale til Fiskegarn, alt fra nordsjællandske Fiskerlejer; ligeledes forskellige Typer af Aalejærn, skænket af Gaardejer Valdemar Kjær, Halkjærgaard, Mors, Architect Millech, København, og Husejer Anthon Nielsen, Strynø.

Af *Dragter og Tekstiler fra Købstads- og Herregaardshjem* har Museet modtaget forskellige Gaver, saaledes den her afbildede Silkehue, der nu er lys gulrød (Fig. 14). Den har paa begge Sider meget virkningsfulde barokke Guld- og Sølvbroderier og er skænket af Sønderborg Museum, der ligeledes har givet to

mønstrede Silkeliv. Til Minde om Frk. J. H. Meyer er skænket forskellige Ting, der har tilhørt hendes Slægt; en Brocadeshue og en rigt broderet Silkehue, der sandsynligvis har været Daabs-hue, samt en noget større Hue, en Halvdel af en anden og en Brystsmæk af et Kristentøj, altsammen fra det 18de Aarhundrede og udført i fin Piquésyning. Endvidere er ligeledes efter Frk. Meyer modtaget et Par blaa Silkerococosko med gult Broderi, samt fire Læreklude, den ældste fra 1742. En Del Kraver, Slips m. m. er af Frk. Caroline Abildgaard (1844—1931) fra Nibe testamenteret til Museet ved Museumsinspektør Westergaard. En fin, syet Kniplingsbertha fra omkring Midten af forrige Aarhundrede er skænket af Læge Einar Bøcker, København. En Krave af Tønderknipling fra Midten af 19. Aarhundrede er skænket af Fru Victoria Heine. Et Par Brunelles Snørestøvler og et Par sorte Skindsko af Fru Agnete Erhard-Petersen, hvis Mormoder opgives at have købt dem ca. 1865 paa Auktion over Ting, som havde tilhørt Prinsesserne Alexandra og Dagmar før deres Giftermaal. Forskelligt Fodtøj er endvidere modtaget fra Fru Helsøe, Fru Knudsen, København, og Fru Astrid Andersen, Helsingør. Fru Helsøe har desuden givet en sort Klædes Baschlik, d. e. en Art Hætte, som toges over Hatten, og hvis lange Flige svøbtes om Halsen og bandtes i Nakken. To

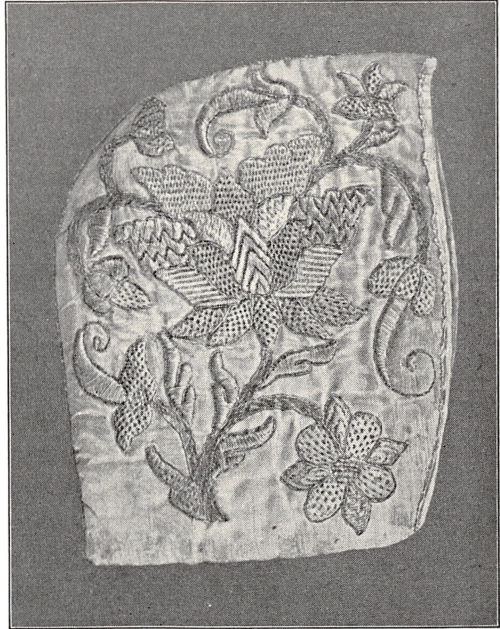

Fig. 14. Silkehue med Guld- og Sølvbroderi.
Gave fra Sønderborg Museum.

Damehatte er skænket af Frk. Brackenhøfd, København. — Dragtdele fra det 19de Aarhundrede er meget velkomne paa Museet, blot de ikke er forandrede. De er ikke lette at faa fat paa, da man ikke har gemt ret mange af dem, men enten har syet dem om eller ladet dem forsvinde, blandt andet af Pladshensyn.

Endelig er Dækketøjssamlingen blevet forøget med en Damaskdug fra Midten af det 19de Aarhundrede med Fremstilling af Figurer med landskabelig Baggrund, samt en Dug i Terningmønster. Begge disse er skænkede af Grevinde Krag-Juel-Vind-Frijs, Juellinge. Den sidste er mærket: C.K.J.V.F. Traaden er spundet af Pigerne paa Ørbygaard og Dugen er vævet af Godssets Væver. Ligeledes som Gave er fra Agent P. Nissen, Ribe, modtaget en nederlandsk Damaskserviet med tætte Blomstergrene og en Rankebort. Midt paa Servietten er syet: HNT samt et Anker og: F H R K og derunder: 1657. Det er Hr. Niels Trolle (1599—1667), Lensmand paa Københavns Slot, senere i Roskilde, derefter Viceadmiral og Statholder i Norge, gift anden Gang med Fru Helle Rosenkrans. Han er begravet i det Trolleske Kapel i Roskilde Domkirke. Endelig er ved Køb erhvervet en nederlandsk Langserviet, d. v. s. en Serviet saa lang, at flere Personer ved samme Side af Bordet kunde bruge den. Servietten har Judiths og Holofernes' Historie i fem Billedrækker og stammer fra første Halvdel af det 17de Aarhundrede.

Samlingen af *Genstande fra Landsbylagene* har modtaget to Budstikker fra Sønderjylland. Medens man andetsteds sammenkaldte Bymændene til Stævne ved Horn, Tromme, Klokke, eller blot ved Raab, saa har man i mange sønderjyske Landsbyer holdt sig til Budstikken, der sendtes fra Gaard til Gaard med skriftlig eller mundtlig Tilsigelse. Den ene af de erhvervede Budstikker stammer fra Langhorn i Husumegnen og bestaar af en kort, firsidet Jærnstang med en Jærnring i hver Ende og med indslaaet Skrift paa hver Side. Der læses: »Die Strafe 2 β — R.G.D. Anno 1766 d. 5. Maj —« samt flere Navnebogstaver (Fig. 15). Den anden, som kun har kunnet erhverves i Kopi, er fra Hjørpsted, hvor den bærer Navnet Grandepind. Paa den korte,

firsidede Træstok er Bymændenes Forbogstaver og Aarstallet 1826 indskaaret. Gaardejer N. R. Nielsen, Korshavn paa Avernakø, har ved Lærer L. Larsen, Avernakøby, skænket tre af de drejede Træbægere, som Bylaget i Korshavn benyttede, naar de drak Voldermisseøl ved Majgildet. I hvert er skaaret Navnebogstaver og Aarstal: »N.H.S. Anno 1811, R.R.S. — T.K.S. 1789, P.N.S. 1749«. Fra en anden sydfynsk Ø, Strynø, er hjembragt et af de Komærker, hvormed man endnu efter gammel Skik afmærker Kreaturerne, naar de sættes paa Fællesgræsning. Den lille Trætavle bærer ikke mere Bomærket, men Ejerens Forbogstaver: AB.R., betegnende Giveren, Gaardejer Albert Rasmussen,

Fig. 15. Budstik af Jærn fra Langhorn Husumegn med Aarstallet 1766.

Strynøby. Fra Landsbyen True ved Aarhus er kommet et Messingbrandskilt mærket B.M.

Erhvervet er ogsaa enkelte Genstande, der har haft særlig Tilknytning til *Overtro eller til særlige Folkeskikke*. Særlig skal fremhæves en »Bydemandsstok«, som Bydemanden i Emmerlev ved Tønder skulde føre med sig, naar han gik om for at bede til Gilde. Den høje Rørstok, hvis øvre Del er afsmalnet, har Kæde og Sølvbeslag, hvori er graveret Frugtklaser, Festons og Régenceornamentik samt Bogstaverne: H.I.S., der utvivlsomt betegner den oprindelige Ejers Navn. Efter Traditionen havde kun gifte Mænd Lov til at benytte denne lange Stok, medens Ungkarlene maatte nøjes med en kortere. Naar der blev budt til Bryllup, var Stokken pyntet med en rød Sløjfe, medens der ved Indbydelser til Begravelse skulde fæstes en sort Sløjfe derved. Fruerne Christiane Madsen og Anne Cathrine Dam paa Strynø har skænket en af de udklædte Figurer, som Folkene paa den Gaard, der blev

først færdig med at køre ind i Høsten, sendte ind til Naboen. Det er her ikke noget Neg, men blot et Par korslagte Kosterkafter, hvorpaa der er anbragt et udstoppet Hoved og noget gammelt Kvindetøj (Fig. 16). Paa Brystet er heftet en Seddel med Paaskriften: »Skynd Jer, I naar det nok«. Paa Strynø kaldtes

Fig. 16. »Tæve« fra Strynø. Gave fra Fruerne Christiane Madsen og Anne Cathrine Dam, Strynø.

denne Figur »Tæven«, medens man andetsteds i Landet havde andre Benævnelser saasom »Stoderen«, »Høstdreng«, »Høstmand«, »Fismand« og fl.¹⁾. — Fra Grænge paa Lolland stammer et Pandestykke, hvormed Hestens Hoved fra Næse til Pande pyntedes, naar Karlene red i Optog i Fastelavnen. Det er af rødt Tøj, besat med Silkebaand og Flitter samt et lille Spejl, og foroven løber det op i en gennembrudt Krone. — Repræsentant Vincentz, Sorø, har foræret nogle Metalknapper fra Tiden omkring 1800, fundne i en Heiligkilde i Egnen omkring Røstoft ved Vordingborg. — I den forrige Aarsberetning (S. 100) omtales Fundet af en lille Lerkande fra Tiden omkring 1780 i en Grav paa Øster Assels Kirkegaard

paa Mors, og det oplystes, at man undertiden gav Liget af en frugtsommelig Kvinde Vand med i Kisten, for at hun senere kunde faa Barnet vasket eller døbt, samt at man har ment at kunne fri fra visse Sygdomme — særlig ufri-villig Vandladning — ved at lade lidt af Patientens Urin følge med i Kisten ved en Begravelse. Fra samme Kirkegaard paa Mors er der nu ved Førstelærer Touborg indsendt et tilsvarende Fund,

¹⁾ J. S. Møller: »Fester og Højtider i gamle Dage« II, S. 233 ff.

der kan dateres til endnu senere Tid, idet Beholderen i Graven, en Lomme flaske af Glas med Reliefindskrifterne: »FREDERICIA-IDSTED«, stammer fra Aarene straks efter Trearskrigen. Det vilde være ønskeligt, om Graverne ved Kirkerne Landet over vilde have Opmærksomheden rettet mod eventuelle Fund af Beholdere og andet Gravgoods (Sakse, Mønter, Trækul m. m.), og at Fundforholdene i Gravene kunde blive nærmere undersøgt.

Et »Himmelbrev«, trykt i Neu Rupin med dansk Tekst, gaar kun tilbage til Tiden omkring 1850, men Himmelbrevene har som bekendt gamle Aner og kan i Europa følges halvandet Aartusinde tilbage i Tiden, uden at deres Indhold er undergaaet væsentlig Forandring. Af de til Ophængning paa Væggen bestemte, kalligraferede »Fødselsminder«, Bryllupsvers og Mindetavler over Afdøde er enkelte erhvervede.

I det her omhandlede Toaar har Museet fortsat sine Bestræbelser for at komplettere den topografisk opstillede *Samling af gamle Indbogenstande og Redskaber fra Landbohjem*, saaledes at den vil kunne give et i kulturhistorisk Henseende korrekt Billede af Landets forskellige Egne. Ved systematiske Indkøb, delvis foretaget paa Rejser, søges tilvejebragt en ligelig fordelt Repræsentation for de enkelte Landsdele. — Det kan dog ikke undgaas, at der af og til, særlig ved Gaver, modtages Ting, hvis oprindelige Hjemsted ikke mere kan fastslaaes. Af de af Fotograf Hudes Dødsbo i Roskilde samt af Fru Overlæge Wandall skænkede Genstande savner saaledes adskilligt Stedfæstelse.

Til hollandsk Amager kan henføres enkelte Smaating, bl. a. »Fædderhulspind« og Fingerbøl i Sølvfiligran, der har udgjort Dele af et Sypudegarniture. Museet savner dog stadig et komplet Garniture af denne for Amagerkulturen typiske Art.

Nordsjælland. Kunstmaler V. Magaard har skænket et nordsjællandsk Bordendestykke med fire Fyldinger, Tandsnit og Renaissanceæggestav, og Kronborgmuseet har deponeret et Panelstykke med lignende Profileringer fra Hornbæk. Fra et andet af Kystens Fiskerlejer, Raageleje, stammer en lille Samling Redskaber m. m., hørende til Fru Wandalls Gaver. Fra Tisvildeleje bl. a. en Slagbænk, kombineret med Chatol i den senere Empires Smag,

fra Lille Lyngby Sæde- og Grynløb samt en som Løb halmbundet, lav Barneseng, som skal have været brugt til at tage Smaabørn med i Marken i ved Hoveriarbejde. Købt er en fra Torup stammende Kiste med drevne, tungede og gennembrudte Jærneslag samt hvid og blaa Dekoration paa rød Bund: Blomster, Mæander samt fire Figurer af Bonde eller Smaaborger, Mode-

Fig. 17. Jærnsmedet Voksstabelholder fra St. Jørgensbjerg ved Roskilde.

herre, Tyrk og Dame i Krinolinekjole, alt henvisende til Tiden omkring 1780.

Af Genstande fra København-Roskildeegnen stammer de fleste fra Heden. Herfra er saaledes kommet to typiske Storstuekister, den ene med brogede Blomsterkranse omkring Navnebogstaverne: A.N.D. og Aarstallet: 1801, den anden rødmalet med taarnformet Beslag af tyndt Messingblik og stafferet med Kranse, Navnebogstaver og Aarstal 1802 i hvidt og sort. I Hundige er købt

en grønmalet Slagbænk med rød Staffering i almueagtig Empire, en udskaaret og broget malet Stoleryg med Navnetræk, Aarstal 1806 samt Indskriften: »SID PAA MIG OG HVIL DIG«, og, af Hensyn til den bevarede, malede Dekoration, et stort ovalt Egetræsklappbord med brogede Barokblomster, Marmorering og Stjerne fra Aarene omkring 1700. — En Hængestage med snoet Stang og to Lysepiber samt en Voksstabelholder med Klemme skal stamme fra St. Jørgensbjerg (Fig. 17). Fra Kimmerslev Mølle er skænket en Drejevogn til en Stubmølle. Blandt Smaasager kan fremhæves det paa Fig. 21 t. v. afbildede Mangletræ.

Fra Køgeegnen kan blot noteres et Par Løb og en ornamenteret Pigerive. Museet har hidtil kun ejet River af denne Art fra Amager, men det har vist sig, at de har været godt kendt

saavel paa Sjælland som paa Fyn og i Jylland, og at de hørte til de saakaldte Kærestegaver. Fra Fakseegnen meddeles det saaledes, at Karlene forfærdigede smukke, lette River til deres Kærester og til Gengæld fik en Mejeslinge (jfr. S. 60) eller Tobakspung, som Pigerne syede til dem og forsynede med Modtagerens Navnetræk. Rivernes Form er særpræget i de forskellige Landsdele, men fælles for alle Pigeriverne er Udsmykning og Spinkelhed. Da Høsten, hvorved de især blev benyttet, i ældre Tid havde Præg af Fest — f. Eks. bar Kvinderne i adskillige Egne en særlig pyntelig Høstdragt —

saa er det forstaaeligt, at man lagde en vis Vægt paa Pigerivens Udførelse. Fra enkelte Egne af Landet meddeles, at Pigerne efter endt Mejning smykkede Riverne med Blomster, hvorpaa man drog hjem i et lille Optog, Karlene med Leer og Pigerne med Riverne.

Andetsteds dekorerede man Høstgildets Dansesal med Pigeriver, Aks og Blomster, og i Jægersprisegnen skal Pigerne have haft for Skik at møde til Sommergilde med deres malede River og danse den første Dans med dem. Smukkest udført saavel med Hensyn til Maling som Udskæring er Riverne fra Amager; Afstivningen mellem Stage (Skaft) og Hoved er her dannet af to Træbøjler, en større udenom en mindre. Den nu erhvervede Pigerive fra Bjeverskov er derimod afstivet ved to i Vinklerne symmetrisk anbragte Træplader, der tilsammen danner en opadtil afrundet Plade, gennembrudt af bladformede Huller, der er anbragt paa indridsede Stængler. Malingen er grøn, og med rødt staar Pigens Navnebogstaver: B.W.D. 1857. To andre nyere erhvervede sjællandske Pigeriver har samme Konstruktion; Træpladen har en Udskæring langs Stagen, og det gennembrudte Mønster kan naturligvis varieres. Ejendommelig for de

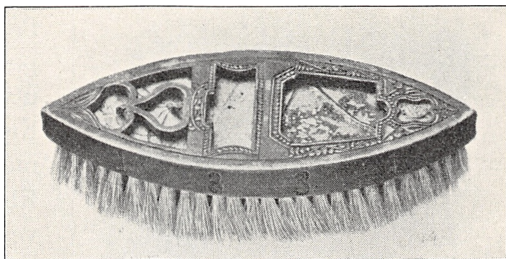

Fig. 18. Brogetmalet Klædebørste fra 1831 — med Indlæg af Spejlglas og Silke. Fra Hørve i Ods Herred.

nørrejske Pigeriver er vistnok altid en Konstruktion, hvorved Stagens nederste Del er udspaltet i tre Dele, hvoraf de to yderste er tvunget ud som Stivere (jfr. S. 66). Indsatte Stivere har, efter hvad der hævdes, kun de sværere Mandsriver.

Til Ods Herred er katalogiseret den som Fig. 18 afbildede Klædebørste fra Hørve. Træpladen, der er blaa med rød Staffering, bærer Bogstaverne: E.L.D. 1831 og Indlæg af Spejl og hvidt

Fig. 19. Grønmalet Pibekande fra Øster Stillinge.

Silketøj under Glas. Børsterne danner Rude- og Trekantmønster i hvidt og sort. Børster af denne Art er typiske for Sjælland og maa utvivlsomt betragtes som Kærestegaver. Fra Vig stammer en Syæske, udgravet i en Klods og smykket med Karvesnit, samt en af de ret almindelige store, ovale Spaanæsker med broget Maling og tysk Indskrift. Den malede Dekoration er dog her usædvanlig, idet den viser en Kvinde med en Kigkasse.

Vest- og Midtsjælland har givet en Del mindre

Genstande. Fra Stedstrup er en Mejeredslinge eller Mejeslinge af Fløjl med Broderi af hvide Glasperler og Navnebogstaverne: I.P.J. Som omtalt S. 59 forfærdigede Pigerne saadanne Baand som Kærestegaver. Mejeslingen blev ved to Stropper fæstet til Mejeredet og derefter ført ind om Mejerens venstre Haandled, og denne Indretning gav mere Kraft til at svinge Leen. Den som Fig. 19 afbildede Pibekande er kommet fra Øster Stillinge. Købt er ogsaa en broget malet Kiste med Vaser, Kranse og Aarstal 1826 samt en Del mindre Brugsgenstande, deriblandt fra Krummerup et af de saakaldte Stettinerfæde, dekoreret med Fugl og Blomster. De plumpt formede og groft dekorerede Fajencefæde,

som bærer dette Navn, og hvori en giftiggrøn Farve i Reglen behersker Dekorationen, importeredes i sin Tid over Stettin, men fremstilledes i Lausitz eller Schlesien.

Blandt Nyhederne fra Sydsjælland er to Hængeskabe med broget malede Dekorationer fra Aarene omkring 1800. Det ene, fra Blangslev, har Rosenmaling paa olivengrøn Bund, det andet (Fig. 20), fra Svinø, Staffering af Blomsterkviste, Fugle samt Navnebogstaver og Aarstallet 1806 paa mørkegrøn Grund.

Fig. 20. Brogetmalet Hængeskab fra Svinø, Sydsjælland.

Møn. En grønmalet Kiste med rød Staffering af Blomster samt Aarstallet 1828 og en brunrød malet Stol af nyklassisk Form med Mæanderrelief har haft hjemme i Borre. Et Syskrin med skraat Laag har over ældre Farvelag brogetmalet Dekoration

fra 1836 af Medaillon med Herre og Dame, Vaser, Ranker m. m. Prøve paa den lokale Malerkunst viser ogsaa en Hatæske med Blomsterkrans og Vaser fra 1845, medens Udsjøringsarbejdet repræsenteres ved Manglebræt med Karvesnit fra 1807 og et Par Vævespjæld, hvoraf det ene tilhører den især fra Møn og Fanø kendte Type med Fodliste til Opstilling.

Lolland. Enkelte af de østlollandske Erhvervelser er tænkt opstillet i det til Frilandsmuseet erhvervede Taagensehus. Fra selve Taagense er kommet et Schwarzwalder-Hængeur, et Par Kedelskeder samt en oval Spaanæske med broget Bemaling af

Kavaler og Dame i Empiredragter og den tyske Indskrift »Kein Tropfen Blut in mir soll falsch sein gegen dir« — en meget pas-

Fig. 21.

Udskaaret og
brogetmalet
Mangletræ fra
Roskildeegnen
1831.

Skættehaand
med Karvesnit,
antagelig fra
Djursland.
1844.

Grønmalet
Mangletræ med
broget Staffering
fra Taagense,
Lolland 1848.

sende Indskrift for en Kærestegave. Herfra stammer ogsaa det paa Fig. 21 til højre afbildede Manglebræt med tvehovedet Hestehaandtag og en malet Dekoration fra 1848, typisk for Datidens

Landsbymalerkunst paa den sydlige Øgruppe. Fra Frejlev er erhvervet en lille Samling malede Møbler, et Skab fra 1756, et stort dobbelt Madskab fra 1821, et Elmetræs-Hjørneskab, den som Fig. 22 afbildede, brunmalede Armstol, en enklere Armstol fra 1830 samt en Hængehylde og en stor Træeske med Skydelaa, begge med broget Blomstermaling fra 1840'erne. — Fra

Thoreby har Museet som omtalt i tidligere Aarsberetninger sikret sig enkelte Møbler, der giver gode Prøver paa brogetmalede Blomsterdekorationer, hvorved Barokkens Traditioner er ført op i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede og delvis forenet med nyklassiske Former. Indenfor det her omhandlede Tidsrum er der fra Thoreby Sogn erhvervet andre Møbler, nemlig fire brogetmalede Kister, et Madskab, fire Armstole, der delvis er prydet med Karvesnit, samt en brogetmalet Himmel-seng. De brogede Dekorationer findes ogsaa paa tre Hovedtøjsæsker med Skydelaag. — Fra Fæmø er en Hængehylde med Vækstornamenter og Dateringen

1753, et Par Mangletrær, Snusdaase af Spaan, Gærtrug samt en høj, rørformet Tindrikkekande. — Falsterske Erhvervelser er et malet Panelstykke fra Bønned, to høje, brogetmalede Skabe samt blandt Smaagenstande Ostepresse og kurveformet Løb med gennembrudt Zikzakkbort.

Bornholm. Som Gave efter afdøde Frk. Jenny Marcker, Neksø, har Museet ved Konsul L. W. Marcker, Hillerød, modtaget et stort Klædeskab med landskabsmalede Fyldinger, og der er stillet andre Gaver i Udsigt i Overensstemmelse med Afdødes

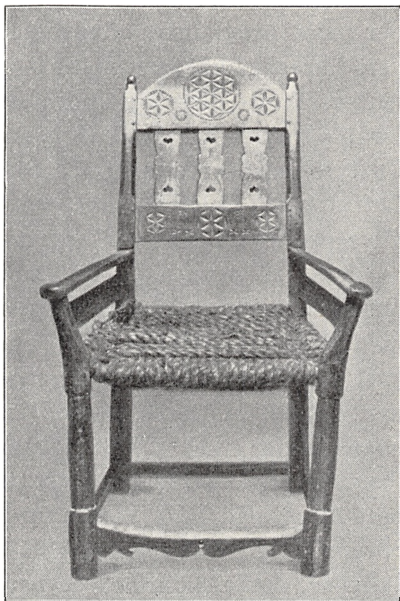

Fig. 22. Brunmalet Armstol med Sæde af Halmsimer. Frejlev, Østlolland.

Ønske. I Aakirkeby er købt en grønmalet Kiste med røde Jærnbeslag og brogede Blomsterslyng samt Aarstallet: 1764. Købt er ogsaa enkelte Stole, deriblandt fire med tilsvarende Armstol i senbarok Form. Brogetmalede Spaanæsker, deriblandt en Nølleæske, er skænket af Fru Peter Blem, Aakirkeby, og Broderihandlerske Frk. Jespersen, Rønne. Et Manglebræt med Hestehaandtag og Karvesnitrosetter bærer Indskriften: »Anno 1713 Den 13 Desember paa Christiansø«. Gaardejer Andersen, Gl. Vælde, Øster Larsker, har skænket Vævenaal og Vævespjæld med udsavede Hjærter. — Trods disse og andre Erhvervelser, der er gjort paa den foran omtalte Rejse til Øen, savner Museet endnu adskilligt til Udstyrelsen af Melsalen fra Skovsholm, hvis malede Paneler og Loft i sin Tid er skænket af Gaardejer J. Kofoed, og som vil blive opstillet i Museets kommende Bygning.

Fyn. I København er indkøbt det fra Odenseegnen stammende, som Fig. 23 afbildede Klædeskab, der er lyseblaat malet med broget Staffering. Et andet dobbelt Klædeskab, der har haft sin Plads i Storstuen i en Gaard i Midskov paa Hindsholm, har særlig Interesse derved, at dets Forfærdiger har skrevet nogle Linier med Blyant bagpaa nogle af Gesimslisterne, nemlig foruden nogle gudelige Betragtninger følgende Oplysning: »Das hatt Cordt Henrich Wellmann gemacht bey den Meister Petter Sørensen (el. Jørgensen) A^o 1756«¹⁾. Fra samme Gaard i Midskov er ogsaa kommet et brunmarmorert Klappbord paa fire riflede Ben. — Fra den nordfynske Slette stammer enkelte Møbler: en Kistebænk med Tremmeryg i almueagtig Empire med rødbrun, sortmarmorert Maling, en rødmalet Kiste med Dekoration af mørkegrønne Trær med røde Bær eller Blomster, en brogetmalet Stol med Rygfylдинг og et grønmalet Hængeskab med Tandsnitgesims, broget Dekoration og lidt Karvesnit. — I Faaborgeggen har to andre Kister hørt hjemme; de bærer Aars tallene 1782 og 1798 og prydes begge af brogetmalet Rococoornamentik. Fra Frørup er et kisteformet Skrin med buet Laag, dekoreret med Beslagornamenter og Kranse i grønt og rødt og

¹⁾ Jørgen Olrik: »Et Klædeskab med Indskrifter fra 1756«, i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1933«, S. 45.

dateret 1760, fra Ringeegnen en brogetmalet Kiste med Blomstervaser og Kranse, omsluttende Ejerbogstaver og Aarstallet 1794. Blandt Indkøbene er ogsaa forskellige mindre Indbogenstande,

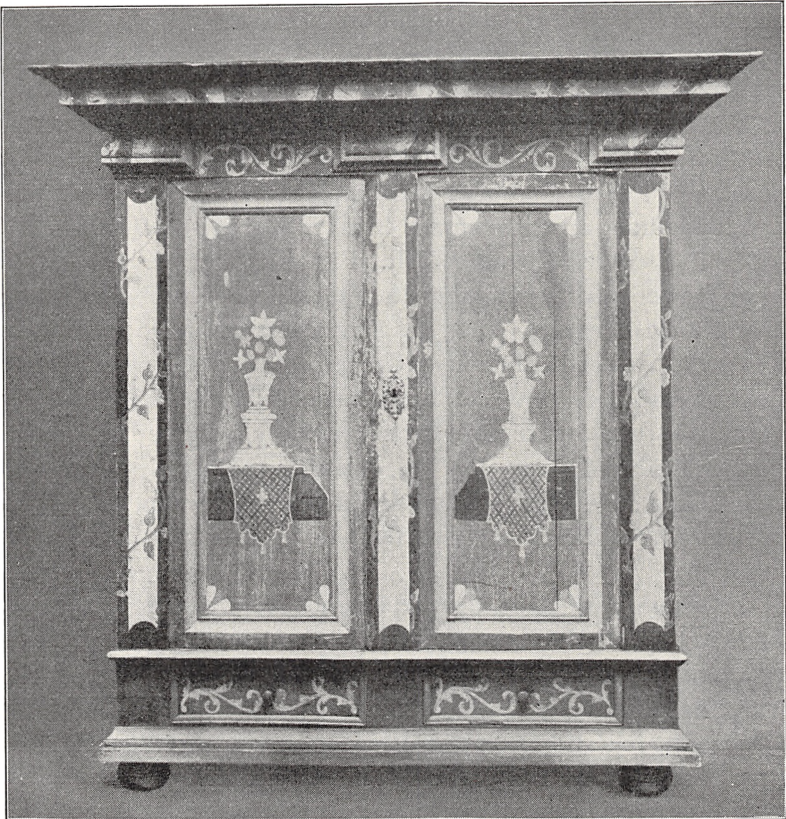

Fig. 23. Brogetmalet Klædeskab fra Odenseegnen.

der for Størstedelen skal tjene til Udstyrelse af Frilandsafdelingens fynske Bygninger, Lundagergaarden, Stenstruphuset og Aaruphuset, naar disse staar genrejst i Museumsparken.

Paa Langeland er købt et brogetmalet Hængeskab og en lysgrøn malet »Skakseng« med Udtræk. Desuden en kunstfærdigt drejet og udskaaret Spinderok fra 1808 og et malet Skrin

fra 1826. — Fra de mindre, sydfynske Øer hidrører enkelte Smaagenstande.

Østjylland. Med Købet af den foran omtalte Engkjærgaard i True fulgte en Del af Gaardens Inventar til Bygningens fremtidige Udstyrelse paa Frilandsafdelingen ved Lyngby. En stor blaamalet Himmelseng, hvis Hovedende er svejftet i kraftige Sving og gennembrudt i Mønster, er kommet fra Dover Sogn; paa Gesimsen er skaaret: GRSN — 1798. En anden Himmelseng med lidt Udskæring og skælmønstrede Stolper hidrører fra Djursland; i Hovedgårdets Frontespice er anbragt Jesu navn i rund Medaillon, og desuden ses Indskriften: ISS — KID — 1755 — METTE MORDENS DATER. Fra Koldingegnen er en stor Egetræskiste med gennembrudte og drevne Jærnbeslag, hvori bl. a. ses Basunengle, Genier og Ejerbogstaver: MDS; Kisten har to Farvelag, et rødt, dateret 1785, og derover et grønt fra 1811. Randers Amt har bragt to brogetmalede Storstuekister af Fyr, hvoraf den ene bærer Spejlmonogrammer i ovale Kranse i et Farvelag, der dækker over en oprindelig Staffering fra 1633, vistnok med to adelige Vaabenskjolde. Fra Støvring er et malet Hængeskab, fra Kærby et lavt Skab til at stille ovenpaa et større Møbel.

Forskellige udskaarne Brugsgenstande, Mangletræ, Vævespjæld, Valkebræt m. m. vidner om Husfliden. Ældst er en Æske fra Fredericiaegnen med Skydelaag, Karvesnit og grøn og rød Staffering; den bærer Aarstallet 1688. Af nogle Skættehænder, hvoraf to hidrører fra det Hude'ske Bo i Roskilde, maa enkelte efter Typen henføres til Djursland (Fig. 21, midterst). Skanderborgegnen, nærmere bestemt Venge Sogn, har givet en af de Side 58 f. omtalte Pigeriver; den er umalet, men smykket med Karvesnit. Odder Museum ejer en lignende Rive, hvori tillige er indlagt et lille Spejl. Den som Fig. 24 afbildede Kurv med fladt-kegleformet Laag, hvori ses Aarstallet 1846, er ligeledes fra Venge. I Skørpingegnen er købt Prøve paa de som Husflid forfærdigede Skollekurve af Enebærris, samtidig med at Forarbejdelsen deraf er optaget i levende Billeder. Den som Fig. 25 afbildede og foran Side 32 omtalte »Kæltringvæv« (Baandvæv, egentlig: en lille eller

ringe Væv) er modtaget som Gave fra Enkefru Kirsten Sørensen, Javngyde, og kan som Type sidestilles med en ligeledes erhvervet sjællandsk Baandvæv fra Ods Herred. Dog benyttede man i Javngyde Væven uden Vævespjæld, idet man hævede og sænkede Rendingen med Haanden, medens man i Ods Herred vistnok altid bevægede Rendingen ved Hjælp af et Vævespjæld, der var skudt ind foran Søllerne og førtes op og ned med Haanden. Paa Bornholm og i Sønderjylland optræder andre Baandvævstyper.

Fra Midtjylland er kun faa Genstande. Pottemageregnen omkring Sorring har bragt en gulglasseret »Nattergal« i Krukkeform med Fløjtestud og et ligeledes gulglasseret Fiskefad med Midtkop og

Fig. 24. Kurv i Løbarbejde fra Venge Sogn. 1846.

brune og grønne Dekorationer af Kviste, Haner og Høns. Det er formentlig Lernattergale af denne Art, der har givet Anledning til den østjyske Talemaade, at hvis Nattergalen ikke var kommet til en bestemt Datum, skulde man til Marked for at hente den.

Mors. Ved Nedrivningen af et gammelt Stuehus i Dragstrup er købt en rødmalet Himmelseng, hvis Endestykker er udsavet i symmetriske Sving, et paa rød Bund sortmarmorert Chatol fra 1829, en rødmalet Slagbænk med Skuffe og Rygsprosser, et Bord og et lille Skab til at stille ovenpaa en Dragkiste. En brogetmalet Kiste af Fyr med Skuffe forneden har staaet i Solbjærg og betegner Overgangsformen imellem Laagkiste og Dragkiste.

Vestjylland. En brogetmalet Kiste fra Egnen omkring Vejen i Malt Herred bærer Aarstallet 1723. En komplet »Vævl« (Vævestol) med Tilbehør har hørt hjemme i Tim Sogn. Gaardejer Terkildsen, Storegaard i Herborg, har foræret en Alkovelist med defekt Indskrift: »O GUD LAD OS ICKE I SØNDEN SOFE

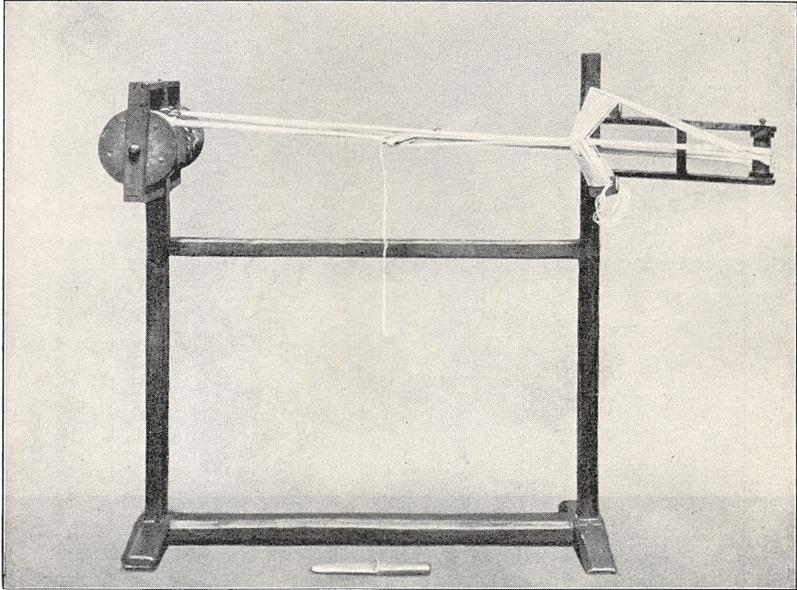

Fig. 25. »Kæltringvæv« (Baandvæv) med Baandkniv.
Gave fra Enkefru Kirsten Sørensen, Javngyde.

OG ICKE HELLER I . . . . .« Forskellige Løbarbejder og Redskaber til Løbbing er skænket af Vejmand Knud Hansen, Grønbjærg St., Svend Madsen, Ørnhøj, Gaardejer Refsgaard, sammesteds, og Læge Tryde, Grønbjærg St. — Kronborgmuseet har i Dansk Folkemuseum deponeret adskillige Genstande fra Fanø, nemlig foruden forskellige Smaating et malet Alkovepanel med Glasdøre, to Borde, en Dragkiste og ni Stole.

Sønderjylland. To Alkovepaneler skal have siddet i den gamle Kro i Klipleve; de er marmoreret i grønt og blaat, har Pilastre med korinthiske Kapitæler og er foroven gennembrudt

i Palmet og symmetriske Planteslyng. Fra Als stammer bl. a. en Barselpotte af mørkebrunt-glasseret Ler med brogede Pletter og Blomstergrene, utvivlsomt udgaaet fra det i 1839 grundlagte Winther'ske Pottemageri i Sønderborg, hvorfra Sønderborg Museum ejer en Gruppe Varer. — Fra Tønderegnet er en usædvanlig stor Pibekande af Egestaver, fra Rømø en Salmebog (Kingos Salmebog, trykt i København 1762) i sort Læderbind med Guldtryk: K ST. MD — 1768 og graverede Sølvspænder. Fra Sild er en anden Salmebog (Allgemeines Gesangbuch . . . , Kiel 1802) i rødfarvet Pergamentbind med Ornamenten i Guldtryk og Sølvspænder.

Til Museets Samling af *Dragtdele og Tekstiler* fra Landbohjem lykkedes det at samle en bornholmsk Kvindedragt fra Midten af forrige Aarhundrede (Fig. 26). Forklædet, Gave fra Gde. Svendsen, Melstedgaard, er ældre end det øvrige, men kan dog bruges, da man ofte har et ældre smukt Stykke sammen med en yngre Dragt. Til den bornholmske Kvindedragt fra denne Tid hører: Kjole efter Moden, Forklæde, Skuldertørklæde og Paa-bindetøj, d. v. s. Hovedtøj. Købstadkjolen gør Dragten mindre landboagtig, men som tidligere omtalt bares Dragten ens af de virkelige Bønder og Købstadens Kvinder paa Bornholm. Foruden denne Dragt er det lykkedes at erhverve endnu en Kjole m. m., som i Forbindelse med en paa Museet værende »Hat og Hue« danner en Ungpigedragt. Endvidere er skaffet Silketøjet af en blaa Kappe; det giver i Mangel af en hel Kappe dog en Forestilling om, hvorledes en saadan har set ud. Broderihandlerske Frk. Jespersen, Rønne, har bl. a. skænket to Pudevaar, begge med »Pudestræk«, d. v. s. Mellemværk, det ene af Knipling, det andet af flettede Trænder. Et fileret Pudestræk er foræret af Frk. Andersen, Rønne. Andre Pudevaar med filerede eller flettede Pudestræk er erhvervet fra forskellige Steder paa Øen ligesom en hjemmevævet Hørlærredsdug samt et Koppedrejlschaandklæde. »Koppedrejls« er et specielt bornholmsk Navn for en smaamønstreret Vævning, beslægtet med »Bygkorn«. Blandt de øvrige Erhvervelser maa nævnes forskellige broderede Huer, blandt andet en Sørgehue med sort og blaa Syning, en Sammen-

sætning Museet ikke før har ejet, samt en Solhat overtrukket med sort Silke og endelig en »Kapperølleke«, en kyselignende Hovedbeklædning af højrødt Klæde, kantet med Ræveskind.

Fra Fru Marchen Dirchsen, f. Wybrandt, Store Magleby, har Museet haft den Glæde at modtage et Torveskørt. Det er ikke til at trække paa som et almindeligt Skørt, da det er lukket foroven med en Cirkel af Tøjet, men man kunde paa Køreturen til København sidde i Skørtet, der da omtrent som en Art Calèche blev slaaet op over Hovedet. Paa Torvet var det fladt sammenlagt, og man kunde svøbe det om Benene. — Fra Kattinge, Sømme Herred, er erhvervet en Mandsdragt med blaa Vadmelstrøje, Vest med klare (d. v. s. blanke) Knapper og Skindbukser med Udsyning og Sølvknapper. — Fra Kirkehelsinge i Holbæk Amt er indgaaet en hel Kvindedragt (Fig. 27), hvad der er meget glædeligt, da Museet før fra dette Amt kun ejede en hel Dragt fra Høng foruden Røsnæsdragterne. — En Skjorte med udsyede Stjerner paa Skuldre og Haandlinninger, skænket af Gaardejer Hans Christensen, Birkelundgaard, Ulstrup, stammer fra Karise i Præstø Amt.

Af Ægsamler Jørgen Duus, Munkeby, Avernakø, har Museet som Gaver modtaget nogle Buller og en Hue af meget gammel Type. Fra Lyø og Langeland er købt forskellige Dele af Mands- og Kvindedragt. Fra Thoreby paa Lolland er blandt andet erhvervet nogle Stykker tærnedede og sribede Sengeomhæng af blaat og hvidt Hørgarn samt et Par Duge, den ene af sribet Lærred, den anden af Bygkornsdrejl.

Museet har haft den Glæde som Gave at modtage en komplet Festdragt for gift Kvinde fra Læsø. Dragten, der er testamenteret af den paa Læsø fødte Lærerinde, Frk. Laura Nielsen ved hendes Søster, Fru Styrmand Abrahamsen, Mølholm, Vejle, har alle til den hørende Smykker, Sølvmedaljer, Sølvhager og Braaser. Blandt andre nørrejske Klædningsstykker kan nævnes: en Kjole fra Viborg Amt med et Mønster af Aks paatrykt med Oliefarve, fra o. 1870. Ved Hjælp af en saadan Paatrykning kunde man bringe en ældre Kjole til at se pæn ud igen. Fra Gaardejer Ussing og Søster, Erritsø, Vejle Amt, er som Gave

modtaget et Stykke grønt og hvidt Rylagen, der har været brugt som Sengeomhæng. Det ligner de sønderjyske Omhæng, men opgaves at være fremstillet af en Væver i Middelfart.

Fig. 26. Bornholmsk Kvindedragt med »Paa sig bundet«.

Fig. 27. Konedragt fra Kirkehelsinge i Holbæk Amt.

Ved Køb er fra Tønderegnen erhvervet et Stykke Rylagen med geometrisk Mønster samt et drejlsvævet Tæppe i grønt og hvidt fra Barsø, Aabenraa Amt (Fig. 28). I Stedet for et Mønster med Træer, som er almindeligt i denne Vævning paa Sjæl-

land, ses her Taarnbygninger, som ender med Kors. Tæppet har da ogsaa været anvendt til særligt Brug, nemlig til at lægge over Kisten, naar den Døde kørtes fra Hjemmet til Kirken.

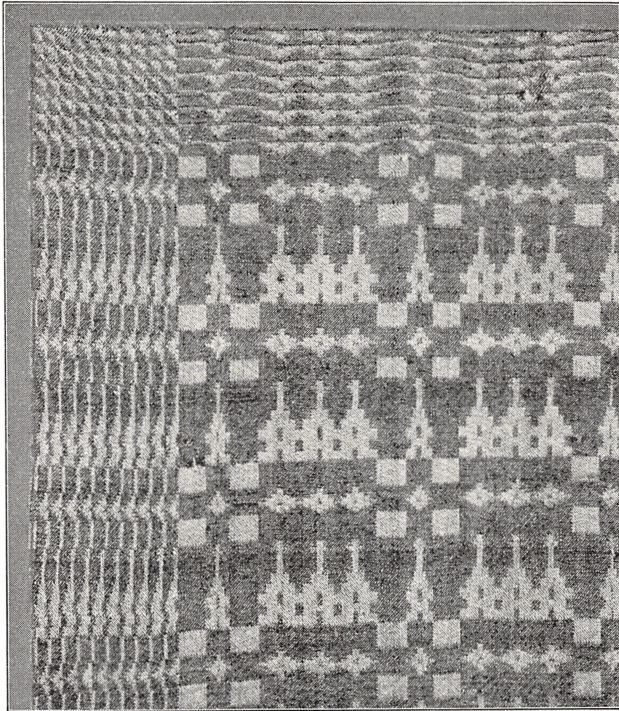

Fig. 28. Drejlsvævet Tæppe i grønt og hvidt, benyttet som Ligtæppe. Barsø ved Aabenraa.

Smykker fra Landbohjem. Fru Anna Victoria Heine, København, har skænket en Del Amagersmykker, nemlig fra hollandsk Amager et Par forgyldte Forklædemaljer med Bukler og Filigran, fire Par forgyldte Snøremaljer med Filigranornamenter og et »Sølvøre« med Solgisel og Navnebogstaverne: E.B.D., alt med Stemplet: AM, betegnende: Andreas Møller, Guldsmed i København 1803—44. Endvidere to til Amager-Brudesølv hørende, forgyldte Spiralarmringe med Slangehoved, to Trøjespænder med

Filigranornamenter og Maria med Barnet som Midtfigur samt et Ursignet. Mellem disse Gaver er ogsaa Genstande fra dansk Amager: Bæltespænde med Hængebogstaverne: S.I.A.L. og det ovennævnte Stempel: AM samt tre Par Filigranspænder, stempede: ^{DP}₁₈₀₅ (Ditlev Petersen, Guldsmed i København 1787—1819).

Sjællandsk er et Kaabespænde med graverede Tulipaner og Sølvstempel: CM fra Arts Herred samt Bælte- og Livbaands-spænde i provinsiel Senempire, udført af Guldsmeden ECN i Slagelse. Fra Bornholm kan noteres to Spænder, hvoraf det ene er skænket af Bygmester Kofoed i Aakirkeby. Et Par ovale Skospænder kommer fra Viborgeggen, men er ifølge Stemplet: K udført af Friedr. Janus Kreutzberg, Mester i Aarhus 1784. Fra Sønderjylland er ogsaa Gaver at anføre, idet Gaardejer Peter Jensen, Abiskær i Hygum Sogn har skænket Knapper og Frøkerne Gundersen og Gulstad, København, to Forklædespænder af Als-Type. — Som testamentarisk Gave fra afdøde Fru Otterstrøm, født Holck, er modtaget to Par Snøremaljer af Læsø-Type, to Par Skospænder, en forgyldt Fingerring og 33 Sølvknapper. — Til Supplering af Knapperne paa Folkedragter er ogsaa købt Knapper fra forskellige Egne.

Den islandske Samling er vokset med nogle mindre Genstande, der alle er erhvervet her i Landet.

I Forhold til Erhvervelsernes Antal er nærværende Beretning ikke saa udførlig som de foregaaende, og for adskillige Gavers Vedkommende kan af Pladshensyn kun nævnes Givernes Navne, skønt mange af disse Gaver i og for sig har lige saa stor Interesse som de foranævnte. Museet har haft den Glæde at modtage Gaver fra:

Sjælland: Børstenbinder Christensen, Roskilde, Frk. Ellekildes Dødsbo, Hornbæk, Fotograf Hudes Bo, Roskilde, Ølhandler Louis Hansen, Gentofte, Tækkemand H. O. Hansen, Lillerød, Havemand H. P. Hansen og Murermester Georg Jensen, Kgs. Lyngby, Lauritz Jensen, Stenstrup Museum, og Enkefru Olsen, Skaalhøj pr. Asnæs. København: Frk. Bregendahl, Fru Betty Bruun, Stævningsmand Clausen, Fru Sophie Dahl, Husejer Søren Eriksen, Fru Ragnhild Foss-Christensen, Frisør E. Gross, Overretssagfører Falbe Hansen, Fru Ellen Hansen, Fru Mary Hansen, Fru A. V. Heine, Fru Helsøe, Frk. A. C. Hinding, Fru Josepha Hjorth, Museumsinspektør C. Axel Jensen, Antikvitethandler V. Larsen, Frk. Erna Lorenzen, Prof., Dr. med. Maar, Museums-

direktør M. Mackeprang, Kunstmaler Magaard, Arvingerne efter Frk. J. H. Meyer, Architekt Millech, Kunsthandler Mohrbutter, Snedkermester Lars Møller, Overpostkontrollør Fr. Olsen, afd. Fru Otterstrøm, f. Holck, Fru Mary Overby, Maler H. Rasmussen, Fru Anna Reinbach, Kunstmaler Ove Rützou, Grosserer Carl Schiøth, Prof. E. Schmiegelow, Fru Schultz, Kontorchef Erik Slomann, Kapt. Støckel, Broderihandlerske Frk. E. True, Frk. Tønder og Fru Overlæge Wandall. **Bornholm**: Frk. Matea Ipsen, Aakirkeby, Broderihandlerske Frk. Jespersen, Rønne, og Avlsbruger Madsen, Gudhjem. **Samsø**: Gaardejerne Hans Maler, Pilemark, og Jens Snedker, Nordby. **Fyn med Øerne**: Drejer Hansen, Kværndrup, Gaardejer Rasmus Hansen, Bobjærg, Architekt Ludvigsen, Østrupgaard, Gde. Karl Niensens Enke, Aastrup, Gde. Lars Nielsen, Langaa, Slagter Lars Rasmussen, Svinninge, Niels Chr. Rasmussen, Bovense, Niels Frederiksen, Sd. Longelse, Langeland, Skræder H. P. Hansen, Gaardejerne Chr. Rasmussen Larsen, Jørgen Larsen og Chr. Rasmussen, Avernakø, samt Fru Christiane Mathiesen og Anton Nielsen, Strynø. **Nørrejylland**: Gde. Søren Andersen, Knejsted, Gde. Jens Andersen Beck, Slotsgaard, Gl. Ry, Proprietær T. Bjørnbak, Gudumholm, Gde. Fr. Knudsen, Vestrup ved Randers, Gde. Søren Nielsen, Drostrupgaard, Støvring, Gde. Viggo Nielsen, Gimming, Fru Anna Nørager, Smedegaard, Kærby ved Randers, Husejer Anders Pedersen, Støvring, Gde. Jørgen Petersen, Gl. Sole, Enkefru Poulsen, Hvolbæk, Fruering, Tømrer Steffensen, Tindbæk, Fru Thomsen, Løvskovlund, Sporup, Gde. Topholm, Nr. Vissing Østergaard, Læge E. Tryde, Grønbjærg St. og Gde. Otto Østergaard, Snedstrup. **Sønderjylland**: Frk. la Cour Petersen, Skibelund Efterskole, Gde. Peter Jensen, Abiskær, Hygum, Gde. Broder Johansen, Forballum, og Lauritz Larsen, Sparlund, Haderslev Næs.

NAVNESAGEN.

I »Fortid og Nutid«s 9. Bind, 1. Hefte, Side 56 ff. gengives nogle paa Dansk-historisk Fællesforenings Repræsentantskabsmøde fremsatte Udtalelser af Herr Hjorth-Nielsen vedrørende Navnesagen. Da Udtalelserne tager Sigte paa Personalhistorisk Institut, beder jeg herved om, at følgende maa blive optaget i »Fortid og Nutid«:

Efter Udtalelserne lægges det Personalhistorisk Institut til Last, at der bevilges adskillige nye Navne, som dels maa skønnes ikke at være af dansk Sprogtone, og dels synes at være nærbeslægtede

med allerede eksisterende Familienavne. Herr Hjorth-Nielsen henviser til den af Justitsministeriet udsendte Bekendtgørelse angaaende Navne, der er undtagne fra Tilegnelse ved Øvrighedsbevis, samt senere Tillæg. Jeg ønsker hertil at sige, at det for det første ikke er Institutet, der bevilger Navne, men Justitsministeriet, og for det andet, at den nævnte Bekendtgørelse med Tillæggene endvidere omfatter Navne, som er blevet meddelt ved kongelig Bevilling, og Tillæggene til Fortegnelsen kan derfor meget ofte indeholde Navne, som tidligere fandtes eller maatte være meddelt ved Øvrighedsbevis. Navnlig kan henvises til Justitsministeriets Cirkulære af 24. Juni 1927 til Overpræsidenten i København og samtlige Amtmænd ang. Behandlingen af Andragender ved kongelig Bevilling, hvilket Cirkulære Herr Hjorth-Nielsen burde have sat sig ind i. Da der herefter kan faas Bevilling under Paaberaabelse af Navnehævd eller til Moderens Pigenavn, til Stedfaders Navn, til en Moders afdøde Mands Navn, til Pigenavn, til Plejeforældres Navn, til Adoptivforældres Navn o. s. v., saa vil det være enhver klart, at man ikke kan bedømme Navnesagen paa Grundlag af de af Justitsministeriet udgivne Tillæg til den førnævnte Fortegnelse.

Der kan gives Herr Hjorth-Nielsen Medhold i, at mange af de gennem Institutterne eller paa mange andre Maader meddelte nye Navne ved Øvrighedsbeviser er udanske, men Personalhistorisk Institut har netop gennem mange Aar bestræbt sig for at lade Folk vælge velklingende og dansklydende Navne, uden overflødige Bogstaver, og Institutet har her navnlig fulgt de Retningslinier, som Justitsministeriet har givet.

Den af Institutet udgivne Fortegnelse med 800 Forslag til nye Familienavne er kun blevet udsendt som et Forsøg paa at vejlede navnesøgende Personer, der — som det praktiske Arbejde med Navnesagerne Gang paa Gang har vist — nemlig helst vil have fremmedklingende Navne.

Paa Personalhistorisk Institut's Vegne maa jeg derfor bestemt afvise Herr Hjorth-Nielsens Forsøg paa at bibringe »Fortid og Nutid«s Læsere det Indtryk, at Institutet øver skadelig Virksomhed med Hensyn til Navnesagen. Jeg vil benytte Lejligheden til at foreslaa nedsat en Komité til Drøftelse af hele Spørgsmaalet angaaende Antagelsen af nye Navne, en Komité, der burde sammensættes af Repræsentanter for Dansk-historisk Fællesforening, Stednavneudvalget, de førende Navneinstituter samt Kirkeministeriet og Justitsministeriet.

København, i Februar 1933.

S. Otto Brenner.

FRA NORSK KULTURHISTORIES ARBEJDSMARK.

Ingen, der har haft Lejlighed til at komme i Berøring med de forskellige Grene af norsk kulturhistorisk Forskning i de senere Aar, vil have undgaaet at faa et overvældende Indtryk af den frodige Vækst og Grøde, der udfolder sig i vort Naboland paa dette Omraade. I særlig Grad har den kunnet spores i de sidste 20 Aar. Der kan ingen Tvivl være om, at det vil være af den største Værdi for danske Kulturhistorikere, det være sig Arkæologer, Folkeminde- og Stednavneforskere, Landbrugs- og Bebyggelsehistorikere og Lokalhistorikere, at stifte Bekendtskab med Naboernes Forskning. Intet vil mere bidrage til at skabe Klarhed ogsaa over den danske Bondekulturs Udvikling og Egenart end at lade Blikket følge den parallelle Udvikling baade i Norge og Sverige.

Allerede længe har Professor *Oscar Albert Johnsen*s storlaaede Værk Norges Bønder foreligget, og Dr. jur. *Kristian Østberg* udsender stadig nye Bind af sit fortræffelige Samlingsværk *Norsk Bonderett*. Nu er hertil ogsaa kommet en god og overskuelig Fremstilling af det norske Landbrugs Historie: *Vårt Landbruks Historie* (Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1932, 293 S.) af Professor *S. Hasund* ved Norges Landbrukshøiskole i Aas (hvortil ogsaa Dr. Østberg er knyttet som Docent).

Prof. Hasund skrev allerede 1915 til Landbruksboken en Oversigt over Det norske landbrugs historie, og den foreliggende Bog maa betragtes som en betydelig udvidet og omarbejdet Nyudgave, idet Forf. ogsaa i Mellemtiden har haft Lejlighed til at offentliggøre forskellige Specialstudier og Forarbejder, som f. Eks. Bønder og stat under naturalsystemet, Ikring mannauden, samt et stort Antal instruktive Specialafhandlinger (f. Eks. Maal og mælar i leidingssystemet, Bygget som ølkorn i det vestlandske havreumrådet, Tidsskr. f. det norske landbruk 1925).

Det mærkes tydeligt paa Fremstillingen, at der ligger meget grundige Forarbejder bag.

Bogen indledes med et Afsnit om *Forhistorien*, som refererer Arkæologiens Resultater. Her foreligger der nu saa udmærkede Arbejder som *Haakon Sheteligs Primitive tider i Norge*, Norges Forhistorie, Behandlingen af *Tiden fra Oldtiden til omkring 1000 e. Kr.* i det norske Folks Liv og Historie gennem Tiderne Bd. I, eller som *A. W. Brøgers Det norske Folk i Oldtiden*. I samme Afsnit refereres ganske kort Stednavneforskningens Resultater, saaledes som de er fremstillet i Professor *Magnus Olsens* i nordisk Stednavneforskning centrale Arbejder: Hedenske Kultminner

i norske Stedsnavn (jfr. Tillægget til Magnus Olsens Udgave af P. A. Munchs *Norrøne Gude- og Heltesagn*) og Ættegaard og Helligdom.

Næste Afsnit handler om *Sagatiden*, hvor de norske Kilder jo flyder anderledes rigt end de danske. Heri findes baade en Fremstilling af selve Jordbruget, Gaardene, Sædarterne, de forskellige Brugsmaader, Redskaberne, Husdyrene og deres Fodring, og af selve Bondesamfundet og dets forskellige Klasser.

Egentlige Landsbyer findes ikke i Norge, men visse Grandelag eller Grænder med Klyngebebyggelse kan antage Former, som kan minde noget om den svenske og danske Landsby. (Se herom en udmærket Fremstilling, udgivet efter Foranstaltning af Landbruksdepartementet af Sognepræst *O. Olafsen*: *Jordfelleskap og Sameie*, 1914, samt den nedenfor anmeldte Bog *Tun og Teig*).

Herefter følger et Par mindre Afsnit om Tiden *fra manne- dauden* (Den sorte Død) *til reformasjonen* og *fra reformasjonen til eneveldet*, hvori bl. a. findes en instruktiv Oversigt over Ejendomspriser pr. Skyldenhed 1300—1550 (der f. Eks. med Udbytte kan sammenlignes med *C. A. Christensens* værdifulde Afhandling: *Nedgangen i Landgilden i det 14. Aarh.* i *Dansk Hist. Tidsskr.* 10. R. I. 446, 1931).

I det hele taget indeholder Bogen meget udmærket historisk-statistisk Materiale, ikke mindst i det følgende Afsnit *Enevoldsperioden 1660—1814*, hvor de store Matrikelsarbejders Oplysninger om Tilstandene 1665 og 1723 er udnyttet. Der findes gode Tabeller over Udsæden 1665, 1723, 1809, 1835, baade den samlede Udsædsmængde og Fordelingen paa de enkelte Fylker og de forskellige Kornsorter. Fra 1809—1835 kommer hertil ogsaa Kartoflerne, der i Norge er en meget vigtig Afgrøde.

Men ikke blot Udsædsstatistik findes der Tabeller over, herunder tillige over Forholdet mellem Udsædens og Besætningernes Størrelse i de forskellige Fylker. Der er ogsaa statistiske Tabeller over Antallet af Kvæg, Heste, Faar, Geder og Svin, og paa Grundlag af ganske vist ofte noget usikre Foldudbytte-Opgivelser og Tiendelister findes en Sammenstilling, hvorefter Middel-Foldudbyttet 1665—1908 skulde have været 3,63 Fold. Vi savner — fraset Chr. Christensen (Hørsholms) agrarhistoriske Studier, V. Falbe-Hansens og Henrik Pedersens mønstergyldige Afhandlinger — her i Landet i høj Grad saadanne statistisk-historiske Undersøgelser, selvom vi har et godt Materiale til Kornprisernes Historie, eller rettere Kapitelstaksternes 1602—1902, og til Jordbrugenes Størrelse, Antal og Jordværdi 1682—88 i Henrik Pedersens: *De danske Landbrug 1688*.

Materialet er dog tilstede her i Landet i Arkiverne (hovedsagelig Rigsarkivet), og venter blot paa den rette Mand med Interesse for historisk Statistik. Han vil kunne faa gode Impulser ved at læse Prof. Hasunds Bog.

Det største Afsnit i Bogen, det sidste, skildrer Tiden fra 1814 til vor Tid, og ogsaa her kan der drages mange frugtbare Paralleller med danske Forhold, til Trods for Jordbunds- og Naturforholdenes store Forskellighed i de to Lande. Noget af det, der i landbrugshistorisk Henseende gør Norge saa interessant at studere, er bl. a. de primitive Driftsformer, som Landet bevarede langt ind i det 18. Aarhundrede, ja, sine Steder til vore Dage. Man tænke sig f. Eks., at i visse Dele af Landet var saavel Plove som Vogne ganske ukendt! Over store Dele af Syd- og Vestlandet og i adskillige Fjældbygder brugtes Spade i Stedet for Plov endnu 1850, og Muldrive i Stedet for Harve, og omkring 1800 blev endnu næsten al Avling indkørt paa Slæder eller hjembaaret paa Hesteryg, ligesom Gødningen blev udbaaret i Kurve paa Ryggen, ofte af Kvinder. Endnu i 1820—30'erne og endnu senere gik der overvejende Træplove og gamle Krog-Plove, Arder, af Træ i Norges Agerjord, med eller uden Jernbeslag, og yderst simpelt konstruerede. Det siger sig selv, at der til en saa primitiv Redskabskultur svarer en lignende Primitivitet i Byggeskik og Driftsformer, og ogsaa Sæterbruget har jo til vore Dage beholdt Minder om meget gamle nordiske Landbrugstilstande.

Fra Rationalismens Tidsalder til vore Dage er Udviklingen forløbet nogenlunde parallelt i de to Lande, men m. H. t. Udskiftning af Fællesskabet er Norge dog kommet langt senere med end Danmark. Udskiftningsloven af 1821 blev kun yderst mangelfuldt gennemført, og det er i Virkeligheden først ved Love af 1857, 1860 og 1882, at Norge paa dette Felt er kommet med, medens Reglen jo var, at næsten alle danske Landsbyer var udskiftet af Fællesskabet før 1820. Ligesom herhjemme har Udstykningen taget stærk Fart, ikke mindst i de sidste 35—40 Aar, hvor den norske Udstykning til Oprettelse af nye Smaabrug (Bureising) har skabt en stor Mængde nye Hjem. Som hos os er der i Perioden 1855—75 foregaaet en Overgang fra eensidigt Kornavlsbrug til Vekselsbrug, idet Husdyrbruget mere og mere er blevet Driftens Midtpunkt. Det første Andelsmejeri oprettedes 1855, men medens der i 1860 kun var 7 Mejerier i Landet, var der i 1900 780, men derefter er Tallet dalet gradvis til 650 i 1929, især paa Grund af Vanskelighederne under Verdenskrigen. 1825 aabnedes den første Landbrugsskole paa Gaarden Sem i Borre,

og fra 1844 til 1857 opstod der Landbrugsskoler i de fleste Fylker. Fra 1859 traadte Landbrukshøiskolen i Aas i Virksomhed.

Prof. Hasunds Bog er særlig tænkt som Lærebog i Landbrugshistorie ved denne Landbrugshøjskole, men den vil ogsaa med det største Udbytte kunne læses af de i dansk Landbrugshistorie interesserede, idet den vil frembyde et interessant Sammenligningsmateriale med det danske, endnu ikke afsluttede Værk, *K. Hansen: Det danske Landbrugs Historie.*

Om et centralt Emne inden for den norske Bebyggelseshistorie handler *Anton Espelands Bog Tun og Teig* (Norsk Folkekulturs Forlag, Skien 1931, 94 S.). Forf. drøfter her Spørgsmaalet om, hvorvidt den herskende Enkeltgaardsbebyggelse i Norge skal anses for at være primær, oprindelig, eller sekundær, senere udviklet. Væsentligst paa Grundlag af forskellige trykte Værker, især de senere Aartiers rige Mængde af grundlige Bygdebeskrivelser, og med lejlighedsvis Udblik til Hovedværker i tysk og svensk Litteratur, hævder Forf., at der ikke i Norge har været nogen Landsbybebyggelse i egentlig Forstand. Den Klyngebebyggelse i Forbindelse med stærk Opdeling af Jordtilliggendet (*teigblandning*), som optræder over store Dele af Norge, vises at være opstaaet ved senere Delinger af den oprindelige Ættegaard. Forf. underbygger med en Del nyt Materiale den af *O. Olafsen* i *Jordfelleskap og Sameie 1914* fremsatte Anskuelse, at Teigblandingen, det ogsaa fra Danmark velkendte Forhold, at Lodderne skiftedes mellem Brugerne i broget Rækkefølge, som skulde sikre hver Bruger lige god Ret til god og daarlig Jord, ikke tør tages som Vidnesbyrd om Sameje, men tværtimod er Tegn paa et udpræget Særeje. Der kan næppe være Tvivl om, at Særejet er den raadende Form for Ejendomsretten til den norske Gaard, for saa vidt angaar Indmarken og den nærmest liggende Del af Udmarken, hvorimod den fjernere liggende Del af Udmarken ofte har været Genstand for Sameje med fælles Brugsret, har været Alminding.

Under Drøftelsen af disse Forhold giver Forf. Udtryk for en Del Betragtninger, der vil være af Værdi ogsaa for den danske Bebyggelseshistoriker, f. Eks. vedrørende Forholdet mellem Tun (Hjemmemarken med Toft og Gaardsplads) og Teig (Ager- og Englod), Husklyngernes historiske Udvikling, Storfamilien og dens Opløsning, Ejendomsret og Brugsret, og ikke mindst Udviklingen fra Enkeltmandsgaard til Fleremandsgaard, Udskillelsen af Under-»Bruk« fra de gamle Storgaarde.

Af det norske kulturhistoriske Stovværk *Norske Bygder*, er nu udkommet 1. Halvbind af III. Bind: *Romerike I* (John Griegs Forlag, Bergen 1932, 173 store Sider). Bindet indledes med Fylkesmann *Hroar Olsens* Skildring af *Natur og Folkelynde*. Vi ser det aabne Land Romerike, uden store Højder efter norske Forhold. Hist og her har det mindet Beskueren om Jylland og Slesvig; men det er adskilligt mere frugtbart, og selvom Højderne flere Steder ikke naar over 115—200 m, saa er dog det højeste Punkt ikke mindre end 797 m. Det er et meget afvekslende Land med Aaser og Bakker, store Søer (Mjøsen, Øieren) og Elve (Glommen). Det aabne Land har givet Befolkningen et gæstfrit og gildesælt Præg, det er solide, realistiske Folk, uden Hang til Mystik og Fantasteri, og med fremtrædende Anlæg for praktisk Virke.

Meget interessant er Sanitetsmajor *Halfdan Bryns* Fremstilling af Romerikingerne *Antropologi*. Det frugtbare Land har draget en Del Indflyttere til sig, men skønt der fra ca. 1620 er sket en mindre Indvandring af Finner, er Fylket dog det renest nordisk raceprægede i Norge. Ikke mindre end $\frac{9}{10}$ af Befolkningen tilhører den nordiske Race, hvorimod den anden store norske Race, den alpine, smaa, kortskallede, mørke Folk, der især findes i Norges Kystegne, med et Udstraalingscentrum paa Jæren, kun udgør $\frac{1}{10}$ af Romerikes Befolkning. Man lægger Mærke til følgende Udtalelse: »All sannsynlighet taler for at den nordiske rase er kommet fra traktene nord for det Kaspiske Hav og Sortehavet«, en Udtalelse, der ogsaa stemmer med visse Sprogmands Formodning om at søge de ariske Sprogs Urhjem i de centralasiatiske Egne Nord og Øst for det kaspiske Hav.

Professor *Sigurd Kolsrud* behandler meget indgaaende *Romeriksmaalet*. Efter et Afsnit om de for Maalet særlig karakteristiske Drag, følger et Afsnit med rent deskriptiv Lydhistorie. Heraf udtrages nu i et meget interessant Slutningsafsnit Resultater for Kulturhistorien med Hensyn til Romerikes Samfærdsel, politiske eller administrative Sammenknytning med Nabomaalene, med hvilke Romeriksmaalet et for et sammenholdes. Afsnittet munder ud i en Paavisning af de store Færdselsvejes afgørende Betydning for Lighed og Uligheder i Maalene.

Konservator *Bjørn Hougen* giver en Fremstilling af *Romerike i forhistorisk Tid*, præget af denne Forskers ypperlige Skoling og sunde, nøgterne Syn paa det arkæologiske Materiale, en Forsigtighed og Ædruelighed, der aldrig fører ham udover Materialets Bæreevne, men alligevel tillader ham at hæve sig til et konstruktivt Helhedssyn over de store Linjer i Egnens Bebyggelses-

historie, vel underbygget med Fundstatistik og Beskrivelser af karakteristiske Enkeltfund. I et Slutningsafsnit sammenholder han Arkæologiens Resultater med de efter Magnus Olsens Metode indvundne Resultater af Stednavneforskningen, uden dog at lægge Skjul paa, at Mangelen paa Fund hist og her frembyder store Vanskeligheder for en Brobygning mellem Arkæologi og Historie. Det fremhæves, at naar Talen netop er om denne Egn, Romerike, »har arkeologien vanskelig for å gi positive bidrag, og den kronologiske støtte som filologiens mere svevende dateringer gjerne søger i arkeologien, blir det så vanskelig å gi«.

Det største Afsnit af Bogen udgøres af Dr. *Asgaut Steinnes'* Fremstilling af Romerikes *økonomiske og administrative Historie*, og for en dansk »Bygdehistoriker« vil det sandsynligvis ogsaa være et af dem, der vil give de rigeste Impulser. Forf. bryder her helt nye og frugtbare Veje. Dette vil ikke mindst fremgaa, hvis man sammenholder det med Prof. Hasunds ovenfor nævnte Bog. Afsnittet behandler baade den ældste Tid og Middelalderen (I) og den nye Tid (II), og giver, ligesom Forf.s to Hovedværker *Leidang og Landskyld* og *Gamal Skatteskipnad* en Rigdom af nye og frugtbare Synspunkter, hvilende paa særdeles grundige Kildestudier i Haandskrifter og Arkivalier. Med Udgangspunkt i senere Tidens Stednavne og Inddeling begynder Forf. med at give en Redegørelse for det gamle *Raumariki* med sine Hovedhelligdomme, Borge og Veje, og sin ældgamle Bygde- og Tredings-Inddeling. Derefter følger en særdeles instruktiv Redegørelse for den *administrative, retslige og kirkelige Inddeling i Middelalderen*, med talrige Kildehenvisninger til det middelalderlige Stof i Breve, Jordebøger og Love. Saa kommer der et fortrinligt Afsnit om de *økonomiske og sociale Forhold*, hvorunder bl. a. behandles den sociale Klassedeling, Forholdet mellem Landskyld og Jord, Kornsæd og Kornavl; og Forholdet mellem de forskellige Næringsveje. I et følgende Afsnit fremstilles *Den store Mannedauden* og dens katastrofale Virkninger paa Bebyggelse, Ejendomsforhold, Jordpriser og Folketal. I det følgende Afsnit *Skattar og Tyngslar* bevæger Forf. sig paa et af sine særlige Felter, ved Sammenligning mellem middelalderlige Breve og Love og senere Tidens Jordebøger og Lensregnskaber at uddrage Viden om den gamle Skatteordning fra Middelalderen, og Skatternes senere Udvikling. I næste Afsnit *Folketal og Levevilkaar* søger Forf. at beregne og skønne over Befolkningstætheden og Landbrugets Udbytte, og deres indbyrdes Forhold. I *Den nyere Tid* skildres de samme Forhold, nu med rigelig Anvendelse, efter forudgaaende kildekritisk Gennemprøvning, af de statistiske Op-

lysninger fra Lensregnskaber og Matrikler om Tallet paa Bønder, Gaarde, Huse, i et Afsnit om *Folkemængde og sociale Forhold*. Særdeles oplysende for Udviklingen i det 17. og 18. Aarh. er ogsaa Afsnittene om *Jordejendomsforholdene, Jordbruget og Kvægavlen*. Udviklingen af Skatteforholdene forfølges indtil 1800. Med et lille Udblik ind over det 19. Aarhundredes nye Næringsveje, indtil Kristiania—Eidsvold Banens Aabning 1854 indvarslede en ganske ny Tid, slutter dette centrale Afsnit i Bogen, forsynet med en meget fyldig og udførlig Kildefortegnelse.

Res. Kapellan *Hartvig C. Christie* behandler *Kirke og Kristenliv*. Dette Afsnit hører afgjort til de lettest og fornøjeligst skrevne i Bogen. Med Støtte i Visitatsindberetninger og andre Kilder skildres de forskellige religiøse Bevægelser, fra Pietismen til Haugianismen og den grundtvigske Højskolebevægelse. Fremstillingen krydres med karakteristiske Smaaanedkoter om Romerikings Lynne, hvori en tryk kristen Forsynstro ogsaa indgaar som et væsentligt Drag: »En forsynstro i kamp på to fronter: mot skinhellighet og mot verdslighet; en kirkelighet uten megen kirkegang, og en real næstekjærlighet i det stille. Det er med 3 streker kristenlivet på Romerike«.

Dersom hin Biskop Jens, som 1435—36 satte Almuen i Oslo Bispedømme i »fullt oprør«, fordi han var »dansk, ufolkelig og forsømte sitt embede«, var saa slet som Rygtet siger, saa kan maaske de to danske Biskopper Deichmann og Peder Hersleb i nogen Grad opveje vor uheldige Landsmand Jens. Ellers kunde der forøvrigt blive artige Ting at fortælle om en viss Biskop Torlav i Viborg, der var haade norsk og upopulær her i Stiftet, om man tør tro Rygtet.

Om *Folkedigtninger, Viser, Æventyr og Sagn* skriver en saa kyndig Forsker som Dr. *Reidar Th. Christiansen*. De giver ikke noget særlig typisk, udpræget Billede, ikke de stærke Farver, den højt udviklede Kunst, som man f. Eks. kender fra Setesdal; men naar man tager ældre Kilder til Hjælp, ses det, at de samme Typer, som kendes fra andre Bygder, ogsaa har været afholdt og udbredt i Romeriksbygderne.

Det er ingen ringere end Professor *Magnus Olsen*, en af Nordens *rynastir menn*, som har skrevet Afsnittet om de faa *Runeindskrifter* fra Romerike, som alle er fra kristen Tid. Der er her ikke Anledning til at udfolde stort Skarpsind; men vil man se, hvor højt Runeforskningen kan naa, i en Forbindelse af Skarpsind, Kombinationsevne og dyb Fortrolighed med gammelnordisk Aandsliv, bør man ikke nægte sig den Glæde at læse Magnus Olsens to Afhandlinger i Norsk Tidsskrift for Sprogviden-

skap V. 167 ff., 1932: *Runar er ristu rynnastir menn og Kingigtorssoaks-Stenen og Sproget i de grønlandske Runeindskrifter.*

Dr. O. M. Sandvik skriver om den folkelige Musik og dens Udøvere i Romerike, med Nodegengivelse af flere af Melodierne.

Bogen slutter med et Afsnit om *Kunstarbejde og Haandværk* af Konservator *Gisle Midttun*. Det gælder aabenbart baade Folkeviser, Sagn, Folkemusik og folkelig Kunst, at Bykulturens tidligere Komme til Romerike og det, at Overgangen til mere moderne Tilstande her indtraf førend andetsteds, nu har fortrængt Minderne om Fortiden, og Forf. beretter med et Suk, hvorledes »Plydskulturen« i 1880—90'erne udryddede den gamle Boligkultur. Skønt man af ældre Udtalelser fra det 18. Aarhundrede maa slutte, at baade Vævning, Sømning og Møbelsnedkeri har staaet højt i Romerike, er det kun karrigt hvad der er levnet til vore Dage. Men der er dog nok tilbage, til at et meget interessant og morsomt Afsnit, med smukke Gengivelser af malede Paneler, Døre og Kister, udskaarne Trækander, »Bogtræer« og Mankestole, har kunnet udarbejdes, og med 4 pragtfulde Farveplancher af malede Skabe, Kister og Skatol slutter da Bogen.

Den staar fuldt paa Højde med sine to Forgængere. Norge har med denne Række af Bygdebeskrivelser, *Norske Bygder*, skabt et forbilledligt Værk, som ikke har sit Sidestykke i noget af Nabolandene, hverken i Indholdets Lødighed, skrevet som det er af de bedste Fagmænd i Riget, eller i Udstyr og Illustrationsmateriale.

Det er en Pligt, ogsaa for danske Kulturhistorikere, at gøre sig bekendt med disse 3 Bind, som vil kunne give dem frugtbare Impulser i deres Arbejde med vort eget Lands Kulturhistorie.

En særdeles livfuld og værdifuld Skildring af Livet paa en Storgaard i Hedemarken før i Tiden, har *Ole Hersoug* givet i Bogen *Fedrenegården* (H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1932, 208 S.).

Forf. har et ganske enestaaende Fortællertalent og et hyggeligt Lune; men Bogen giver ikke blot en meget underholdende Skildring af Livet paa den store Gaard Hersoug i Ringsaker paa Hedemarken, nær ved Mjøsen, den giver ogsaa meget værdifulde Bidrag til Kendskabet til det lidt ældre Landbrugsarbejde, særlig i Tiden 1860—1900. Forf., der er Fætter til den bekendte Landbrugshistoriker *Simen Skappel* (der bl. a. har skrevet Bogen *Hedemarkens Amt 1814—1914*), har øjensynlig et godt Blik for karakteristiske Enkeltheder, og dette, i Forbindelse med Læserens trygge Følelse af, at han ikke blot er en udenforstaaende

Skildrer af Tilstandene, men en Mand, der selv har taget aktiv Del i dette Liv, giver Bogen sit Præg af Gedigenhed, som dog er meget fjernt fra Tørhed, takket være Forfatterens lysende og varmende Humor og Sans ogsaa for Livets pudsige Sider. Om Aarets forskellige Arbejder, baade Karlfolks og Kvindfolks, om Husdyrbruget, Agerbruget og Sæterbruget, om Varernes Omsætning, Hjælperne i Arbejdet, Tjenestefolk, Husmænd og Gaardens gamle, trofaste Alt-mulig-Mand, de omrejsende Haandværkere, Kosten til Hverdag og ved Gilde og Højtid, Havebruget, Værnepligten og meget mere, giver Bogen paa engang grundige, værdifulde og underholdende Oplysninger.

Medens Ole Hersougs Bog, som han selv med sit lune Smil siger, nærmest handler om hvordan det daglige Liv artede sig hos en »Sofabonde« paa Østlandet, saa er der mere egentlig Almueskildring i *Ragnar Nordbys Bog Gamalt frå Vestfold II, I Arbeid og Helg* (udgivet af Vestfoldlaget 1933, 150 S.). Beretningerne falder ganske mundret efter de gamles Fortællinger, og er gengivet med den knappe og fyndige Udtryksmaade, som er den nordiske Almue egen. Medens Hersoug kun er en Mand først i 50'erne, og væsentligt skriver om sin og sin Fars Tid, bygger Ragnar Nordby, skønt selv en ung Mand, øjensynlig paa langt ældre Folks Fortællinger og Erindringer, og de Forhold han skildrer er derfor ganske anderledes primitive og gammeldags, hvilket dog til Dels ogsaa kan skyldes Vestfolds Forskel fra Hedemarken, og Forskellen mellem Storbonde og almindelig Gaardbruger. Medens Hersougs Bog gaar mere i historisk Retning, gaar Nordbys mere i folkloristisk. De to Bøger supplerer derfor udmærket hinanden.

Efter et lille Afsnit, *Trollskaap*, om forskelligt Troldtøj ude og inde, Huldre og Tusser og Tufter, Nisser, og anden Overtro, og en kort Skildring af Forholdene *ute og heime*, vilde Dyr og Fugle, Gaardenes Indretning, følger Hovedafsnittet om de gamle Arbejder og Skikke, baade Jordbrug, Sæterbrug, Tømmerflodning, Kulbrænding, Tjæresydning paa den ene Side, og Hverdagsliv med Spinding, Vævning, Vask, Bugning, Slagtning og Livet i Aarets og Livets Højtider paa den anden Side. Om Bygdelivet, Præst og Klokker, Haandværkere, Fattigfolk, Tjenestefolk, Tyve og Skarnsfolk, Sæder og Usædelighed m. m. handler næste Afsnit, og efter nogle faa Optegnelser om Sygdomsraad, Signing og Trylleord, Dans og Leg, slutter Bogen med en fyldig Ordliste.

Det er forbavsende, at et saa stort og fyldigt Folkemindestof har kunnet samles i en Bygd, der ligger saa forholdsvis nær ved

Kulturcentrene som Vestfold, men der ligger utvivlsomt ogsaa et stort og taalmodigt Indsamlingsarbejde bag. Bogen vil danne et frugtbart Sammenligningsmateriale med de i *Danmarks Folke-minder* udgivne Hjemstavnskildringer her fra Danmark.

Svend Aakjær.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR 1932.

Den for en årrække siden påbegyndte udsendelse af 4. udgave af *J. P. Trap: Kongeriget Danmark* (Gad) kan først siges at have fået sin afslutning nu, da sidste del af registret, personalregistret, er udkommet og derved gør værket tilgængeligt for enhver historisk-topografisk forsker, som slet ikke kan undvære denne håndbog.

Under redaktion af H. V. Clausen er udkommet en længere række hefter af et stort anlagt værk, som bærer titlen *Danmark* (Gyldendal). Undertitlen: Et rigt illustreret Værk i Digt og Prosa af danske Forfattere angiver, at denne publikation er tænkt som en afløser af C. C. Clausens og J. J. Niensens: *Danmarks Land*, der for en menneskealder siden så lyset som led i daværende »Frem«s udgivelse af »Den danske Stat«. Udgivelsen viser, at der stadig i det brede lag af folket er en levende historisk-topografisk interesse, og vil forfatteren kun benytte det reelle grundlag rigtigt og ikke i lyrisk form digte videre på halve sandheder, er et smukt billedværk som dette også af værdi. Den i oversigten 1931 anmeldte bog af Otto Rung om København var et særtryk af dette værk, og den følgende behandling af Sjælland, skrevet af professor Vilhelm Andersen, slutter sig nær op til den deri angivne retningslinie: en litterær-topografisk skildring af vort land.

H. Zangenberg og Hakon Spliid: Gamle Præstegaarde (Aschehoug). Man bliver skuffet, hvis man i denne bog tror at finde det så længe imødesete arbejde om vore herlige gamle præstegaarde. Det er nemlig kun, skal vi sige en trediedel deraf: billedstoffet, og endda knap det. Hakon Spliid er en tegner, der gør omhyggeligt rede for, hvad der særlig skal ses, og han er heller ikke bange for at understrege dette. Han er derfor en god illustratør af historisk-topografiske arbejder. I dette tilfælde er han blevet svigtet af forlaget, thi trykket er dårligt og står langt fra

mål med originaltegningerne (sammenlign hans arbejder til den senere anmeldte bog om Københavns gamle kirker). — Arkitekt Zangenberg har skrevet en oversigtsmæssig indledning til bogen, der altså nærmest skal opfattes som billedbog. Selvfølgelig vilde han være i stand til at skrive præstegårdenes bygningshistorie, om han blot havde hele materialet indsamlet; men der er vel endnu et stykke vej tilbage, inden dette omfattende arbejde er gjort. Om han også vilde være i stand til at løse den tredje side af opgaven, at skildre præstegårdenes indre historie gennem tiderne med den blanding af åndelige og materielle interesser, der var bundet deri, kan jeg ikke dømme om; men vist er det, at heller ikke denne side må savnes i det storværk, som vi altså endnu en stund må vente på.

Vilh. Lorenzen: Det gamle København som Arkitekturby (Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse). Københavns gamle bykerne er i disse år i støbeskeen. Den øgede trafik, bestræbelserne for at aflaste de mest overbebyrdede færdselslinier i den indre by, vil efterhånden fælde dødsdommen over adskillige kvarterer, der arkitektonisk har præget vor gamle hovedstad. Under disse omstændigheder har den energiske forening til gamle bygningers bevarelse ved sit 25 års jubilæum fundet det ønskeligt at påpege, hvad der absolut bør bevares, for at København kan hævde sit ry som særpræget historisk arkitekturby, og opgaven er blevet lagt i dr. Vilh. Lorenzens kyndige hænder. Det er et i høj grad instruktivt arbejde, som gennemgår »byen inden for voldene« fra kvarter til kvarter, og det er understøttet af et udmærket billedstof, bl. a. S. Werners og S. Bengtsons fortrinlige fotografier og Ch. Christensens instruktive tegninger.

Chr. Elling og Victor Hermansen: Holbergtidens København i Billeder fra Samtiden (Reitzel). Med understøttelse af Carlsbergfondet har Holbergsamfundet af 3. December 1922 udgivet dette morsomme billedværk. Kun enkelte af disse malerier af Johannes Rach og Hans Heinrich Eegberg, som findes på nationalmuseet, har tidligere været publiceret i topografiske værker i de senere år, og man savnede en samlet udgivelse, der giver et morsomt overblik over hovedstaden som den så ud i 1700'ernes midte. Kunstværker er disse malerier ikke, men som topografisk billedmateriale står de tilsyneladende højt ved deres redegørelse for alle arkitektoniske detaljer. Chr. Elling har givet en samlet arkitekturhistorisk oversigt over den tidsperiode, billederne repræsenterer, medens Hermansen har skrevet om det lidet, man kender til de to maleres personer. Derefter følger billederne, hvoraf de fleste er godt og klart gengivne, og til hvert af dem

er knyttet en kort redegørelse for bygningernes historie, hvorimod billedernes topografiske værdi kun i ringere grad er gjort til genstand for en behandling, og der savnes redegørelse for arkitekturens oprindelige farver.

Victor Hermansen: Københavns gamle Kirker. Tegninger af Hakon Spliid (Hagerup). Det er et meget smukt og monumentalt værk, der her er fremkommet, omfattende samtlige gamle kirker (ældre end 1861) i København, som endnu står. De er behandlet i aldersorden efter deres indvielse. Fra forlagets side er bogen tænkt som et sidestykke til Vilh. Lorenzens bog om »Gamle københavnske Huse«, der udkom i 1927. Tekstforfatteren meddeler beskedent, at tegningerne er det egentlige grundlag, hvortil teksten er knyttet, samt at denne tekst er en sammenfattende oversigt over ældre litteratur om de enkelte kirker. Når et sådant arbejde imidlertid udføres med virkelig sans for, hvad der i de ældre monografier har værdi, og når det gøres i et fyndigt sprog, som på en behagelig måde bibringer læseren et klart helhedsindtryk, vil denne også vide at skønne derpå, samtidig med at de mere indviende ved, at et sådant sammenfattende arbejde ofte bereder langt større vanskeligheder end det, der udspringer af egne materialestudier. — Hakon Spliid er en dygtig historisk-topografisk illustratør. Hvad enten han gengiver ren arkitektur, barokt snitværks snørklede detaillier eller en gravskrifts klare majuskler, fanger han øjet for både helhedsvirkning og for de små enkeltheder, som kan have betydning for den særlig interesserede. Og der er her intet sparet fra forlagets side for at give hans særlige streg det rette udtryk.

O. C. Nielsen har denne gang behandlet *Christiansborgs slotskirke* i en af sine små topografiske bøger.

J. H. Schultz: Den danske Marine 1814—48. II (Vilhelm Tryde). Denne bog rummer i afsnittet: Materiellets Tilvejebringelse, et meget detailleret stof af historisk-topografisk interesse, idet der heri behandles Slotsholmens, Bremersholms, Gammelholms, Nyholms og Flaadens Lejes historie fra de ældste tider, ledsaget af et stort billedstof, som desværre ikke altid fremtræder så godt som det burde. Fremstillingen er meget skematisk og så godt som udelukkende refererende, ligesom sproget falder noget tungt. Bogens mange oplysende enkeltheder er samlet gennem omhyggelige studier af såvel trykt som utrykt materiale, og den vil til enhver tid ved sin systematiske opsætning være et opslagsværk af værdi for enhver, der kommer til at beskæftige sig med disse områder inden for hovedstadens topografi.

Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie I. (Udg. af Frederiksborg amts historiske samfund). I 300-året for Frederikssunds tilblivelse er udkommet den vægtige 1. del af et historisk-topografisk arbejde om denne by og dens fosterbroder »inde i landet«. Forfatteren indleder med en vurdering af Isefjorden handelsforhold i ældre tider som understregning af årsagerne til Frederikssunds opståen og behandler i et senere afsnit de tilsvarende årsager til Slangerups fremkomst som købstad i midten af 1200'erne. Den tekniske opbygning af disse første afsnit giver et lidt forvirret billede, i hvert fald er forståelsen af den indre sammenhæng i udviklingen ikke tilstrækkeligt understreget deri. Slangerups placering som købstad er nu vistnok en af de værste opgaver, der i øjeblikket kan stilles forskere af disse emner, uden virkelige paralleler som den er både i det 2. kuld af danske købstæder, den tilhører, og det 1. kuld, der fremkom i 800—900'erne efter vor tidsregning. Det er vanskeligt at forstå fastlæggelsen af et akseltorv på den direkte landevejsforbindelse mellem Helsingør og Roskilde i så kort afstand fra kysten, der ellers står som det virkelig livgivende for landets andre købstæder. Kan man tænke sig, at det lille Mariakloster har spillet samme rolle som de tilsvarende, der skabte Mariager og Maribo? Drog dette anlæg virkelig så stærkt, at den vigtige sø-landevej, der dog lå så nær, blev opgivet? Vilde måske Roskildes købstadrettigheder være blevet krænket derved? Forfatterens overvejelser går ikke så dybt, at de spreder lys i mørket herom. Udover dette rejser arbejdet ingen problemer til principiel afklaring. Det er en gedigen, lidt tungt udformet udredning af en, eller rettere to købstadshistorier, som har sin største ejendommelighed i det sammenspil mellem dem, der opstod gennem århundrederne. Fremstillingen giver mange enkeltheder til dem, der vil vide meget. For dem, der ønsker mere almindelig oplysning, tabes overblikket let; men det er jo et område, hvor det er meget svært at trække grænserne, så alle bliver tilfreds. Det store noteapparat viser, hvor megen flid og energi der er lagt i arbejdet. Trykket (C. Nordlunde) er probert arbejde, og billederne er godt gengivet.

Axel Linvald: Bistrup. Byens Gods 1661—1931. (Udgivet af Københavns Kommunalbestyrelse). Danske Godshistorier er ikke almindelige. De sidste tyve år har vel knap set et par publikationer, der indgående behandlede godsers administration, og dog findes der mange velbevarede godsarkiver, omend de ikke alle er særlig let tilgængelige. Et specielt forhold har gjort sig gældende ved Bistrup, der i 1661 skænkedes byen København til

evig ejendom. Administrationen er foretaget af byens magistrat og har derfor affødt en livlig korrespondance, der gør det muligt at udrede godshistorien på et langt bredere grundlag end det ellers vil være tilfældet. Et indgående alment kendskab til vore landboforholds udvikling gennem tiderne er nødvendigt for at skabe et arbejde af så stor lødighed som dette. Der er i skildringen det rette ligevægtsforhold mellem udviklingen på godset og de krav og ønsker, som godsejeren, en hel by, repræsenteret ved skiftende tiders embedsmænd, har stillet til det, og dette samspil gør naturligvis bogen dobbelt interessant. Det videnskabelige noteapparat er selvfølgelig i den bedste orden og letter tilegnelsen betydeligt.

Albert Thomsen: Fra det gamle Holbæk. (Trykt som manuskript). Forfatteren har samlet en række avis-kroniker om Holbæks historie. De enkelte artikler, som skal og må have præg af deres tilblivelse, er alle grundede på indgående arkivstudier og viser forfatterens på en gang vederhæftige og artistisk dygtige fortælleform. Han havde ikke i en publikation af denne art behøvet i forordet at gøre undskyldning for det kaleidoskopiske indhold. Også dette har sin charme, og værdien af disse studier vil aldrig blive forrykket af en Holbæks historie, som forhåbentlig en gang vil fremkomme fra hans hånd. Detaillen har sin værdi men kan let overbrodere de købstadshistorier, der bør ses ud fra de lange udviklingslinier. Derfor er det godt at få enkelt-hederne fra hånden forinden. Stoffet er broget, og med ganske særlig glæde læser man det fortrinlige kapitel »Mens Graven kastes, Vuggen gynger —«, skrevet på grundlag af en dagbog, som er ført af en af Sct. Lucius' kirkes gravere, »den tavse Tilskuere til denne Livets og Dødens Parade«. Denne bog vil en gang blive en litterær lækkerbidsken inden for den historisk-topografiske litteratur.

P. Arnskov: Bogen om Slagelse. (Bøggilds forlag. Slagelse 1931). Når en stedkendt mand nærer en uudslukkelig interesse for sin by og gennem årtier samler stof sammen til dens historie, er det kun godt, at dette stof bliver tilgængeligt for andre. Når Slagelse hidtil kun har set nogle spredte forsøg til en topografi komme frem, de sidste endda for mere end 50 år siden, er det glædeligt, at der med et arbejde som det foreliggende kaldes på interessen for byens fortid. Mere end skildringer af byen gennem årene er det ganske vist ikke blevet, selv efter at udgiveren, Aage Bøggild, har taget manuskriptet under behandling, og skildringerne er endda temmelig spredte. Men når man tager i betragtning, at der ikke ligger noget systematisk arkivarbejde bag fremstillingen,

og når man går til læsningen under de ovenfor nævnte forudsætninger, må man erkende, at der i dette arbejde findes en redelig vilje til at yde det bedst mulige. For en ikke stedkendt synes de rent topografiske afsnit samt de af de historiske afsnit, som ligger inden for forfatterens eget erindringsområde, at være de bedste; men bogen rummer inden for næsten alle kapitler en mængde vel indsamlet stof, der altid vil have sin betydning. Manglen på direkte kildehenvisninger er dog følelig. Helt utilfredsstillende er egentlig kun afsnittene om byens markbrug og om dens handel og håndværk, og det hjælper ikke på sidstnævnte, at samtlige middelalderlige skræer er optrykt efter Nyrop: Danske gilde- og langskræer, hvilket kun er spild af plads. Bogens opbygning er temmelig løs, og der følges ingen art af kronologi. En detailleret indholdsfortegnelse og et register, som også delvis er sagregister, hjælper dog herpå. Billedstoffet er meget rigt, og i de fleste tilfælde godt gengivet. Også her har forfatteren gennem sin store topografiske billedsamling givet værket en betydelig værdi, idet ikke mindre end 58 billeder stammer herfra. Desværre er der ikke altid gjort forsøg på at datere billederne.

Om *Skelskør gennem 100 Aar* er der hos J. Gjellebøl, Skelskør, udsendt en bog.

(V. Hermansen og Povl Engelstoft:) *Køge Bys Historie*. (Udgivet af turistforeningen for Køge og omegn. Nyt nordisk forlag). Bogen er tænkt som en afløser af Anders Petersens forlængst udsolgte *Køge-topografi*. Den er blevet mere end det. For de ældste afsnits vedkommende er den blevet en anbefalelsesværdig type på, hvad der i øjeblikket forlanges af en købstadstopografi: klar og fast i opbygningen, letlæselig og uden at give afkald på selv de mindste detaljer af oplysende historisk-topografisk stof og dertil smukt trykt med et rigt og godt illustrationsmateriale. De mange forfattere har ikke fordærvet maden, og man mærker overalt en teknisk-dygtig redaktions faste hånd. Den geologiske underbygning er skrevet af A. S. Andersen, hvorpå H. C. Broholm tager sig af det ringe oldtidsmateriale. De to hovedafsnit, byens historie før og efter 1870 er skrevet af henholdsvis Arthur G. Hassö og L. Blander og A. Chr. Westergaard. Til det første slutter sig Hugo Matthiessens omtale af de mange smukke gamle gårde, til det sidste nogle mindre bidrag, politiske og erindringsmæssige, samt træk af Gl. Køgegaards historie.

Til Hassös arbejde er — efter den opgaves karakter, der er stillet ham — kun i ringe grad inddraget nyt arkivalisk stof, hvorimod alt, hvad der er trykt siden den gamle *Køge-topografis*

fremkomst, naturligvis er medtaget. Det er glædeligt at se, i hvor høj grad artikler fra de historiske samfunds årbøger kan komme til at sætte deres præg på et sådant revisionsarbejde, hvor de i høj grad letter forfatterens på så mange områder vanskelige opgave. Det må da også understreges, at Hassøs arbejde langt mere har det nyskabtes end det revideredes træk. Det er et både behændigt og dygtigt arbejde, der her er gjort. Bogens populære tendens afhænger i sin helhed af dette afsnit, og forfatteren har ikke svigtet. Hans teknik er i bedste orden, så at fremstillingen og følgeordenen er logisk. Særligt oplysende stof, der dog vejer tungere end den løbende fremstilling, er sat med mindre typer (enkelte afsnit deraf er måske lidt for detaljerede). Kedeligt nok er manuskriptet blevet til før der kunde drages nytte af 2. række af repertoriet over Danmarks breve fra middelalderen, som indeholder et særlig rigt stof til denne bys historie og topografi, bl. a. den store markskels-sag fra 1460'erne. — Det andet af de store historisk-topografiske afsnit har givet forfatterne et omfattende arbejde, som de har skilt sig smukt fra i betragtning af, at et stof, der ligger så nær vor egen tid, er særlig vanskeligt at behandle, så at det ikke får karakter af at være enten tendentiøst eller tørt statistisk. Det rummer i let tilgængelig form en mængde oplysende stof. Noteapparatet og billedredaktionen er i den bedst mulige orden.

Danske Byer og Sogne. Historiske og personalhistoriske Oplysninger om Land og By. 1. Bind. *Maribo Amt.* (Vort Lands forlag, Krohns og Harald Jensens bogtrykkeri, Kbh.). I stort kvartformat er påbegyndt udgivelsen af en række amtsbeskrivelser, der ligesom de i sin tid udsendte bind »Danske Byer og deres Mænd«, gør indtryk af at være en blanding af historisk-topografiske oplysninger og reklame for en række virksomheder. I modsætning til hine små bind, der var anlagt på ved prisbillighed at nå ud i befolkningen, er denne publikation dyr, men udstyret er også langt fornemmere. De historisk-topografiske afsnit er lige så ujævne som nævnte bøgernes, men der er for den nyere tids vedkommende en del stof af værdi, og arbejdet kan måske — om det kan gennemføres — blive af betydning både for nutiden og for senere topografiske behandlinger. Også i billedstoffet er der en del nyt.

Sigvart Werner: De fynske Øer (Frimodt). Med et forord af Johannes Jørgensen har den dygtige fotograf udsendt en række bedårende billeder, som Danmarks naturfredningsforening har udgivet.

Achton Friis: De Jyders Land. Illustreret af Johannes Larsen og Forfatteren. (Gyldendal).

Otto J. Hammerich: Fra Fladstrand til Frederikshavn. (Vogelius' bogtrykkeri, Frederikshavn). Bogen er en række små bidrag til byens historie, der ikke udgiver sig for mere end, hvad der er »hørt og set«, og som navnlig vil have interesse for gamle Frederikshavnere.

P. C. Knudsen: Aalborg Bys Historie. II. (I kommission hos Viggo Madsen, Aalborg). Udgivelsen af dette arbejde er omtalt i dette tidsskrifts 9. bind pag. 271 f. Det nye bind omhandler byens jorder, lystanlæg og haver samt dens offentlige bygninger. Afsnittene kommer så underlig tilfældigt mellem hinanden, og deres indhold er mere end tilfældigt. Billedstoffet er morsomt og særdeles godt gengivet.

P. Severinsen: Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar (Lohse). Bogen er vægtig både i hånden og i tanken. Den er naturligvis stærkt præget af at være skrevet af en mand, der både er præst og historiker, og som søger at dele sol og vind lige ligt mellem det kirkehistoriske og det topografiske stof. Lad være, at det ikke altid er lykkedes og at bogen i højere grad handler om stadens religiøse liv i alle dens faser og navnlig i middelalderen end strængt taget om domkirkens historie — også et bidrag af denne karakter er af stor værdi, når det er så dygtigt gjort som dette. Kilderne er — som man også efter forfatterens forord måtte vente det — ikke udnyttet lige rigeligt for alle tidsperioders vedkommende, men alligevel gør bogen et homogent indtryk. At bogen, som forfatteren ønsker det, skulde blive en folkebog for stiftets menigheder, er næppe tænkeligt, selv om forfatteren ærligt har søgt at omsætte sin grundige viden i populært sprog. Det vil føre for vidt at komme ind på den digre bogs enkeltheder selv fra det snævrere område, der har rent topografisk interesse, og det skal kun anføres, at arbejdet har en fast opbygning, der gør det let at finde sig til rette deri. Også det videnskabelige noteapparat er i den bedste orden.

Cl. Clausen: Horsens Statsskole 1532—1932. (Holms boghandel, Horsens). Skolen er stiftet ved gavebrev fra Frederik I. Jubilæumsskriftet giver foruden det økonomiske og undervisningsmæssige grundlag for skolens udvikling gennem tiderne, en del skoleminder, skrevet af tidligere elever fra tiden o. 1850 til nutiden. Skildringen af den ældre historie er i udpræget grad holdt inden for murene, og der er intet gjort for at sætte den i forbindelse med købstadens historie, således som en gennemgang af byens ældre arkivalier vilde have formået det.

Jens Chr. Frederiksen: Historiske Efterretninger om Holsted Sogn (P. N. Pedersens boghandel, Holsted, 1931). Både titlen og

indholdets placering tyder på, at forfatteren inden for sit snævrere område har taget O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred til forbillede, hvori Holsted sogn kun omfatter små 7 sider. Det er intet dårligt forbillede at have, men resultatet af forfatterens arbejde viser også, at de forløbne 62 år endnu kun har haft ringe indflydelse på de fleste herreds- og sognebeskrivelser form. Hvad der i 1870 var godt stof, dels fordi sådanne udgivelser var sjældne, dels fordi man den gang endnu ikke skrev for et bredere publikum, ægger nu til spørgsmål om, hvor mange interesserede et sådant arbejde får i tale. Let tilgængeligt er det så sandelig ikke med dets ophobning af detaljerede og optryk af dokumenter. Nægtes kan det ikke, at stof er der i et sådant arbejde, et stort og tilsyneladende godt stof, indsamlet med flid på landsarkivet i Viborg, og selv om det ikke er kraftigt understreget i teksten, føler man dog i de sidste kapitler den stærke overgang til noget helt nyt, der udviklingsmæssigt dokumenterer sig efter jernbanernes anlæg. Formår en bog i denne skikkelse at vække virkelig historisk interesse på egnen, ja så må en mere skriveteknisk betonet kritik pakke sammen og indrømme, at alt er godt, og at det er virkelig fortjenstfuldt, at stedkendte folk gør et så stort og uegennyttigt arbejde til glæde for hjemstavnen. Der er andre, der er kommet adskilligt lettere, men også dårligere til en sognebeskrivelse end denne forfatter, som har forenet gode evner for opgaven med megen flid.

Inden for tidsskriftrækkerne er der sket det ganske morsomme, at noget gammelt er blevet nyt, idet det jyske historisk-topografiske selskab er blevet slået sammen med Jysk Forening for Historie og Sprog, og det gamle tidsskrift »Samlinger til jysk Historie og Topografi« har taget navnet »Jyske Samlinger«, som det allerede længe har båret mand og mand imellem. Redaktionen er blevet lagt i så kyndige hænder, som landsarkivar Svend Aakjærs og postmester Carl Klitgaards, og man må nu håbe, at det må lykkes disse at fremskaffe bidrag, der kan give tidsskriftet et særpræg. Jylland er nu helt overspundet af de historiske samfunds net, der så godt som alle arbejder dygtigt og målbevidst inden for deres områder, ja enkelte endda ud over disse og ind på andres. Dette ganske vist langt ældre tidsskrift, der har set de yngre konkurrenter vokse op og delvis tage magten fra det, har sin særlige opgave i at fremkalde og fremføre afhandlinger, som behandler Jylland som helhed eller større områder deraf, sammenfattende artikler, som på det historisk-topografiske område trækker hovedlinierne op for det, som er karak-

teristisk for denne særprægede del af landet. Om en egentlig konkurrence behøver der således ikke at blive tale!

I Fortid og Nutid har Kai Uldall fortsat sin afhandling om Kirkens profanbenyttelse i ældre tid med afsnit om deres anvendelse som fyr og sømærker, som biblioteker, bogudsalg, handelssteder, gildsteder, herberger, scener fra skuespil og endelig som arkiver, raritetskabinetter og oplagsplads af forskellig art.

Chr. Axel Jensen har i en artikel om Cornelis Floris arbejder for Danmark (Tilskueren) beskæftiget sig med tre arbejder af den nederlandske kunstner, som hidtil ikke har været så påagtede som de velkendte: Frederik I.s gravmæle i Slesvig domkirke, Christian III.s i Roskilde domkirke, Niels Langes og fru Abel Skeels i Hunderup kirke ved Ribe og Herluf Trolles og Birgitte Gøjes i Herlufsholm. Det drejer sig om en lille altertavle i Herlufsholm fra 1568, vægtavlen (skoletavlen) i Helsingør Olai-kirke fra samme år og døbefonten i Sønderborg slotskapel. Enhver, der kommer til at beskæftige sig med disse lokaliteter bør kende denne lille fine studie.

Fra *København* (Hist. meddelelser om Kbh.) beretter Fr. Weilbach om fundet af en række tegninger af slotte og offentlige bygninger, som er blevet udført i tiden omkring 1830, og han benytter dette fund som udgangspunkt for en redegørelse for *den kongelige vogngård ved Christiansborg* på nuværende Thorvaldsens museums plads. Desuden gør han rede for de øvrige bygninger langs slottets vestside og retter de fejl, der hidtil har gjort sig gældende med hensyn til dette kompleks' topografi og arkitekturhistorie. — Et efterladt manuskript fra Villads Christensens hånd behandler skrædernes laugshus på *Gammelholm* i gården »Stadt Breslau«. Foruden bidrag til laugets historie gives der en række fortrinlige oplysninger til gårdens og gadens topografi. — Carl C. Christensen har givet et både morsomt og interessant bidrag til *Christianshavns* historie ved at behandle »Kierulffs Have« ved kanalen. Ikke alene udredes stedets topografi lige fra de opfyldninger i 1600'ernes midte, som skabte de arealer, hvor siden de militære laboratorier opførtes, men en række andre bidrag til Christianshavns topografi drages med ind i undersøgelserne.

Fr. Weilbach har i »Tilskueren« skrevet om *Store Mariendal* på strandvejen i anledning af den karakteristiske bygnings omdannelse til prinsessebolig. Den har ved denne lejlighed fået en pietetsfuld rekonstruktion af Ejnar Dyggve, og Weilbach giver en oversigt over dens bygningshistorie og drager sammenligninger med huset Allégade 6 på Frederiksberg, som han mener ligeledes skyldes Philip de Lange.

Det er vel hidtil kun mere rygtevis kommet de interesserede for øre, at man ved restaureringsarbejderne på *Kronborg* har truffet så store rester af slottet Krogen, at denne bygning, som man vel egentlig troede var helt forsvundet, nu kan give et godt kendskab til et af vore middelalderlige fæstningsanlæg. Besøgende har endvidere set, at man har restaureret så behændigt, at en ikke ringe del af det fundne lader sig se i slottets nuværende rum. Med begærlighed afventer man det værk herom, som Francis Beckett har under arbejde; men som en trøst for de utålmodige har Knud Klem løftet sløret for de store træk i fundene (Tilskueren) og har vedføjet et velvalgt og oplysende billedstof.

Johannes Tholle har skrevet om haverne i købstæderne i *Frederiksborg amt* (årbogen), ligesom han i »Fra Holbæk Amt« har skrevet om *Lerchenborgs* have. Om den middelalderlige altertavle i *Havrebjerg* kirke har V. Thorlacius Ussing skrevet i »Tilskueren«. Han henfører den til samme mester, der har lavet altertavlen i Neukirchen i Oldenburg.

I »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« har Hugo Matthiessen gjort rede for udgravningen af Sct. Laurentii kirke i *Roskilde*. Afhandlingen er holdt i større træk end den tidligere redegørelse i Fra Københavns Amt 1931, men flere af billederne er kommet bedre til deres ret i »Arbejdsmarken«s større format, bl. a. det fortrinlige billede af den interessante flisebelægning og den oven på denne murede grav.

Præstø amts årbog er præget af det 10. danske hjemstavns-kursus, hvis foredrag er blevet trykt heri. Ud over de enkelt-heder, der kan plukkes ud af artiklerne, findes egentlig topografisk stof kun i Eiler Haugsteds om de store herregårde i Østsjælland før 1788 og navnlig i Otto Langballes om Højerup kirke. Steen Eiler Rasmussens artikkel om byplanlægning før og nu er kun med en meget tynd tråd knyttet til Køge.

Litteraturen om Lolland-Falster er udelukkende knyttet til årbogen. Chr. A. Jensen og M. J. Termansen har skrevet om altertavlen i *Landet* kirke fra ca. 1580 med dens blanding af gotik og renaissance. — Svend Jørgensen har optaget det så sparsomt dyrkede område: færggårde og landevejskroer. Indledningen om kroholdets historie i Danmark er et lidt tyndt opkog af en andetsteds publiceret, ikke særlig dybtgående studie over dette emne, men skal også kun tjene som optakt til skildringer af de lokale forhold på øerne, der efterfølges af et kapitel om *Grønsund* færgegård (Borrehuset). Der er ingen oplysning om, at artiklen vil blive fortsat. Er dette ikke tilfældet, er det foreliggende kun en mundsmag på noget, der gennem virkeligt arbejde med emnet

kunde give stof af både almen og lokal interesse. Billederne er ikke gode. — Charles Christensen gør rede for de nyeste undersøgelser vedrørende klostret i *Nykøbing* og ledsager det med gode og oplysende opmålinger.

Som led i de bestræbelser, der fra flere hold er gjort for midt i denne herregårdens slagtningsstid at redde *Brahetrolleborg* med hele dens indbo og kunstskatte som et minde både om et kulturhistorisk afsnit og om den værdi, herregården iøvrigt repræsenterer som hjemsted for mænd, der satte sig dybe spor i landets udviklingshistorie, har Louis Bobé skrevet et varmt følt indlæg i »Tilskueren«, ledsaget af en række fortrinlige billeder af gården og — navnlig — af dens kunstskatte. — Chr. Behrendt har skrevet om en oldtidsboplads på *Hindsgavl* mark (Særtr. Fyns Tidende ²³/₁₀ 1932). — I årbogen for Odense og Assens amter beretter V. Woll om et inddæmningsprojekt af *Taarup strand* ved Kerteminde fra 1726. Johannes Berg har meddelt bidrag til *Dalum klostres* historie efter reformationen. J. C. A. Carlsen-Skiødt meddeler historiske optegnelser om *Helnæs sogn*, ledsaget af ret gode og oplysende fotografier og kort, men iøvrigt ikke gående ud over de rammer, som denne forfatter nu engang har afstukket for sine sognebeskrivelser. Endelig er påbegyndt et omfattende bidrag til *Baag herreds* historie på grundlag af ældre artikler og med gengivelser af by- og markkort.

Bidragene fra Jylland er som sædvanlig talrige.

Fra *Vendsyssel* kan nævnes, at Anton Jacobsen, der gennem årene på eget forlag har udgivet en række studier fra hjemstaven »Vendsyssel Land og Folk«, i det nu udkomne 10. hefte bl. a. giver bidrag til *Børglum klostres* historie og omtaler Sæbygaard birketings to galger. — Fra vendsysselske årbøger skal understreges Poul Nørlunds artikel om udgravningerne af *Rugtved*. Atter har et historisk samfund, bistået af særlig interesserede lokale kræfter, bidraget til, at Nationalmuseets sagkyndige har fået adgang til at foretage en undersøgelse, som der måske ikke var blevet tid, råd og lejlighed for museet at foretage inden for en overskuelig tid. Der ligger landet over en række voldsteder som sidste minde om middelalderens herreborge, som nationalmuseet på grund af hundrede andre påtrængende opgaver ikke har fået midler og tid til nærmere at undersøge. Er der imidlertid på egnen den rette ånd, og sættes der kræfter ind derpå, kan enkelte ønsker opfyldes, som det nu er sket med *Rugtved voldsted*. Nørlund anslår borgens anlægstid til 1300'ernes begyndelse og klarlægger befæstningsplanen. — C. Klitgaard har offentliggjort et bidrag til *Aggersunds* historie som handelsplads

på Christian IV.s tid. — Opmærksomheden må også henledes på H. Zangenbergs artikel om gammel byggeskik i Vendsyssel og Thy i Turistforeningens årbog.

J. C. Jacobsen har (Fra Thisted Amt) sluttet sin artikel om *Aagaard* og dens ejere (se oversigterne 1930 og 1931), og C. Klitgaard har ud fra en synsforretning fra 1633 givet et godt bidrag til Aagaards bygningshistorie, der, selv om der ikke senere skulde findes andre oplysninger, fæstner et godt billede af gården. — N. P. Pedersen har på grundlag af en dagbog og en gammel vejjournal givet en række meddelelser om *Klitmøller*.

Johannes Tholle har skrevet om havedyrkningen på *Mors* gennem skiftende tider (Hist. årbøger for Mors). — Marius Dahlgård har i samme årbog skrevet om *Dueholm kloster* og efter diplomatariet trukket hovedlinierne op til dets historie i den katolske tid. Det er et meget tyndt bidrag, der næppe kan være påkrævet efter den litteratur, der foreligger om emnet. Tages således kapitlet »Lidt om klostrets bygning«, giver »Trap« et næsten tidobbelt udbytte. Årbøgernes læsere er efterhånden for godt vant til at have glæde af en artikel som denne, hvis sprog end ikke er godt. — G. Th. Gravesen leverer bidrag til *Ljorslev* og *Ørding* sognes historie, øjensynlig første del af en række bidrag. Der indledes med en gennemgang af stednavnene, et vanskeligt studium, der alt for ofte fører sine læge dyrkere på afveje; men der svæves også ud over andre problemer, som ikke alle er lige klart og rigtigt belyst. — Johan P. Hovmøller meddeler betragtninger over byggeskikken på Mors.

A. F. Blomberg har i »Jyske Samlinger« skrevet en interessant artikel med bidrag til *Aalborgs* handel i 1600'ernes sidste halvdel. — Hans Kjær har skrevet indgående om »Jens Langknivs Hule«, langdyssen ved Ulvedal i *Frederiks sogn* på Alheden. (Nationalmuseets Arbejdsmark).

Fra Aarhus amt kan anføres, at Jørgen Olrik har oversat *Øm klosterkronike* (Aarhus Stifts Årbøger), der yderligere er udkommet som særtryk. — Niels Kristensen meddeler træk af *Grundfjor* skoles historie. — De af Aage Simonsen fremsatte betragtninger over Vor Frue kirke i *Horsens* (se oversigten 1931) har kaldt Vilhelm Marstrand frem med en oversigtsmæssig behandling af byens anlægshistorie, som atter har fremkaldt replik og duplik i spørgsmålene om såvel sognekirken som byens tilblivelse. — I en artikel »Da Kongerne stredes ved Aarhus og Helgenæs« har Regnar Knudsen ved at se egnens runestene i ny belysning ydet bidrag til egnens topografi. — Ved en mærkelig fejl i omtalen af *Århus* karmeliterklosters udgravning i oversigten 1931 har

arkitekt Steen Eiler Rasmussens navn indsneget sig i fremhævelsen af grundplanen. Denne var udarbejdet af Haugsteds dygtige medarbejder, snedkermester Thorvald Rasmussen, som også var en fortrinlig støtte for arbejderne i Øm i sin tid. — »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« bringer en artikel af C. M. Smidt om *Kalø*. Vort sparsomme kendskab til de middelalderlige borganlæg har herved fået en værdifuld forøgelse, idet forfatteren efter fornyede undersøgelser i 1931 har kunnet give en grundplan over den i hovedsagen firkantede ringmur med de mellem hovedgården og den søndre gård liggende bygninger, hvortil Store tårn hører. Midlerne til en udvidet undersøgelse af borgpladsen er desværre endnu ikke tilstede. Anlægstiden sættes til 1300'ernes første halvdel.

Kai Uldall har skrevet om de gamle kirkeriste på *Nørre Bork* og *Lønborg* kirkegårde (Hardsyssel årbog), og August F. Schmidt har sammesteds givet en oversigt over dr. Oluf Nielsens historisk-topografiske arbejder om *Ringkøbing amt* samt har genoptrykt de i »Fortid og Nutid« tidligere offentliggjorte oplysninger om Oluf Nielsens efterladte studier og ekscerpter til de forskellige herreders topografi. — Om *Vestjyllands* oldtidsbebyggelse har N. Overgaard offentliggjort en studie i »Jyske Samlinger«. Han lægger til grund herfor et område begrænset af Storaas, den jyske ås, Skernåss sydligste forgreninger og vesterhavet, fordi han her mener at finde færre »lag« mellem oldtid og nutid. Resultaterne af denne undersøgelse mener han dog allerede nu i hovedsagen at kunne overføre på den øvrige del af landet. Forfatteren gør op med samtlige opfattelser, der hidtil er fremsat af såvel geologer, landbrugs- og forsthistorikere som arkæologer (topografer) og kommer til det resultat, at de alle tager fejl, ja går endog så vidt, at Sophus Müllers og Vilhelm la Cours arkæologiske standpunkt reduceres i den grad in absurdum, at deres udgivne beboelseskort efter hans mening viser samtlige *ubeboede* steder i områderne. Disse nye ord på bjerget vil sikkert ikke komme til at stå uimodsagt! Om end noget af det, forfatteren fremfører, kan se følgeslutningsmæssigt rigtigt ud, må man reagere kraftigt over for det meste, og man mærker alt for hyppigt forfatterens anstrængelser for at presse alt ind i den formel, som skulde bevises at være rigtig. Den fuldstændige afvisning af havfiskeriets betydning er neppe sund, og hvorledes forfatteren senere hen vil klare sig over for de oldtidsbebyggelser, der er fremdraget i Thy og Himmerland, står ikke klart. Desuden bygger han helt igennem på, at beboelsesforholdene udelukkende er afhængig af jordens evne til at yde fuld ernæring uden hensyntagen til den ved

samfærdsel mulige handel, der dog selv under de mest primitive forhold ikke kan lades ude af betragtning.

En række spredte men på omhyggelige arkivstudier udarbejdede bidrag til *Vejle* bys historie i enevældens første årtier er publiceret af Johan Hvidtfeldt (Vejle amt). — J. Carl Christensen har fremdraget et videbrev 1747 fra *Lindved*, og Rasmus Mortensen har meddelt nye fund til belysning af jærnudvindingen i amtet. — Johan Hvidtfeldt skriver om færgevæsnet ved *Vejle fjord*. Der burde have været vedføjet et kort. — Til *Koldings* historie har Ludvig Thomsen leveret et interessant bidrag ved at berette om musiklivet i 1880'ernes begyndelse. — Aage Simonsen har behandlet almueskolerne under *Bygholm* gods 1742.

Rasmus Mortensen har i »Fra Ribe Amt« fortsat sine studier over oldtidsjernet (se oversigten 1931), en omhyggelig og detaljeret undersøgelse, der er støttet af skitser og mikrofotografier af slaggeprøver. — På samme måde som meddelt under Hardsyssel har August F. Schmidt skrevet om dr. Oluf Niensens arbejder om Ribe amt. — H. P. H. Novrup beretter om en i nyere tid opstået landsby *Vibæk* i Alslev sogn, ligesom han har skrevet om en udskiftning i *Grimstrup* sogn.

Hans Kjær har (Nationalmuseets Arbejdsmark) givet en oversigt over fredlysning af fortidsminder i *Sønderjylland*, ledsaget af en række udmærkede fotografier over de forskellige dysser og jættestuer. — I stedet for en sønderjysk årbog er udkommet festskriftet til H. P. Hansen.

NY LITTERATUR OM ALMUEKULTUR OG FOLKEMINDER.

I 1932 udkom fjerde Bind af *Evald Tang Kristensens* Hovedværk: *Danske Sagn*, Ny Række (C. A. Reitzels Forlag, 466 S.), udgivet af *Johannes E. T. Kristensen*. Det indeholder *Personsagn*, hvoraf der findes ikke mindre end 1261 Optegnelser, inddelt i syv Afdelinger: Småkonger og deres Fejder, Konger, Fjenders Indfald; Herremænd, Fruer, Jomfruer; Præster; Forskellige Personer; Røvere, Drabsmænd og Tyve; Strandinger; Pest og Sygdomme. Man vil heraf se, at det er ret vidt forskellige Områder af vor Sagnverden, der er repræsenteret. Det giver da også et godt

Indtryk af Sagnannelser om bestemte Mennesker. Meget ofte er det om kendte Folk, Sagnene er digtede. Hyppigt indeholder de Vandremotiver, men det er dog ikke sjældent, de også meddeler Træk af særlig Art. Selvom det er en Fornøjelse at hellede Personalhistorikerens og Hjemstavnsforskeres Opmærksomhed på Værket, gør man det selvsagt med det Forbehold, at de må være klar over, at talrige af Sagnene ikke kan stå for en historisk Analyse. Især skal Sagnene om historisk kendte Mennesker bruges med Takt og Kritik. Man må stedse erindre, at Sagnene kun er Udslag af Folkets mer eller mindre tilfældigt vakte Interesse eller Mishag for dette eller hint Menneske. Alligevel bør man ikke undgå Folkesagnenes Vidnesbyrd. De indeholder nemlig mangan Gang ganske fortrinlige Oplysninger, dels til en personlig Karakteristik, dels til Forklaring af Almuens Opfattelsesevne og dens Lyst til at erindre og forstå ejendommelige Tildragelser. — *Anders Uhrskov* udsendte 1932: *Sjællandske Sagn* (Gyldendal, 191 S.), der på fortrinlig Måde supplerer, hvad der hidtil er optegnet; det er den første Sagnsamling, hvori så at sige alle Egne af Sjælland er repræsenterede med Sagn af forskellige Typer. Alle Sagnene stammer fra en Række Optegnere, hvoraf en Del er Højskole-, Landbrugsskole-, Efterskole- og Friskoleelever. I den sidste halve Snes År har Uhrskov stået i Samarbejde herom med en Række af de nævnte Skolers Lærere. »Sjællandske Sagn« er inddelt i Grupper efter Sagnenes Hovedtanke. På den Måde kan to Sagn, der knytter sig til samme Sted, findes — omend i forskellig Fortælleform — to Steder. Vanskelighederne ved Gruppeinddelingen har Uhrskov afhjulpet i ikke ringe Grad ved at forsyne sin Bog med meget udførlige Registre.

Hans Ellekilde har i det lille bornholmske Årshefte: *Gammelt å Nyt* (1932, 34 ff.) i en Afhandling om Sagnene knyttet til Borresø givet en udmærket Prøve på, hvorledes en Sagnkreds bør undersøges. — *Hakon Müller* har (Fra Frederiksborg Amt 1932, 35 ff.) på lignende Måde gransket Sagnene om Esrom Søs Tilblivelse og om Broder Rus, Djævelen i Esrom Kloster. Dette tillokkende Emne har Hr. Müller gjort til Genstand for en fortræffelig Undersøgelse. — Det er et stort og nyttigt Arbejde, *Inger Margr. Boberg* har taget sig på ved at sammenstille og tolke Sagn og Overlevering om vore Oldtidshøje; denne Gang i meget udførlige Afhandlinger i Fra Frederiksborg Amt (1932) og Bornholmske Samlinger (1932). I de nordsjællandske Højsagn lægger man Mærke til, hvorledes Højfolkene har deres natlige Færdsel fra Høj til Høj og gennem visse Gårde, medens på Bornholm Underjordsfolkene, der tænkes at bo i Højene, straffer dem,

som går dem for nær. — I Historisk Årbog for Mors 1932 har undertegnede udgivet og tildels kommenteret de til Øen knyttede Kongesagn. Her er Sagn om Kong Fegge, Hamlet, Harald Blaa-tand m. fl., men ingen af dem kan med historisk Hjemmel henlægges til Mors. De er imidlertid interessante Vidnesbyrd om, hvorledes kendte Oldsagn kan stedfæstes til Lokaliteter, der har Navne (Feggeklit, Blåborg o. s. v.), som let fastholder Sagn, der kendes ad litterær Vej. — I en udførlig Afhandling i Bornh. Saml. 1932 polemiserer *Hans Ellekilde* imod Dr. M. K. Zahrtmann om Kampen i Malkværnsskansen den 9. Juni 1645. Det er helt fængs-lende at læse den subtile Afhandling, som måske bliver imøde-gået af Hr. Zahrtmann. — En Sagngruppe, der til Forudsætning har folkemedicinsk-magiske Trosforestillinger, har jeg undersøgt i Danske Studier 1932, 33 ff. i Afhandlingen: Hultræer i Dan-mark. Et Hultræ er et Træ med et Hul i (igennem Stammen, imellem en udgroet Gren og Stammen o. s. fr.), hvorigennem syge Børn blev trukket, for at de kunde blive helbredte. Smygningen gennem det snævre Hul i Træet har man sikkert ment kunde frembringe Helbredelse, fordi magiske Kræfter ved det nøgne Barnelegemes Berøring af Træet samtidig kom i Virksomhed, ligesom den mere eller mindre intense Gnidningsmodstand mel-lem Træ og Legeme jo også iflg. primitiv magisk Tankegang måtte fremme Træets Evne til at optage Sygdommen i sig. Det anførte Synspunkt er fremsat som Forklaring på Hultræskurene i Modsætning til den af Kr. Nyrop hævdede Opfattelse af Gen-nemkrybningen som en symbolsk Fødsel¹). — *Hans Knudsen* meddeler i Danske Studier 1932, 69 ff. Oplysninger om en *Båre-prøve* på Udby Kirkegård på Fyn, medens *C. Klitgaard* (smsts., 183—85) anfører nogle fra jydsk Tingbøger hentede Eksempler på Båreprøver og Bøn om Jertegn. — Mindre Sagnbidrag findes i *Jeppe Aakjærs Fra Sallingland til Øresund* (1932), 23—24, 178, hvor jeg har kommenteret Aakjærs Ungdomsoptegnelse af Sag-net om Trolden og Bruden, knyttet til Højslev Kirke i Fjends Herred, medens jeg i *Fra Klim Sogn* II (Thisted Årbog 1932) har meddelt Sagn og Folketro fra Klim i Vester Han Herred. — *Anton Jakobsen* omtaler i Vendsyssel, Land og Folk X (1932), 69 ff. Spøgeriet på *Sæbygård*, især om Fru Elisabeth Bille, død 1723, hvis Genfærd flere har set. Der anføres adskillige Vari-anter. — *Esbern Jespersen* giver i Hardsyssels Årb. 1932 i en lille

¹) *Johannes Tholle* har i Gads danske Magazin (September 1932) i en lille Afhandling: *Skæbne-Træer* bl. a. suppleret, hvad der i 1928 fremkom i Danske Studier om Brandtræer. I Sønderjydske Maanedsskrift er der det sidste Ars Tid offentliggjort mange Sagn om disse Træer.

Undersøgelse: *Stendyssen ved Præstbjerg* i Vinding Sogn fortrinlige Oplysninger om dette Sagnsted, som han mener oprindelig har været en hedensk Harg (jfr. Stenkast i Danmark, D. St. 1929). — *Chr. Heilskovs Arbejde: Bælum gennem syv Sekler* (Fra Himmerland og Kjær Herred 1932) indeholder hist og her Sagn (Troldre i Høje, Genganger, Julevognen på Vorgård) knyttet til visse Lokalteter, medens *Gustav Lind* i Vejle Amts Årb. 1932 anfører et Sagn fra Bramdrup om en under et Egetræ nedgravet Skat. Det hører til den særlig i Silkeborgegnen kendte Sagngruppe om Kongeløser (se Danmarks Kæmpesten, 107 f.). — *Hans Kjær* (†) har i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932, 29 ff. udførlig omtalt »Jens Langknivs Hule«: en Langdysse ved *Ulvedal*, Frederiks Sogn, hvortil flere Sagn er knyttet. — I Vejle Amts Årb. 1932, 135 ff. har nærv. Forf. samlet det Folkemindestof, der kendes fra Vejlbys Sogn N.-Ø. for Fredericia. Et enkelt af de dystre Sagn, der er knyttet til *Trelldenæs*, gør *Achton Friis* til Genstand for en særlig Omtale i sit fængslende Værk: *De Jydere Land*, hvori man, foruden så meget andet, hist og her træffer på Folkesagn eller kulturhistoriske Oplysninger. — *H. P. Hansen* og *Peter Skautrup* offentliggør i Sprog og Kultur forskellige Folkemindeoptegnelser. Særlig mange og fortræffelige Folkeminder af næsten alle Arter findes i Sønderjydske Månedsskrift og Fynsk Hjemstavn. Det bornholmske Årsskrift *Gammelt å Nyt* indeholder også Optegnelser af Sagn, Tro etc., ligesom der i Danske Folkemaal kan findes Ting af folkløstisk Interesse.

Fortids Vankundighed og *Overtro* får man et stærkt Indtryk af ved at læse *H. K. Kristensens* dygtige Arbejde om *Hekseprocesser i Vardeegnen* (Fra Ribe Amt 1932). Hr. Kristensen er nu færdig med sine Undersøgelser over dette triste Emne. Selvom det ikke altid just var Klogskab, der lå til Grund for Folks Brug af og Tro på kloge Folk i gamle Dage, er det dog morsomt at læse *H. P. Hansens* Bog »Kloge Folk« og *Jeppe Aakjærs* Anmeldelse af dette Værk. Aakjærs Artikel, der indeholder selvstændige Oplysninger, er nu udgivet i Fra Sallingland til Øresund (1932), 38—43.

I *Landsbylovene* findes en stor Mængde Oplysninger om Sædvaner, Arbejder og Gildelav, og det er fuldt berettiget at henregne Viderne og Vedtægterne blandt vore bedste Kilder til Kundskab om Kulturforhold i Fællesskabstidens Landsbyer. Det er således en ikke helt ringe Del værdifulde kulturhistoriske Enkeltheder, der nu kan læses i *Vider og Vedtægter* IV (1932). Foruden dette Bind er der i 1932 udgivet et Videbrev fra Lindved

(Vejle Årb. 1932) fra 1750 af *J. Carl Christensen*, medens hans Søn *Jens Hedegaard Christensen* i *Jydske Samlinger* 5. Rk. I, 100—118, har offentliggjort Varde Videbrev fra 1737. Endvidere har *H. K. Kristensen* i *Hardsyssels Årb. 1932*, 136—41 meddelt Vide og Vedtægt for Sønder Bork Marsk fra 1639. En smuk Prøve på, hvorledes Landsbylovene kan omskrives og genfortælles i folkelig Stil, har *Jeppe Aakjær* leveret i sin Afhandling: *Fra Bondefællesskabets Tid* (Muld og Mænd 1932, 7—17). Det er især Viderne fra Fly, Estvad, Søgård og Dølby, Aakjær behandler. Han supplerer Lovenes Oplysninger om Landsbylivet med nogle Studier i Tingbøger, der indeholder livfulde Enkeltheder om Marktrætter m. v. En af Aakjærs værdifulde Optegnelser fra 1883—84 indeholder en Skildring af et *Bystævne*, der nu påny er udgivet i min Udgave af Aakjærs *Fra Sallingland til Øresund*, 21 f., 178. Helt op imod vor Tid har man i Darum overholdt visse Bestemmelser, der var lovfæstede i Darum Byvide fra 1641. I det hele taget kan man ved at udnytte det i den nyere Tid indsamlede Stof om Sædvaneret og Lavsforhold i de gamle Landsbyer få Lejlighed til ofte både at supplere og levendegøre Landsbylovenes undertiden noget tørre Paragrafstil. Eksempler herpå er givet i mine Afhandlinger »Fra den gamle Landsby« (i Sorø, Odense og Ribe Årbøger 1932). I *Hans Knudsens* Artikel: *Afgangsol* (Fynsk Hjemstavn 1932, 78 f.) er givet Oplysninger om et Emne, som ofte omtales i Landsbyernes Love. Og i mit Stykke: *Gårddrønten* (Bornh. Saml. 1932) søges givet et Bidrag til Forklaring af den særlige bornholmske Arvefølgeordning, hvor den yngste Søn arver Slægtsgården, og ikke, som andetsteds, den ældste. — En vigtig »Embedsmand« i Fællesskabstidens Bondebyer var *Smeden*, der var lejet af Byens Gårdmænd i Fællig til for en vis Løn i Penge og i Naturalier at udføre det nødvendige Smedearbejde. En Redegørelse for Bysmedens Stilling er givet i min Bog: *Landsbysmeden* (Ths. Nielsens Boghandel, Ryslinge 1932). — *Anton Jakobsen* bringer i *Vendssyssel, Land og Folk X* (1932), 101 ff. Oplysninger om Sterup-Smeden, *Ths. Chr. Pedersen* i Jerslev, der fabrikerede særlig gode Høleer. Tjære-Strygestikker får man også her noget at vide om. — I *Kristiane Kristiansens* Barndoms minder fra Kjelstrup i Thy, udg. af *P. L. Hald* i *Thisted Årb. 1932*, er en smuk lille Fremstilling af en »Smededag« i Kjelstrup i 1870'erne. — Fortræffelige Oplysninger om Håndværk og Værksteder finder man i Købstadsmuseet »Den gamle By's Årbog for 1930 og 1931 (1932). Her læser man om det gamle *Hattemageri* og *Skomageri*, men ikke mindst bliver man belært om mangt og meget ved-

rørende de nu næsten forsvundne *Stubmøller*, idet *Peter Skautrup* giver en indgående historisk Fremstilling af Den gamle By's Stubmølles bevægede Tilværelse, før den blev anbragt på Bakken ved vort herlige Købstadsmuseum¹).

Et kærkomment Bidrag til Oplysning om Folkelivet i Nordøstfyn i ældre Tider er givet af *Anders Uhrskov* i Bogen *Fynsk Landsbyliv i gamle Dage* (Gyldendal 1932, 144 S., ill.), i alt væsentlig en Udgave af Gårdmand *Kristen Andersens* Erindringer. Denne Mand, der er fra Kertinge, er en fortrinlig Fortæller, i Besiddelse af en god Hukommelse og med udmærket Forståelse af, hvad det drejer sig om at få frem af lærerige og betydningsfulde Træk fra gammelt Landsbyliv. Han beretter om Fester og Højtider, Oldermænd, Byhorn, Bondearbejder, Eventyr, Sagn og Tro, Rim og Remser og meget andet. Ligeledes hører vi om den folkelig-kristelige Vækkelse i Kertemindeegnen. Uhrskovs Udgave af den fynske Gårdmands Erindringer er velforsynet med Registre og Noter, og man læser den smukke Folkelivsskildring med ublandet Glæde. — Også i Amtsårbøgerne finder man Oplysninger om Sæd og Skik fra gamle Tider. Her må først nævnes Beretningen om *et Livsløb i trange Kår* (Fra Holbæk Amt 1932, 54 ff.), fortalt af *Gamle Ane*, nedskrevet af hendes Datterdatter *Kirstine Mortensen*, udg. af Fru *Fanny Fang*, med Forord af *Karoline Graves*. *Gamle Ane* fortæller om, hvor trang og hjerteløs Tilværelsen var for Samfundets Stedbørn (Børn, født udenfor Ægteskabet), og om Småfolks Fattigdom i Almindelighed. Vi hører om Garnfarvning, Høst, Kornrensning med Sold, Såning, Kildemarked, Konfirmationsforberedelse, Altergang m. m. Den triste Skildring — fra Rerslev og Ruds-Vedbyegnen — er et godt Arbejde, der ikke undlader at gøre Indtryk. — *Landsbyliv på Hjembækegnen* (Fra Holbæk Amt 1932, 121 ff.), gengivet efter Optegnelser af *Anne Kathrine Pedersen*, ved *Albert Thomsen*, indeholder mange gode Detailler om Emner som Barselgilder, Kvindegilde, Bryllup, Begravelse, Høstgilde, Hoveri, Klædedragt, Kildemarked i Hjembæk m. v., medens *Hans Laur Hansens* Optegnelser, udg. af *Albert Thomsen* (Fra Holbæk Amt 1932, 171 ff.), har Oplysninger fra Jordløseegnen om de fattige År efter Engländerkrigen, gammeldags Fyrstøj, Hoveri på Sel-

¹) Om de bornholmske Stubmøller har *K. Thorsen* skrevet i *Bornh. Saml.* 1932. Horisontalmøller, en gl. bornh. Mølletype, har *Aage Rohmann* skildret i *Danske Folkemaal* 1932, 33 ff. Om Møller, se endvidere *P. Skautrups* Oplysninger i *Sprog og Kultur* 1932, 116 ff. De sydfynske Øers gamle Bønderbygninger findes der en udførlig, kyndig, smukt ill. Afhandling om af *H. Zangenberg* i *Fynsk Hjemstavn* 1932, 1 ff. *Johan P. Hovmøller* har givet nogle Oplysninger om gamle Gårdtyper på Mors (*Morsø Arb.* 1932).

chausdal, Bryllup o. a. I samme Årbog, 178 ff. findes et smukt lille Stykke af *Karen Rasmussen, Ubby*, om Husmandsbrug, Markarbejde o. s. v. i 1870'erne. — I mit Stykke om Klim Sogn (Thisted Årb. 1932) er trykt Optegnelser om Årets Arbejder i en Bondegård; Møgkørselen er her ret udførlig omtalt i en Optegnelse fra 1885. I samme Årbog findes en Afhandling af *N. Sodborg* om *Landsbyspillemand på Hannæs*; heri gives fornøjelige Oplysninger om et lidet opdyrket Emne. I *Kristiane Kristiansens* allerede nævnte Barndoms minder fra Kjelstrup skildres Bygninger, Bohave, Vævning, Strikning, Bryllupper m. v. I Årbogen for Himmerland (1932) har *Anders Johansen* i en ret omfangsrig Afhandling om Nesborg Sogn bl. a. Redegørelser for Bondearbejder, Markeder, Klædedragt (udførligt)¹⁾, Boliger, Næringsveje (Landhåndværkere, Fiskeri), Fastelavn, Majfest, Videstue, St. Hansblus, St. Hansko, Hyrdedrengeskikke, Høst; endvidere Korstegn, Nisser, kloge Koner etc. — *A. J. Gejlagers* Arbejde: *Persillekræmmere og Bondegartneri i Væhr Sogn omkring Midten af forrige Århundrede* (Århus Stifts Årb. 1932) indeholder en fængslende Fremstilling af Markeder i Nørre Snede, Silkeborg, Anbæk og Trust; Markedsrejser var jo i gamle Dage hele Oplevelser. — *P. Bundgaard Lassens* Stykke (Århus Årb. 1932) om *Kaffedrikningen blandt Almuen i Århus Stift 1783* er helt lærerigt at læse i vore Dage, hvor Kaffedrikningen måske også er ved at tage Overhånd. — I *Festskrift til H. P. Hanssen* på hans 70 Års Dag 21. Februar 1932 (Sønderjydske Årb. 1932) findes i *Thade Petersens* Udgave af *L. B. Poulsens* Erindringer Oplysninger om Kvægvogtning og Tjenestedrengekår i Obbekær o. 1860, medens *M. Refslund Poulsen* i en Afhandling om *Hans Krügers Samtidige i Haderslev Vesteramt* skildrer ikke alene nationale Forhold, men også Folkefester, Gilder, Oplysning, økonomiske Tilstande o. s. fr.

Botanisk Gartner *Axel Lange* har samlet sine Artikler fra Fynsk Hjemstavn om *fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter* i et smukt udstyret Værk (Fynsk Hjemstavns Forlag, Krarup, Espe, 1932, 150 S., ill.), hvori der i Form af Leksikonsartikler er givet en botanisk, sproglig og folkloristisk Skildring af vel omtrent alle på Fyn kendte Planter fra Åkande til Ært. Flere af Artiklerne er temmelig udførlige, og man får mange Ting at vide om Planternes Betydning for Landbefolkningen

¹⁾ I »Den gamle By«s Årbog for 1930—31 (1932) har Fru *Petra Holm* offentliggjort en instruktiv Afhandling om *Navne- og andre Lærreklude*, medens *J. S. Møller* i Arsskriftet »Odsherred« har skrevet om *Folkedragter*.

forhen. Bogen er forsynet med gode Registre. — *Johannes Tholle* har som sædvanlig dokumenteret sin Flid og Sporsans i en Række omfangsrige Afhandlinger om *Havedyrkningens Historie* i forskellige Egne af vort Land, — i 1932 fra *Mors* (Morsø Årb.), *Lerchenborg Have* (Fra Holbæk Amt), *Jægersborg Slotshave* (Medd. fra Gentofte top. Selskab), *Havedyrkning i Byerne* (Fra Frederiksborg Amt), *Odense Slotshave* (Odense Årb.) m. m., samt i de to udførlige Afhandlinger i Danske Studier om *Kål og Kålgård, Æble og Abildgård*. De sidstnævnte Arbejder er særdeles stofrige og nyttige. — Her kan også nævnes *Svend Jespersens* Opsats om *Tobaksdyrkning i Vestfyn* (Danske Folkemaal 1932, 54 ff.).

Erh. Qvistgaards Udgave (Vejle Årb. 1932) af Pastor Johan Ries' Regnskab over, hvad hans Datters *Bryllup i 1725* har kostet ham, er et velkomment Bidrag til Oplysning om den økonomiske Side af de gamle Festsikke. Ries var Præst i Nebsager i Bjerger Herred. I Fynsk Hjemstavn 1932, 113 ff. har *R. Askholm* meddelt en udførlig og værdifuld Omtale af *Familiefester på Lyø*. Smsts., 171 ff. har *Chr. Nielsen*, Krarup, skildret *Griselagt og Pølsegilde*. Lignende Emner er behandlet af Lærer *Johnsen* i hans Fremstilling af gammel Sæd og Skik i *Kragelund ved Bov* (Sdj. Mdskr. 1932, 107 ff.). Nævnes må også *K. L. Kristensens* Afhandling om *Maj- og Sommerfesten på Fyn* (F. Hj., 1932, 86 ff.), og de Oplysninger, *R. Paulli* og *Marius Kristensen* fremkommer med i Danske Studier 1932, 166 ff. om *Mortensgåsens Historie*. — Et i flere Henseender usædvanlig smukt Arbejde om *Jul og Julegilde i Vrove* i 1866 finder vi i *Jeppe Aakjærs* Skildring: *Min første Jul* (Fra Sallingland til Øresund, 7 ff.). Her gives en Del Enkeltheder af kulturhistorisk Værdi, ligesom det jo også har sin særlige Interesse at høre om den første Jul, Jyllands store Digter oplevede.

Det er en virkelig Fornøjelse at læse alle de mange *vendsysselske* Ordsprog og *Mundheld*, som *N. P. Petersen* i sin Afhandling: *Fædres Tale* har fremdraget og sammenstillet (Vends. Årb. 1932). Med særlig Opmærksomhed læser man dog de Ordsprog og Talemåder etc. — offentliggjorte i Sdj. Mdskr. —, som af *Marius Kristensen*, *Anders Bjerrum*, *Cl. Eskildsen* m. fl. er indsamlede i *Mellemslesvig* og i andre Egne af det omstridte Land.

Der er i 1932 fremkommet nogle Arbejder om *Hedebøndernes Kår*. Således har *H. P. Hansen*, Herning, udsendt en Bog: *Trange Kaar* (1932, 90 S., ill.), hvori man finder rystende Oplysninger om, hvor fattigt det var for Hedens Befolkning helt op imod vore Dage. Man gør sig egentlig ingen Forestilling om, hvad

Hedebønderne måtte døje af Savn. Men deres store Flid og ufattelige Nøjsomhed bar dem nogenlunde gennem de svære Tider. Deres eneste Fornøjelse var Brændevinsdrikkeriet. H. P. Hansen meddeler en Række Enkeltheder herom. Det er i det hele taget en grov Mængde Historier, det er lykkedes H. P. H. at få reddet fra Forglemmelse. Når alle de morsomme Træk i »Trange Kaar« har fortonet sig, vil man med Beundring mindes Hedeopdyrkeren *Thomas Christensen*, om hvem der fortælles mest i Bogen. — En hel Række Hedebønder finder vi omtalt i Lærer *Knud Risbjergs* Værk: *Slægten Duedal* (Forlag: Lillering Skole, Lillering, 1932, 192 S.), der stammer fra Gården Duedal i Borris Sogn. Duedalslægten er en udpræget Hedeslægt, iblandt hvis Medlemmer findes en Række overmåde flittige Folk, der i al Stilhed udførte et stort Arbejde på det Sted, hvor de fik deres Livsgering. I de jævne Ord er givet prunkløse Fremstillinger af Menneskeskæbner, hvis opbyggelige Livsvandel kalder beundrende Følelser frem i vore Sind. Bogen er meget rigt illustreret, og det kan give Anledning til mange folkespsykologiske Overvejelser at betragte de gamle Almuefolks ærlige og kraftfulde Ansigter. — *Niels Overgaard* har i Hardsyssel Årb. 1932, 24 ff. givet en Skildring af Hedeopdyrkeren *Thomas Olesens* Livsskæbne. Th. Olesen begyndte sammen med sin Hustru at opdyrke en Hedelod i Kølkhjør, men alt som det hele var i god Gang, blev han indkaldt og faldt ved Treldekskansen den 6. Juli 1849. Et Hjem blev ødelagt, mange lyse Forhåbninger blev knuste, da den stræbsomme Mand måtte ofre sit Liv for Landet. — Det er også Hedeopdyrkere og Slidere, *Niels Thøgersen* fra Lindknud fortæller om i Fra Ribe Amt 1932, hvor han meddeler Levnedsskildringer af de i sin Tid i hin Egn så kendte Mænd *Simon Nielsen* og *Peter Nielsen*.

Til Slut bør nævnes, hvad der i 1932 blev offentliggjort om Folkemindeforskere og Folkemindesamlere. Således har Fra Ribe Amt 1932 ikke mindre end fem Afhandlinger om *H. F. Feilberg*. *Marius Kristensen* giver en Fremstilling af den gamle Forskers særlige Forhold til Ribe Amt. Dernæst kommer *J. K. Jensens* udførlige — og hidtil ikke kendte — Oplysninger om Feilbergs Ophold i Brørup, hvor han var Præst 1869—76. I Tilslutning hertil bringer *Thomas Thomsen* en længere fortrinlig Artikel om *Præsteliv i Vestjylland for Hundrede År siden*, især bygget på Optegnelser fra *H. F. Feilbergs* Fader, *N. L. Feilbergs* Pen. — *Hans Ellekilde* har (Præstø Årb. 1932) udførligt biograferet *Franziska Carlsen*, der foruden at have skrevet Bøgerne om Rønnebæk Sogn og Gammelkøgegaard, indsamlede Folkeminder

til Svend Grundtvig. — *J. S. Møller* har skrevet en smuk Nekrolog over *Karoline Graves* (Fra Holbæk Amt 1932, 181 ff.), medens jeg har meddelt korte Biografier af Lærer *Johan Nielsen, Randrup* (Thisted Årb. 1932) og af *Hans Pilegaard, Tornumskov* (Sprogforeningens Almanak for 1933 [1932]) samt givet Oplysninger om disse to Mænds Virksomhed som Indsamlere af Folke-minder.

Sønderjyske Stednavne. Siden sidst (se F. og N. IX, 282 ff.) er af Stednavneudvalgets store Værk: *Sønderjyske Stednavne* (Gads Forlag) udkommet 4. Levering (S. 481—640), hvori Stednavne og Marknavne fra Sognene *Abild, Ubjærg, Hostrup, Højst, Rabsted, Bylderup* og *Burkal* er samlede og tolkede. Det er et meget omfattende Arbejde, der er nedlagt i Fremskaffelsen af alle de mange Navne og deres Former fra hvert sønderjydsk Sogn, ligesom Tolkningen af Navnene ofte er Opbud af megen filologisk Snille. Som tidligere omtalt yder Sønderjyske Stednavne Oplysninger om mange andre Emner end de rent sproglige. Eksempelvis kan nævnes, hvorledes Tolkningen af Stednavnene i *Burkal* Sogn giver interessante Vidnesbyrd om dette Sogns Bebyggelse. Der findes her ikke et eneste Navn, som antyder fast Bosættelse. *Burkal* har Navn efter Folk (Karle), der ikke havde fast Bolig, idet *Bur* nærmest betegner et midlertidigt Hus, et Skur el. lgn. *Burkarlene* har boet i Skure omkring på Marken og har ikke haft fast Bolig Året rundt. *Rens* har efter gamle Former af dømme endt på et *-sæt*, velkendt fra det nordlige Skandinavien i Betydningen »Sommergræsning«, medens *Stade's* Navn vist har Betydningen *Stald* o. lgn. De øvrige Navne har også en Betydning, der viser hen til et gammelt »Sæterbrug«. Sognets Landsbynavne, efter hele deres Præg ældre end Folkevandringstiden (jfr. *Marius Kristensen* i Sdj. Mdskr. 1933, 145 ff.), er det ældste Sæt danske *Marknavne*, vi hidtil har truffet på.

Sønderjyske Stednavne viser os da klart, at en endelig Mening om de enkelte danske Egenes Bebyggelseshistorie ikke kan opnås, inden alt Navnestoffet er fremlagt og forklaret.

August F. Schmidt.

Paul Hennings: Slægtsforskning. (I. H. Schultz Forlag, Kbh.).

Da Personalhistorikeren, Overretssagfører Paul Hennings døde i Juli 1927, efterlod han sig et Manuskript til en udførlig Vejledning i slægtshistorisk Forskning, og da hans efterladte Hustru, nu afdøde Fru Lina Hennings, af personlige Grunde ønskede at faa dette Arbejde udgivet, henvendte hun sig til Arki-

var Harald Hatt og Genealogen Albert Fabritius desangaaende, og disse paatog sig at fuldføre og udgive det foreliggende Værk i Erkendelsen af, at en vejledende slægtshistorisk Haandbog længe havde været savnet, men de forbeholdt sig samtidig Ret til at omarbejde Stoffet i den Udstrækning, de fandt nødvendigt for dens Formaal.

I et foreløbigt Udkast til Forordet udtaler Paul Hennings, at Spørgsmaalet, om en Slægtshistorie helst bør skrives af en Fagmand eller af et Medlem af den paagældende Slægt selv, der kan erstatte sin Mangel paa Erfaring med det, som end ikke den dygtigste Genealog kan skaffe sig, nemlig en af Slægtsfølelsen udsprunget Kærlighed til Emnet, ofte har været diskuteret, og Hennings saa saaledes paa Spørgsmaalet, at Slægtshistorien helst burde skrives af et af Slægtens Medlemmer.

Ud fra dette Synspunkt og i Erkendelsen af, at vi savnede et Hjælpemiddel, som kunde tjene til Vejledning for Ikke-Fagmanden paa det genealogiske og personhistoriske Omraade, tog Hennings da fat paa at tilvejebringe et saadant og blev særlig opmuntret hertil af Professor, Dr. phil. Poul Heegaard i Oslo; men han døde som sagt inden Arbejdet var færdigt, og Arkivar Hatt og Albert Fabritius har nu fuldført det, idet de samtidig paa fortræffelig Maade har suppleret det: Arkivar Hatt med et Afsnit om »Arkiverne og deres slægtshistoriske Indhold« og Genealogen Albert Fabritius med et Afsnit om »Indsamlingen af det slægtshistoriske Materiale« — en Vejledning i det slægtshistoriske Arbejdes Praktik; til begge disse Afsnit forelaa dog Udkast fra Paul Hennings Haand.

Hennings indleder sit Arbejde med en Omtale af Slægtsforskningens Historie og udtaler, at Slægtsfølelsen avler Kærlighed til Fødested og Fødeland og at dens sociale, intellektuelle og etiske Betydning overhovedet ikke kan overvurderes. Overalt i Verden finder man da ogsaa en tidlig udviklet genealogisk Interesse, ikke alene hos Orientens og Evropas gamle Kulturfolk, men ogsaa f. Eks. hos Kafferne, hvis Stamtavler har vakt en ikke ringe Opmærksomhed i vor Tid.

Man har betegnet Genealogien som Historiens Moder, og allerede ca. 520 f. Kr. skrev Hekataios fra Milet Genealogier, som Herodot benyttede, og ogsaa Romerne havde en genealogisk Litteratur. Fra Mosebøgerne kender vi jo jødiske Slægtsregistre, og som bekendt advarer Paulus Titus mod daarlige Spørgsmaal og Slægtberegninger, saa de har vel ogsaa været i Kurs paa hans Tid. Gennem Middelalderen og til op i det 18. Aarhundrede var der stor Interesse for Slægtshistorie — man erindre f. Eks. de

talrige adelige Slægtbøger fra det 16. og 17. Aarh. og fra ældre Tid de islandske Ættetavler — og ved germanske Universiteter blev i det 18. Aarh. Slægtsforskning et Lærefag, men efter den franske Revolution fulgte en Nedgangstid, og man vilde ikke ret anerkende denne Forsknings Værdi indenfor den samlede historiske Forskning; »en vis Retning indenfor de moderne Historieforskeres Kreds anser det for Udslag af en forældet og uvidenskabelig Tankegang at mene, at det er Personer og Slægter, der har skabt Historien; de lader sociale og kulturelle Faktorer være de enebestemmende for al Historie og levner ikke de udøvende Personer paa den politiske Arena anden Ære end den at have været brugelige Statister«, siger Paul Hennings.

Men i den senere Tid er Slægtsforskningen dog ved at vinde Anerkendelse igen, takket være Dyrkerne af Samfunds- og Naturvidenskaberne, ikke mindst Biologerne, og i det 19. Aarh. og lige til vor Tid har Slægtsforskningen i alle Kulturlande praktisk og teoretisk beskrevet en stærk Kurve opad, og selv om Flertallet af vore hjemlige Slægtsforskere endnu ser denne Forsknings Problem fra den overleverede, historiske Side, er Interessen for det anthropologiske Moment, den ogsaa indeholder, dog stedse i Stigning og vil sikkert i højere Grad end hidtil gøre sig gældende i kommende slægtshistoriske Arbejder. Efter denne Indledning, i hvilken Forfatteren nævner en Række af Fortidens og Nutidens mest fremtrædende Slægtsforskere i Ind- og Udland, gaar han over til at omtale Slægtsvidenskabens Begreb, Grundformer, Kilder og Opgaver.

Han kommer her ind paa det prekære Spørgsmaal, om Genealogen skal følge den fra Romerretten stammende Grundsatning, at Ægtemanden antages altid at være Fader til de i hans Ægteskab fødte Børn, indtil det bevises, at han ikke *kan* have været det, og Hennings mener, den bør godkendes, med mindre der er rejst Tvivl, der støttes af positive Kendsgerninger. Men foreligger saadanne, bør Genealogen ikke følge den f. Eks. i arveretlig Henseende gældende Vedtægt, og han anfører som Eksempel en Skilsmisse- og Arvesag fra Aarene 1898 og 1917, hvor Genealogen bør følge den anden Vej end Domstolene.

En Slægtshistorie, der vil gøre Krav paa indre Sandhed, kan ikke opføre Christian VII som Fader til Caroline Mathildes Datter Louise Augusta (Struensees Datter), vel heller ikke Christian IV som Fader til »den kasserede Prinsesse« (Rhingrevens Datter). Det lader sig ikke nægte, at skal Arvelighedsforskningen have, hvad den tilkommer, bliver Paternitetsforholdet en Faktor, der nok i højere Grad end hidtil maa paaagtes af Slægtsforsk-

ningen. Var Johannes Ewalds Fader den pedantiske, lærde Præst, eller var J. E. Søn af Borgmester Valeur? Var Bertel Thorvaldsen Søn af den islandske Billedskærer eller af Underfoged Grønlund? Der har jo for faa Aar siden været Strid mellem Personalhistorikerne om disse og flere »genealogiske Sensationer«.

For Studiet af Arvelighed, Fysiologi, Biologi, Folkeforædling (Eugenik) og Medicin vil Slægtsvidenskaben kunne være et fortrinligt Hjælpemiddel, naar Slægtsforskeren søger at skaffe sig saa udførlige Oplysninger som muligt om de enkelte Personer indenfor Slægten og naturligvis saavel angaaende deres fysiske som deres psykiske Egenskaber.

Hennings opstiller 15 Punkter, som i saa Henseende skal søges belyst, og han anfører som Bevis paa, at arvelige Træk kan holde sig gennem talrige Generationer, at visse Ansigtstræk gennem flere Hundrede Aar er gaaet i Arv i den Habsburgske Fyrsteslægt. Anm. skal hertil føje, at indenfor hans Slægt er en deformeret Negl paa Lilletaaen gaaet i Arv i mindst 5 Generationer, og om lignende Forhold (f. Eks. Natteblindhed) kunde der sikkert i mange Tilfælde skaffes Oplysninger, naar Slægtsforskeren faar sin Opmærksomhed henvendt paa Emnet.

Dernæst omtaler Hennings »Efterslægtstavler« og »Anetavler«, deres Konstruktion og de forskellige Systemer, der anvendes til Opstillingen, alt paa en for en begyndende Slægtsforsker let anskuelig Maade.

Ganske interessant og overraskende er de Oplysninger, der gives om det saakaldte Anetab (Aneimpleks), der forekommer ved, at Aner som Følge af Ægteskab mellem beslægtede, forekommer flere Gange paa samme Anetavle. Teoretisk skulde saaledes den i Sarajevo 1914 myrdede Tronfølger Franz Ferdinand i 15. Anerække have 16.384 Aner, men han havde kun 1514, Resten var »tabt«.

Efter disse Afsnit, der overvejende tager Sigte paa Slægtsforskning i Almindelighed, og de Principper, den bør følge, gør Forfatteren Rede for den i det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket værende trykte personhistoriske Literatur og de større utrykte Samlinger med Personalialia, og bl. a. gør han opmærksom paa, at der i det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet findes »Person-Registre over Hustruer og Forældre« til Wibergs stærkt benyttede »Præstehistorie«, hvilket næppe er almindeligt kendt. Man kunde have ønsket, at Forfatteren kunde have medtaget det betydelige personalhistoriske Materiale, der ligger gemt i adskillige af de gamle Kathedralskole-Biblioteker, saaledes i Aalborg, Horsens og Ribe, men det har vel nok været for vanskeligt at faa fyldestgørende Oplysninger i saa Henseende.

For Slægtsforskeren, baade Begynderen og den viderekomne, vil den her foreliggende Vejlednings Oplysninger om Bibliotekernes slægtshistoriske Indhold være af stor Værdi, og det gælder i endnu højere Grad om Arkivar Harald Hatts udførlige »Fører« gennem Rigsarkivets, Hærens Arkivs, Landsarkivernes, Københavns Universitets Arkivs og Københavns Raadstue-Arkivs Fonds af Arkivalier, der kan udnyttes af Genealogen og Personhistorikeren. Der kan være særlig Anledning til her i »Fortid og Nutid« at henlede Læsernes Opmærksomhed paa dette Afsnit i Bogen, fordi det kan være til uvurderlig Nytte for vore mange Lokalhistorikere, selv om de ikke giver sig af med Slægtshistorie; Hjemstavnsforskere, der kun sjældent har Lejlighed til at besøge Arkiverne, vil gennem Arkivar Hatts her givne Oplysninger om en Mængde Arkivaliers Art kunne hente sig mangt et Vink om, ad hvilken Vej deres Søgen skal gaa for at give et godt Resultat.

Endelig slutter Genealogen Albert Fabritius Bogen med et Afsnit, i hvilket han giver en Række Anvisninger paa, hvorledes Indsamling af slægtshistorisk Materiale mest praktisk foretages, og Fabritius er velforfaren paa dette Omraade, saa man gør klogt i at lade sig lede af ham. Han omtaler endvidere de gamle Kirkebøgers Upaalidelighed og Sjuskethed for ikke at tale om, at ugidelige Præster kunde finde paa helt at undlade at føre Kirkebøgerne i et kortere eller længere Tidsrum. Nogle Præster var meget knappe med deres Tilførsler og nøjedes med at skrive »I Dag begravede jeg min gamle Collega« eller »Begravet en gammel Rytterkone«, andre skrev hele Biografier i Kirkebøgenes Rubrik for »Begravede«. Der omtales ogsaa en Del Eksempler paa ældre Tidens usikre Navnebrug, der ofte vanskeliggør Identificeringen af en i Kirkebogen nævnt Person. Anm. finder i saa Henseende Anledning til at paapege, at i hvert Fald i Jylland brugtes Navnene Jens og Niels i Flæng om samme Person, idet Niels dog nok nærmest var en »eufemistisk« Omskrivning af Jens.

Til Slut indeholder Bogen nogle Afsnit af samme Forfatter om Slægtsforskningen i vore Nabolande, om Vaaben, Bomærker og Segl og om Navn og Navnelovgivning.

Om sidstnævnte Æmne skal bemærkes, at indtil Forordningen af 30. Maj 1828 døbttes Børn kun med Fornavn, men herefter skulde de ogsaa døbes med Familie- eller Stavnnavn. Hensigten var selvfølgelig at ophøje de almindelige Kendingsnavne (Sort, Rod, Urt o. s. v.) til officielt Slægtsnavn for at undgaa de mange —sen Navne, der voldte al Administration saa stort Bryderi ved deres Ensartethed; men Forordningen var daarligt redigeret og

blev daarligt fortolket, saa Reformen, der forøvrigt allerede 1771 var søgt indført af Struensee for Sønderjyllands Vedkommende, strandede paa Bondestandens sejge Vedhængen ved den ned-arvede Skik, at Peder Jensens Sønner skulde hedde Pedersen, og først 1856 skete der Forandring heri, men med det Resultat, at vi fik utalte Masser af —sen Navne som »faste Slægtsnavne«. Saaledes var Forholdet til 1904, da Navneloven gav Adgang til for 4 Kr. at antage et nyt Slægtsnavn, og herefter er det i stigende Grad gaaet fremad med nydannede Slægtsnavne; men der er hverken fra Navnetagernes eller Øvrighedens Side vist tilbørlig Kritik med Hensyn til disse nye Navne, og Navnebevillingsmyndigheden er derfor 1916 blevet henlagt fra Politimestrene til Justitsministeriet. Pudsigt er det at se Folks Tilbøjelighed til at antage gamle adelige Navne som Møsting og Lille eller »pseudo-adelige« Navne som Lehnskjold og Rosenskjold, Gyldenhoff o. s. v. Naa, om Smagen kan der jo ikke diskuteres, og Navnene kan just ikke siges at være »upassende« eller »imod dansk Sprogtone«, hvilket Loven kræver for en Nægtelse af Bevillingen.

Det er at ønske, at Paul Hennings: »Slægtsforskning«, der er en Bog paa 260 store Sider, maa naa ud til alle større Biblioteker i vort Land, og hertil kan Lederne af de historiske Amtssamfund, som denne Anmeldelse kommer for Øje, yde deres Medvirken; Bogens Benyttelse vil utvivlsomt sætte god Frugt i Amtsaarbøgernes Indhold.

C. Klitgaard.

DANSK KULTURHISTORISK MUSEUMS- FORENING.

Aarsmøde i København den 26.—27. Maj 1933.

Mødet afholdtes i Oldskriftselskabssalen paa Nationalmuseet og begyndte Fredag Aften d. 26. Kl. 7¹/₂. Som Deltagere var mødt Repræsentanter for Museerne i *Hillerød, Køge, Holbæk, Nykøbing Sj., Kalundborg, Odense, Middelfart, Svendborg, Hjørring, Try, Aalborg, Nykøbing M., Randers, Grenaa, Aarhus, Aarhus Gamle By, Horsens, Kolding, Ringkøbing, Herning og Varde* samt for *Nationalmuseets 2. Afd., Dansk Folkemuseum, Etnografisk Samling, Københavns Bymuseum, Post- og Telegrafmuseet, Tøjhusmuseet, Landbrugsmuseet i Lyngby og Søfartsmuseet paa Kronborg.*

Til Dirigent valgtes Dommer Ferslev, Køge.

Dagsordenens Punkt 1: Foreningsmeddelelser. *Formanden*, Kredslæge Møller, Kalundborg, meddelte, at Medlemstallet nu er 49, idet Odsherreds Folkemuseum, Nykøbing Sj., har indmeldt sig i Foreningen. I Tilslutning til den paa Aarhusmødet vedtagne Resolution om at søge Samarbejde med Skolerne (se Fortid og Nutid IX S. 291) har Formanden udarbejdet et Foredrag om »De kulturhistoriske Museer som pædagogisk Hjælpemiddel«, der holdtes for 10. Kreds af Danmarks Lærerforening og siden er trykt i »Folkeskolen« Nr. 6 1933. Særtryk er omsendte til Museumsforeningens Medlemmer. Desværre er Tiderne vedblivende ugunstige for vore Ønsker, og Statens Penge sidder ikke just løse! Dette har været bestemmende for Bestyrelsens Holdning i en fornyet Henvendelse til Undervisningsministeriet, en af Formanden signeret Skrivelse af 30. Marts iaar, hvori det er udtalt, at »Foreningen tillægger Spørgsmaalet om Provinsmuseernes Organisation og Regulering en Betydning, som endogsaa overgaar det i Foreningens tidligere Andragende rejste Spørgsmaal om en Bevilling til Rejsekonsulenter m. m., idet den mener, at fast udformede Regler i endnu højere Grad vil sikre og højne Provinsmuseernes Niveau og give Retningslinjer for deres Arbejde, ikke mindst for Samarbejdet mellem Museer og Skoler, som Museumsforeningen paa sit sidste Aarsmøde har drøftet og vedtaget at fremme«. Skrivelsen, hvormed den nysnævnte Opsats medfulgte som Bilag, konkluderede derfor i en fornyet Anmodning om Nedsættelsen af en Museumskommission, som ikke kunde paabebyrde Staten nogen Udgift af Betydning! Senere har Formanden og Sekretæren søgt Audiens hos Undervisningsminister Borgbjerg og derved opnaaet Sikkerhed for, at Ministeriets Stilling er særdeles velvillig. Selvom man er blevet skuffet i Haabet om at modtage en skriftlig Udtalelse herom inden dette Møde, og selvom det maaske endnu vil tage Tid at faa Sagen igang, er vi dog nærmere ved Kommissionens Nedsættelse end nogensinde før.

Sekretæren har rettet en fornyet Henvendelse til de Museer, der endnu ikke har svaret paa de ifjor udsendte Spørgeskemaer. Alt i alt er der kun indkommet 8 Svar. Der mangler c. 25, væsentlig Landsmuseer, og det har derfor været umuligt at fuldende den paatænkte Museumsstat. Skal man i denne bringe udførlige Oplysninger om Landsbymuseerne, vil det sikkert blive nødvendigt, at Muhamed gaar til Bjerget; Sekretæren eller andre Bestyrelsesmedlemmer maatte rejse ud for at faa Skemaerne fyldte paa Stedet! Men det er sikkert ikke tilraadeligt at ofre Foreningens Midler herpaa, og det vil ialfald være forsvarligt i

Museumsfortegnelsen at behandle de tavse Museer yderst kortfattet og i Forordet at fremhæve Aarsagen dertil, hvilket jo ogsaa er meget karakteriserende. Efter et foreløbigt Skøn vil den paa-tænkte Publikation komme til at fylde c. 4 Ark.

I den korte Diskussion om Formandens Redegørelse deltog Smith, Tøjhusmuseet, Mackeprang, Nationalmuseet, Petersen, Odense, og Olsen, Svendborg.

Kassereren, Uldall, gav Oversigt over det reviderede Aarsregnskab. Udgifterne har kun været smaa, og Kassebeholdningen var ved Udgangen af 1932: 1036 Kr. 64 Øre.

Punkt 2, *Assurancespørgsmaal*. *Sekretæren*, C. A. Jensen, gjorde Rede for de af ham førte Forhandlinger med forskellige Forsikringsselskaber om Betingelserne for Assurance af Museumsgenstande, under Forudsætning af, at en Række Museer tegnede sig i samme Selskab (sml. IX S. 291). Det fordelagtigste Tilbud, der regnedes med, at mindst 15 Museer indtegnedes i Selskabet, tilbyder Brandforsikring af Museumssager for en Aarspræmie paa 1 promille og Indbrudstyveriforsikring (20 pCt. af Brandforsikringssummen) for en Præmie paa 10 promille. For en femaarig Forsikring gives 10 pCt. Rabat. Endvidere kan en Ansvarsforsikring, efter hvert enkelt Museums Valg beregnet à Kr. 1,25 pr. 1000 Besøgende eller à Kr. 2,50 pr. 10,000 Bygningsbrandforsikring, tegnes for et enkelt Aar (10 pCt. Rabat for femaarig, 20 pCt. for tiaarig Forsikringsperiode). I alle Brancherne vil hvert Museum kunne faa sine egne Policer. Spørgsmaalet om Ansvarsforsikring var ikke efterprøvet, da der ganske savnedes Materiale hertil. Derimod havde Sekretæren udarbejdet et Skema over de af Museerne 1932 meddelte Præmiesummer for Museumsgenstande sammenstillede med de i Tilbudet nævnte. Oversigten gav temmelig mærkelige Resultater. I en Række Tilfælde laa Tilbudene adskilligt lavere end de nuværende Præmier og vilde betyde en Besparelse paa c. 30 pCt., men i andre Tilfælde laa Tilbudet højere end de nuværende Præmiesatser, selv naar disse var tegnede i samme Selskab! Uden Specialkendskab til Assurancevæsenets Irgange, som Sekretæren ganske manglede, var det umuligt at trænge til Bunds i Problemerne, men det var vel sandsynligt, at de af Museerne givne Oplysninger ikke var udførlige nok, og at et nyt, mere detaljeret Spørgeskema maatte udsendes, der gav Oplysninger baade om Bygningerne og Samlingernes Brand-, Tyveri-, Ansvars- og andre Forsikringer og for hver Branche maatte præcisere Sum, Præmie, Selskab, Varighed og Opsigelsesfrist. Endvidere kunde der spørges hvert enkelt Museum, om det vilde være tilbøjeligt til at opsigte en eller flere af

sine nuværende Forsikringer for at opnaa gunstigere Vilkaar. Dette var jo ingenlunde paa Forhaand givet.

Forsikringspørgsmaalet gav Anledning til en livlig Diskussion. *Friis*, Hjørring, fremhævede bl. a., at man maatte have Fortegnelser over Museumsgenstandene. *Petersen*: Odense-Museerne har vurderet Samlingerne efter Værelser og senere Tilvækst efter Protokollerne. Det er sikkert forkert at arbejde med ensartet Præmie for alle Museerne. *Klem*: Efter at Kronborg er brandsikret, har Handels- og Søfartsmuseet ikke assureret. *Ræder*, Kolding: Kan det nytte at have assureret? Hvilke Garantier er der for, at vi i paakommende Tilfælde faar Valuta for Pengene? Hvorledes vil Selskaberne behandle os? Tyveriforsikring er overflødig, hvis man har Sølvsager i en særlig Box. *Behrendt*, Middelfart: Medens Bygningsforsikringen tegnes i Købstædernes alm. Brandforsikring, kan Genstandene forsikres i lokale Selskaber, som byder specielle Fordele. Selskaberne stiller sig meget forskelligt, naar kun en Del af det forsikrede er ødelagt. Gaver kan ofte være vanskelige at vurdere. *Hansen*, Herning: Ogsaa Almuesager er det svært at vurdere. *Petersen*, Odense: Tyveriforsikringer gælder kun for Indbrud; de offentlige Institutioners Præmier er ret lave. *Friis*, Hjørring: Museerne bør have Brandslukningsredskaber. *Klem*: Der er Risiko ved ikke at have forsikret, og for deponerede Sager maa der absolut tegnes Assurance. *Mackeprang*: Frederiksborgmuseets Assurancepræmier er, saavidt erindres, nede paa 0,07 promille, fordi Slottet er brandsikret. Trods adskillig Sympati for Kronborgs Standpunkt maa det tilraades selvejende Museer at assurere for en Del af Samlingernes Værdi. *Thomsen*, Holbæk: Vi er nødt til at assurere, men vi bør have Brandslukningsapparater og muligvis forhandle med Redningskorpset. *Formanden*: Fotografier af Vægge og Montrer vil være meget nyttige. Ved at assurere opnaar vi, at der dog kan købes noget i Stedet for det ødelagte; selv om det forsvundne er uerstatteligt, kan der dog atter skabes et Museum. *Sekretæren*: Konsul Ræder har vist rørt ved en af Sagens Nerver; for en usagkyndig er Policernes Betingelser en ret nedslaaende Læsning, og hvilke Selskaber er kulante? Det var værd at prøve, om der kan tilvejebringes ensartede Principper for Vurderingerne; Odense-Systemet synes tiltalende. Iøvrigt synes Taloversigten at vise, at der betales relativt højere Præmier af smaa Forsikringssummer, der kun partielt dækker Samlingens Værdi, end af store. Hidtil har Museumsforsikringerne heldigvis været gode Forretninger for Selskaberne, og forhaabentlig vil det vedblive saaledes.

Ved en Afstemning afgaves 6 Stemmer imod, 12 Stemmer for

at fortsætte Overvejelserne og tilvejebringe de af Sekretæren omtalte udførligere Oplysninger.

Efter at Repræsentanterne havde styrket sig med lidt Aftensmad, ved hvis Servering Nationalmuseets Damer ydede Bistand, genoptoges Forhandlingerne.

Punkt 3. *Sekretæren* demonstrerede enkelte *praktiske Smaating*, Tætning af gamle Montrer ved Hjælp af Messingoverfald og Bændler, Ophængning af Billeder i snoet Kobbertraad og paa to Søm, Konservering af Billedrammer, Magasinskasser, Papæsker samt Biletkontrolapparatet »Bireka«. *Friis*, Hjørring, fremhævede, at den nævnte Behandling af Træ (Neddypning i en Blanding af Petroleum, Linolje og Terpentin i lige Dele) vanskeliggjorde Limning. *Hjorth-Nielsen*, Postmuseet, foreviste praktiske Etiketter m. m. Der udtaltes fra flere Sider Ønske om, at Konserveringspørgsmaalet fik rigelig Plads paa Programmet for næste Møde.

Lørdag Morgen d. 27. fortsattes Mødet. Under Punkt 4, Eventuelt, nævnedes *Sekretæren*, at der i København, som er Landets rigeste Antikvitetsmarked, ofte var Lejlighed til at erhverve gode Genstande til rimelige Priser. Hvis Sagerne oprindelige Hjemsted er kendt, tilstræber Nationalmuseet, der paa mange Omraader er »mæt«, at give vedkommende Egns Museum Meddelelser, ligesom Sekretæren har besørget Auktionsindkøb; paa disse Maader er iaar flere provinsstemplede Sølv-sager kommet tilbage til deres Hjemstavn. Men ogsaa Sager uden Hjemstedsoplysninger, f. Ex. Stentøj, Fajancer, ostindiske Porcellæner og Metalgenstande, som har været brugt ensartet over hele Landet, kan udfylde Huller i Samlingerne. Nogle enkelte saadanne Sager var indkøbt, og det foresloges nu, at der afholdtes en lille Auktion; af det eventuelle Overskud kunde der skabes en Indkøbsfond til videre Forsøg ad denne Vej. En »Bordkrans« og et Par tyske Stentøjskander forevistes derefter med Oplysninger om Alder og Fabrikationsart, Indkøbspris og Vurderingspris. Det lille Experiment lykkedes. Efter livlige Bud fik Koldinghus, Kalundborg og Aarhus »Hammerslag« paa Sagerne, og Prøveauktionen gav et pænt Overskud.

Punkt 4, *Bestyrelsesvalg*. De efter Tur afgaaende Medlemmer: Formanden samt Hansen, Herning, Norn, Horsens, og Olsen, Svendborg, genvalgte alle.

Efter Mødet besøgte Deltagerne sammen med Repræsentanter for Dansk hist. Fællesforening Nationalmuseets middelalderlige Afdeling, hvis Opstilling og Ordning var ført saa vidt, at man kunde faa et klart Indtryk af de rige Samlingers Virkning i de nye, store Omgivelser.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING.

Aarsmøde i København den 27. Maj 1933.

Mødet indlededes kl. 13 i Rigsarkivets foredragssal, hvor formanden, professor *Knud Fabricius*, bød velkommen. Der var mødt ialt 52 repræsentanter for følgende foreninger og institutioner: *Den danske historiske forening, Historisk samfund i København, De historiestuderende, de historiske samfund for Københavns amt, Holbæk amt, Sorø amt, Præstø amt, Odense og Assens amter, Hjørring amt, Aalborg amt, Aarhus stift, Ringkøbing amt, Vejle amt og Ribe amt*, endvidere *Nationalmuseet, Dansk folkemuseum, Landbrugsmuseet, Tøjhusmuseet, Københavns bymuseum, Post- og telegrafmuseet, Museet paa Kronborg, Nordsjællands museumsforening, museerne i Kalundborg, Holbæk, Køge, Odense, Svendborg, Hjørring, Aalborg, Randers, Aarhus, Herning, Ringkøbing, Varde, Horsens, Kolding og Sønderborg, Odsherreds folkemuseum, Hjemstavnsmuseet for Østvendssyssel, »Den gamle by« i Aarhus og endelig Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland, Stednavneudvalget og Dansk folkemindesamling.*

Formanden aflagde beretning om foreningens virksomhed i det forløbne aar, omtalte indholdet af Fortid og Nutid, og redegjorde dernæst for resultatet af den prisopgave, foreningen 1929 havde stillet. Der var indkommet én besvarelse, som var blevet underkastet en indgaaende behandling af styrelsen. Man havde enstemmigt vedtaget en udtalelse (trykt s. 124 f.), som mundede ud i, at besvarelsen ikke burde prisbelønnes.

Ulige glædeligere var udfaldet af *aarbogspræmieringen*. Der havde endog været tale om flere præmieværdige aarbogsartikler. Alligevel var man indenfor styrelsen enige om, at det vilde være rigtigst iaar kun at uddele én pris; denne var ved enstemmig beslutning blevet tildelt købmand *I. O. Brandorff* i Kolding for en afhandling, »Om drikkevandet i Kolding i fortiden« (Vejle amts aarbøger 1931). Præmieringen var motiveret med følgende udtalelse:

Afhandlingens emne, der har arkæologisk og kulturhistorisk interesse, er hidtil kun lidet behandlet i litteraturen. Baade for brøndenes og for vandledningernes vedkommende fremlægger den værdifuldt og originalt materiale, der vil faa betydning for ethvert senere studium af drikkevandets historie. Forfatteren forsømmer ikke at benytte trykt litteratur og skrevne kilder; men først og fremmest bringes hans egne undersøgelser og iagttagelser i marken, sagligt fremstillede og forklarede baade gennem litteratur og gennem samtale med praktisk uddannede folk. Afhandlingen er et smukt eksempel paa, hvorledes en topografisk forsker selv kan tilvejebringe sit stof, naar han forstaar at

iaagtage og undersøge, at beskrive, maale og tegne. Den har da ogsaa perspektiver tilbage i et langt, flittigt og paapasseligt undersøgelsesarbejde, der har strakt sig over mere end en menneskealder og spænder over geologi, arkæologi og kulturhistorie. Det har sat frugter i forskellige afhandlinger i Vejle amts aarbøger (Kolding Graabrødrekloster 1916, Kolding i Oldtiden 1928), og dets rige materiale, hvis tilvejebringelse betegner en videnskabelig indsats, er ogsaa kommet fagfolk til gode. Brandorff har selv deltaget i udgivelsen af et hefte, »Grundundersøgelser i Kolding«, i Danmarks geologiske Undersøgelser (1927), og hans iaagttagelser over Kolding i middelalderen er bearbejdede af Hugo Matthiessen.

Forfatteren har fra første færd forstaaet betydningen af de iaagttagelser, der kan gøres ved udgravninger og jordarbejder. Gennem aarene har han utrættelig fulgt alle begivenheder af denne art i Kolding og omegn og benyttet enhver lejlighed til at gøre geologiske og topografiske undersøgelser, hvis resultater, smaa og store, han omhyggeligt har nedskrevet; og som en af banebryderne paa dette omraade har han vist, at arbejdet giver værdifulde resultater.

Naar styrelsen har ønsket at tildele hans afhandling aarspræmien for 1931, er det ikke mindst i haabet om, at det arbejde, som afhandlingen bygger paa, maa virke som et eksempel til efterfølgelse i langt højere grad, end det hidtil har været tilfældet.

Formanden omtalte dernæst, at han i anledning af den henvendelse, fællesforeningen ifjor havde modtaget fra Hist. samf. f. Sønderjylland om støtte til at iscenesætte en indsamling af arkivalier i de sønderjyske landsdele, havde haft en samtale med professor Aage Friis, der som formand for Kommissionen til undersøgelse af de i dansk privateje bevarede kilder til dansk historie, havde stillet sig velvilligt til tanken om at yde støtte hertil. Resultatet var da ogsaa blevet et samarbejde mellem kommissionen og samfundet.

Styrelsen havde foranlediget af de ønsker, der var kommet frem paa mødet i 1932, indsamlet oplysninger vedrørende de historiske samfunds økonomiske forhold i aaret 1931. Det indkomne stof var blevet bearbejdet og resultatet i form af 3 forskellige oversigtstabeller meddelt de paagældende foreninger. Til slut omtalte formanden en henvendelse fra Skjern om støtte til rejsningen af en mindesten paa det sted, hvor Dejbjergvognen var blevet fundet. Fællesforeningen kunde ikke indlade sig paa at yde økonomisk støtte, men man vilde anbefale det som en sag af landsinteresse.

Kassereren, dr. *Hjelholt* gennemgik regnskabet for 1932 (jvfr. s. 128), som beklageligvis opviste et stort underskud. Aarsagerne hertil havde dog for en stor del ligget udenfor hans kontrol, idet regnskabet var blevet belastet med trykningsudgifter, som retteligt hørte hjemme i 1931, og fordi det 1932 udsendte hæfte af Fortid og Nutid havde været betydeligt større end sædvanligt.

Det vilde være nødvendigt at udvise sparsommelighed i det kommende aar, saameget mere som statstilskuddet var skaaret ned, og amtssamfundenes medlemstal og dermed deres kontingenter viste nedgang. Tidsskriftet maatte udsende mindre iaar. Muligvis maatte man i fremtiden stryge fællesspisningen ved repræsentantmøderne. Paa opfordring af prof. *Frantz Dahl*, Stednavneudvalget, forelagde kassereren budgettet for 1933. Statstilskuddet vilde antagelig blive det samme som ifjor.

Kredslæge *Møller* aflagde beretning om Museumsforeningens møde (jvfr. referatet ovenfor) og udtalte ønsket om, at en planlagt museumsstat og en museumsteknik, man vilde lade udarbejde, maatte blive trykt i Fortid og Nutid. Museumsforeningen havde hidtil kun i ringe grad lagt beslag paa tidsskriftet; den maatte i fremtiden gøre krav paa mere plads.

Dr. *Hjelholt* mente ikke, at man kunde drage en bestemt skillelinie mellem museumsstof og andet stof i tidsskriftet. Vi lærte alle af hverandre. Spurgte, om Museumsforeningen vilde yde et større bidrag til tidsskriftet. *Møller* stillede i udsigt, at man eventuelt vilde yde støtte til trykningen af museumsstaten. Det blev fra flere sider, bl. a. af *Hjelholt*, *Alb. Thomsen*, Holbæk museum, og kaptajn *Smith*, Tøjhusmuseet, stærkt betonet, at Folkemuseets beretning optog altfor stor plads i tidsskriftet. Man ønskede først og fremmest saadanne emner behandlede, som vedkom alle museer. *Sekretæren*, Bro Jørgensen, udtalte, at redaktionen gerne vilde give plads for artikler, der som den omtalte museumsteknik kunde paaregne interesse hos alle museer. Redaktionen havde netop bestræbt sig for at faa beretningernes som ogsaa litteraturoversigternes omfang begrænset. *Uldall*, Folkemuseet, hævdede, at museets beretninger ikke godt kunde undlade at nævne giverne. *Chr. A. Jensen* mente, at Folkemuseets beretning var for lang; givernavnene maatte henvises til et tillæg.

Man drøftede dernæst, hvor aarsmødet for 1934 skulde afholdes. Konsul *Ræder*, Museet paa Koldinghus, indbød foreningen til *Kolding*. Det første aarsmøde var blevet afholdt i Kolding; derfor burde jubilæumsmødet ogsaa afholdes der. *Tidemand-Dal*, præstø amt, og *Hjorth*, Odense amt, støttede tanken om Kolding som mødested, og forsamlingen besluttede med stort stemmetal at modtage invitationen.

Under eventuelt gav postmester *Klitgaard*, Hjørring amt, nogle oplysninger om den virksomhed, Kommissionen til undersøgelse af de i dansk privateje bevarede kilder til dansk historie havde udfoldet. Det var lykkedes den at faa registreret et betydeligt antal gods- og privatarkiver, ligesom den havde faaet en del af

dem sikret mod tilintetgørelse. Dog truedes mange af forfald ved gudsernes salg. Og navnlig naaede kommissionen ikke at faa alt med, da den væsentlig tog sig af gudserne. Der laa en opgave for de historiske samfunds ledere i at faa opsporet og indsamlet de mange spredte arkivalier, som f. eks. sognarkiver, skolekommissionsarkiver og lavpapirer, som kunde findes paa vidt forskellige steder.

Raadstuearkivar *Linvald* var som medlem af den nævnte kommission glad ved at faa lejlighed til at drøfte det spørgsmaal, Klitgaard havde rejst. Det var rigtigt, at kommissionen fortrinsvis havde haft sin opmærksomhed henvendt paa herregaardene, hvor den dog ikke blot havde interesseret sig for registreringer, men ogsaa for opbevaringsspørgsmaalet. Mange af besidderne havde været villige til at sikre arkivalierne; nogle havde ligefrem deponeret dem i landsarkiverne. Vanskeligere stillede det sig med det, som fandtes paa mindre gaarde, og med privatpapirer knyttet til enkeltmand. Dog var der ogsaa paa dette omraade sket noget. Kommissionen stod i et virksomt samarbejde med Hist. samf. f. Sønderjylland, hvor der var tale om en systematisk indsamling af arkivalier, mest papirer vedrørende nationalitetskampen. Ligeledes samarbejdede den med Bornholms samf. Der kunde sikkert udrettes mere. Det kunde have betydning hurtigt at sikre lokale personligheders brevvekslinger, f. eks. politikeres. Ligeledes foreningsarkiver. Herved var et lokal-kendskab nødvendigt. Og det vilde være heldigt, om Fællesforeningen og amtssamfundene vilde støtte dette arbejde. Henstillede, at man nedsatte et udvalg af mænd fra forskellige egne til at samarbejde med kommissionen.

Formanden foreslog at genoplive Fællesforeningens arkivudvalg. Medens det hidtil havde beskæftiget sig med opbevaringsspørgsmaalet, skulde det nu have til formaal at konstatere, hvad der var, og foretage en grov registrering. Et parallelarbejde til kommissionens. Formaalstjenligt, at man ikke udparcellerede arbejdet, men organiserede det ud fra et centrum under bestemte direktiver. Derfor en arkivkyndig mand i spidsen for det. Foreslog hertil dr. Hjelholt.

Linvald vilde finde det bedst og lettest, om man bad Fællesforeningen udpege nogle medlemmer til at forhandle med Videnskaberne selskabs kommission. *Knud Klem*, Kronborg museum, syntes, at fællesforeningen skulde tage sagen op. Henstillede, at man ogsaa tænkte paa opbevaringsspørgsmaalet. Navnlig var det nødvendigt med hensyn til handelsarkiverne. *Formanden* var enig med *Klem* i, at opbevaringen var maalet, men foreløbig gjaldt

det at faa et overblik. *Hjelholt* mente ligesom *Klem*, at opbevaringsspørgsmaalet maatte løses, og meddelte, at rigsarkivaren i sin tid havde anbefalet *Kronborg* som opbevaringssted for handelsarkiver. Sagen var dengang strandet; men den kunde tages op igen nu, da der fandtes en mand paa *Kronborg*, som interesserede sig for den. *Linvald* mente, at denne sag, om den skulde rejses med kraft, maatte tages op af Rigsarkivet. Tilraadede at fare med lempe. Derefter nedsattes der *et udvalg* til at tage sig af sagen. Det kom til at bestaa af formanden, dr. *Hjelholt*, *Klitgaard*, *Knud Klem* og sekretæren.

Efter en kaffepause fortsattes mødet i Oldskriftselskabets sal i Nationalmuseet. Lærer *Rasmus Mortensen*, *Vejle* amt, fremdrog spørgsmaalet om oldtidsmindernes fredning, som var blevet berørt under *Aarhusmødet* ifjor. De hyppige ejerskifter paa landejendommene, opdyrkningen af øde jorder og udstykningen gjorde, at sagen trængte sig paa. Respektløshed for det nedarvede brødes rundt om med den historiske interesse. Museumsfolk og amtssamfundenes bestyrelser kunde udrette meget for sagen. Hidtil havde der været arbejdet spredt og tilfældigt. Indenfor *Ribe* og *Vejle* amter havde de hist. samf. taget sagen op gennem særlige udvalg. Det var lykkedes at afværge adskillige ulykker mod høje og vejspor. En almindelig fredning burde gennemføres ad frivillighedens vej, ikke ved tvang; og den burde bringes i stand under Nationalmuseets auspicer, ikke ved Naturfredningsforeningen.

Direktør *Mackeprang*, Nationalmuseet: Indenfor Nationalmuseet har der fra gammel tid været en absolut uvilje mod fredning ad lovgivningens vej, klassisk udtrykt i en pjece af *Worsaae*. Man var gaaet ud fra, at en fredning ved lov vilde forudsætte erstatning, hvilket kunde føre meget vidt. Der var noget vist tiltalende ved en frivillig fredning. En mand bryder ugerne sit ord eller sin underskrift. En lov brydes lettere. Museets 1. afd. havde hidtil været bestemt imod en lovformelig fredning, fordi man mente, det vilde blive en papirlov. Selv havde han længe staaet vaklende; men efter at have set resultatet af loven om bygningsfredningen var han mere stemt for en lov. Efter krigen var stemningen ændret. Nationalmuseet havde hilst Naturfredningsforeningens lovforslag med glæde. Dog ønskedes der en række ændringer i det. Om lovforslaget kom for i første eller anden samling, lod sig ikke sige.

Klitgaard vilde vide, hvorledes fredningsbestemmelserne skulde administreres ude i landet. Vilde have tilsynspligten fastslaaet i

sognefogdernes instruks. *P. Christensen*, Hjemstavnsmuseet for Østvendssyssel, mente ikke, at sognefogderne altid forstod sagens betydning; et mere sagkyndigt tilsyn nødvendigt. Dr. *Brøndsted*, Nationalmuseets 1. afd., erklærede sig som tilhænger af en lov, der fredede alle mindesmærker. Nationalmuseet maatte da gennemgaa landet fra ende til anden og vælge og vrage. Man maatte stræbe hen mod en udvidelse af museets personalestab og dets aktionsradius. Det bestaaende tilsyn var ikke ideelt; men det vilde aldrig blive anderledes. *Formanden*: Der blæser en anden vind her end paa Aarhusmødet. Man skulde ikke gabe for højt. Ved bygningsfredningsloven har man maattet foretage et tilbage-tog. Det samme havde været tilfældet med Stednavneudvalget overfor oppositionen mod at fastslaa bestemte navneformer. Af betydning at have frivillige vogtere i lighed med den tyske pfliegerinstitution. Her var der en opgave for de hist. samf. *Mackeprang* kunde slutte sig til formanden. Ogsaa med loven blev der brug for amtssamfundene. *Chr. A. Jensen* fandt, at det var en udmærket idé at faa lokale museumsfolk og amtssamfundenes medlemmer som ombudsmænd. *Haugsted*, Aarhus stifts hist. samf., bragte Mackeprang og Brøndsted en kraftig tak for deres bestemte standpunkttagen, lovede Aarhus museums tilslutning. Ønskede loven gennemført saa hurtigt som muligt. Kredslæge *Møller* fraraadede at bruge de kommunale fredningsmænd. Man burde holde sig til de historiske museer og amtssamfundene.

Mackeprang takkede for den interesse, sagen havde vakt. Museet vilde træde sammen med en repræsentant for foreningens styrelse i et udvalg, som kunde drøfte sagens videre forløb.

Efter generalforsamlingen holdt museumsinspektør *Chr. A. Jensen* et kort, men meget instruktivt foredrag om forarbejderne til det nu paabegyndte bind om Præstø amts kirker; gennem de fremdragne eksempler fik man et stærkt indtryk af, hvad sammenlignende forskninger paa dette omraade kan udrette. Foredraget ledsagedes af lysbilleder.

Om søndagen d. 28. maj foretog et stort antal repræsentanter med damer en biludflugt over Bastrup og Slangerup til Jægerspris. Under mag. *Chr. A. Jensens* vejledning besaa vi ruinen af Bastrup stenhus samt Slangerup kirke. I Jægerspris talte dr. phil. *Marius Kristensen* om runestenene.

PRISOPGAVEN.

I anledning af den af Dansk historisk Fællesforening 1929 udsatte prisopgave: »En fremstilling af samfærdselsmidlernes udvikling og betydning i Danmark i tiden ca. 1750—1900«, er der indkommet en besvarelse mærket: »That the erection . . . upon those roads«.

Besvarelsen er omfattende (189 foliosider + et noteapparat) og er navnlig opbygget paa et fyldigt kendskab til den trykte literatur, herunder ogsaa den, der foreligger i de historiske amts-samfunds aarbøger. Dog er det for de større fremstillinger vedkommende mere den statsvidenskabelige end den historiske literatur, der er lagt til grund. Af utrykt materiale har forfatteren først og fremmest benyttet C. L. Paulsens »Forsøg til en historisk beretning om vejvæsenet i Danmark« (1823), der beror i rigsarkivet; men iøvrigt har han kun paa to mindre væsentlige punkter i skildringen af færgevæsenets udvikling hentet stof fra arkiverne. Afhandlingen hviler derfor næsten udelukkende paa let tilgængelige kilder, og herunder er der oven i købet for vigtige spørgsmaals vedkommende, som vejenes og befordringsmidlernes udvikling i Europa, alene henvist til saa populære arbejder som Salmonsens konversationsleksikon.

Den rent tekniske behandling af dette kildestof, der for den allerstørste dels vedkommende altsaa ikke er førstehaands, lader en del tilbage at ønske. Paulsens manuskript, der spiller en saa grundlæggende rolle for forfatterens fremstilling af et hovedspørgsmaal som vejvæsenet, er benyttet næsten ordret og samtidig paa en saa tilfældig maade, at der mere kan tales om udpluk end om en fremdragning af hovedlinierne, og forf. gør sig flere steder skyldig i fejl og misforstaaelser. Af samme karakter er forf.'s benyttelse af arkivalier til fremstillingen af færgevæsenets historie. Lignende indvendinger kan rettes imod den maade, hvorpaa trykt materiale anvendes, saaledes Bergsøes statistik, Fr. Olsens værk om postvæsenet og Rigsdagstidende.

Endnu væsentligere er det dog, at fremstillingen mere fordyber sig i en række detaljer end stræber efter at fremdrage

hovedlinierne, og at færgevæsenet spiller en urimeligt fremtrædende rolle indenfor besvarelsen. Ting, som hører sammen, splittes paa forskellige steder, hvilket ogsaa fører til idelige gentagelser, ofte med de samme ord. Forf. har desuden valgt den uheldige fremgangsmaade at behandle afsnittet om jernbanerne geografisk i stedet for historisk, hvilket ogsaa hindrer, at udviklingen træder tydeligt frem.

Særlig svage er de indledende afsnit. Det gamle vejnet er lidet fyldestgørende behandlet, og nogen saglig beskrivelse af de gamle veje er ikke forsøgt. Det maa anses for en mangel, at forf. ikke har naaet at udarbejde det i forordet omtalte afsnit om lokaltrafikkens udvikling. Som det er, synes spørgsmaalene behandlede ud fra et købstadssynspunkt. Vigtige problemer som f. eks. taksterne for person- og varetrafikken er ikke medtagne.

Vigtigst er det dog, at kommunikationsvæsenets udvikling ikke er sat i tilstrækkelig indgaaende forbindelse med hele den økonomiske udvikling, og at virkningerne kun er løseligt behandlede.

Fremstillingen er temmelig farveløs og trættende; forf. mangler evne til at gyde liv i de gamle kendsgerninger, og læseren faar intet virkeligt billede af udviklingen.

Besvarelsen kan derfor ikke betegnes som tilfredsstillende, og under henblik paa den lange tid ($2\frac{1}{2}$ Aar), der har været overladt til udarbejdelsen, maa resultatet betegnes som magert og lidet dybtgaaende.

Styrelsen har derfor ment, at besvarelsen ikke burde prisbelønnes.

København, d. 6. maj 1933.

Paa styrelsens vegne
Knud Fabricius.

IN MEMORIAM.

Gerhard Hornemann.

Den 9. Marts 1932 døde forhenværende Landsarkivar *Hornemann* næsten 80 Aar gammel; med ham er forsvundet en af de Mænd, som interesseret har fulgt Dansk historisk Fællesforening

fra dens første Dag. Han var med ved Foreningens Stiftelse den 19. Oktober i Kunstindustriforeningens Bibliotekssal, blev snart dens Kasserer, og da han i 1923 gik af som Landsarkivar og samtidig opgav Posten som Kasserer, slap han dog ikke Fællesforeningen, han var med endnu i 1930 paa Mødet i Sønderborg.

Hornemann deltog med Iver i Drøftelserne paa Repræsentantmøderne. Spørgsmaalet om de kommunale Arkivers Bevaring og Ordning var allerede blevet berørt paa Mødet i Kolding 1911; i Sorø 1913 holdt Hornemann et Foredrag derom, og i Forbindelse dermed fik han Idéen til at faa Byraadene til at indtræde som Medlemmer af Fællesforeningen. Det lykkedes ogsaa at faa nogle med; deres Antal naaede dog kun lidt op over en Snes, og i de seneste for Kommunerne saa trange Aar er Antallet gaaet lidt ned under en Snes.

Ved det Arkivkursus, som i 1919 afholdtes paa Landsarkivet, demonstrerede Hornemann de der brugte Fremgangsmaader ved Konservering af Arkivalier, og ved Mødet i Haderslev 1922 oplæste han en Vejledning til Opbevaring af Arkivalier.

I Kolding holdt han Foredrag om Handels- og Industriarkiver; det laa ham i det hele taget meget paa Hjerte at redde for Fremtiden, hvad der af den Art Arkivalier havde historisk Interesse; under de herskende daarlige Pladsforhold i Statens Arkiver er det imidlertid endnu ikke lykkedes at fremme denne Sag.

Det var Hornemann, der fik Idéen til Oprettelsen af Sektioner inden for Fællesforeningen. Han var i det hele taget rig paa Idéer; som historisk Forfatter var han derimod lidet produktiv; det gik ham formodentlig, som det let gaar Arkivfolk: det store Materiale, der stod til hans Raadighed, overvældede ham, saa at han ikke kunde faa noget færdigt; der var stadig et og andet, der kunde uddybes yderligere ved fortsat Granskning i Arkivet.

Som den livlige Selskabsmand han var, bidrog han til at gøre den selskabelige Del af Repræsentantmøderne hyggelig og fornøjelig.

Dansk historisk Fællesforening har Grund til at være Gerhard Hornemann taknemlig for hans Bidrag til dens Virksomhed.

Holger Hansen.

JOHANNES OLSEN.

Den 25. Oktober bortkaldtes pludselig og uventet Johannes Olsen, kun 63 Aar gammel. Han var den fødte Museumsmand, fra sine unge Dage Samler og »Oldfusser« med Liv og Sjæl, og hans Navn vil altid være knyttet til Svendborg Amts Museum, som han var med til at stifte, og hvis Bygning, Anna Hvides gamle Hus, han fyldte ved sit offervillige Samlerarbejde. Hans Interesser spændte over alle Tidsaldre fra den ældste Stenalder til Nutiden, men særligt betydningsfuldt er hans Studium af Svendborgs Jord; han fulgte alle Grundgravninger i Byen, gjorde Notitser og opsamlede Fund, saa at Svendborg-Museet paa dette Omraade er den rigeste danske Provinsssamling. Museumsarbejdet førte ham ogsaa ind paa Forfatterbanen. Foruden talrige Avisartikler skrev han 1919 »Svendborg Bys Historie« og 1932 »Den sydfynske Sejlskibsfarts Historie«, Værker, der indeholder meget nyt Stof, baade Iagttagelser og Traditioner.

Johannes Olsen, der vurderede sin egen store Indsats saare beskeden, var trods sin kraftige Lokalpatriotisme i høj Grad Samarbejdets Mand, ikke mindst i Forholdet til Nationalmuseet. Og da han paa D. H. F.s Kerteminde-Møde 1924 fremsatte sine Tanker om Samvirken mellem Provinsmuseer (Fortid og Nutid V, 73), gav han derved det første Stød til Dannelsen af Museumsforeningen. Paa dennes stiftende Møde 1929 valgtes han til Medlem af Bestyrelsen, og vore senere Møder har han aldrig svigtet.

Livets Ophold tjente Johannes Olsen som Handelsagent, en Stilling, han altid forstod at udnytte til Museets Bedste. I sine sidste Dage vandt han fuld Anerkendelse. Ved Museets 25 Aars Jubilæum den 17. Oktober blev han hyldet som dets ledende Kraft, og paa sin sidste Københavnsrejse vilde han fejre sit Sølvbryllup og takke Kongen for Ridderkorset. Han naaede det ikke. Arbejdet havde slidt for haardt paa hans Hjærte. Men alle vi, der har kendt ham, vil savne hans trofaste Venskab, hans iltre, flammende Arbejdsiver og hans muntre, sydfynske Sind.

Chr. Axel Jensen.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
REGNSKAB FOR 1932.

INDTÆGT.

Beholdning Januar 1932.....	6793,84
Kontingenter: A. Foreninger	797,88
B. Byraad	340,00
C. Institutioner	640,00
Statstilskud	470,00
Renter	221,25
Hagerups Boghandel	119,15
Abonnement og Salg af Tidsskriftet	562,02
<u>I alt Kr. . . .</u>	<u>9944,14</u>

UDGIFT.

Sekretærens Honorar	300,00
Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri	2934,07
F. Hendriksens Reproduktionsanstalt.....	172,63
Forfatterhonorarer	835,25
Ekspedition af »Fortid og Nutid«	237,32
Aarsmødet i Aarhus	750,10
Rejseudgifter ved Bestyrelsesmøder	31,00
Gebyrer ved Postkontoen	20,45
Porto og diverse Udgifter.....	47,30
Beholdning Januar 1933.....	4616,02
<u>I alt Kr. . . .</u>	<u>9944,14</u>

København, den 5. Februar 1933.

Holger Hjelholt.

Regnskabet er revideret og fundet i Overensstemmelse med Bilagene.

Jørgen Olrik.

A. Holck.

Følgende Bind af »FORTID OG NUTID« kan endnu faas ved Henvendelse til Redaktionen: V. Bd. 1924—25, VI. Bd. 1926—27, VII. Bd. 1928—1929, VIII. Bd. 1929—30 og IX. Bd. 1931—1932. Et Bind udgør to Aargange. Prisen i Boghandelen er 5 Kr. pr. Aargang. Medlemmer af de historiske Samfund og andre Foreninger og Institutioner, der er tilsluttede Dansk historisk Fællesforening, kan erhverve disse Aargange til halv Pris.

Fremdeles kan følgende Særtryk af »FORTID OG NUTID« købes hos Redaktionen:

Arkivar, Dr. phil. HOLGER HJELHOLT: *Købstædernes Skøde- og Panteprotokoller*. 1926. Pris: 50 Øre.

Landsarkivar HOLGER HANSEN: *Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver*. 1927. Pris: 50 Øre.

Arkivar S. NYGÅRD: *Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier*. 1928. Pris 50 Øre.

Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger, udarbejdet paa Foranledning af Dansk historisk Fællesfor­ enings Museumsudvalg. 1929. Pris: 50 Øre.

INDHOLD:

	Side
FRODE GRIBSVAD: Landsarkivet i Aabenraa.....	1
Dansk Folkemuseums Virksomhed 1930—32.....	21
S. OTTO BRØNNER: Navnesagen.....	74
SVEND AAKJÆR: Fra Norsk Kulturhistories Arbejdsmark.....	76
OTTO SMITH: Oversigt over topografisk Litteratur 1932.....	85
AUG. F. SCHMIDT: Ny Litteratur om Almuekultur og Folke- minder.....	99
PAUL HENNINGS: Slægtsforskning [C. Klitgaard].....	108

FORENINGSMEDDELELSER:

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde ^{26/5—27/5} 1933	113
Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København ^{21/5} 1933	118
Prisopgaven.....	124
In Memoriam.....	125
Regnskab.....	128

»FORTID OG NUTID« udkommer med 8 Ark aarlig og koster i Boghandelen 5 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under DHF. kan faa det for halv Pris ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse. Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til Fællesforeningens Sekretær, mag. art. J. O. BRO JØRGENSEN, GAASEBÆKSVEJ 4, VALBY.
